

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)**

Ο ΛΟΓΟΣ «ΚΑΤΑ ΔΙΟΓΕΙΤΟΝΟΣ» ΤΟΥ ΛΥΣΙΑ (32)

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Φαίδρας Τσιβίκα

Πτυχιούχος Τμήματος Ιστορίας Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών αγαθών,
του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,

2018

A.M.: 1013201803014

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Βολονάκη Ελένη, Μόνιμη Επίκουρος Καθηγήτρια,
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Συνεπιβλέποντες: Κωνσταντινόπουλος Βασίλειος, Ομότιμος Καθηγητής,
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Αποστολάκης Κωνσταντίνος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστημίου Κρήτης.

Καλαμάτα, Σεπτέμβριος, 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	6
Ρητορική τέχνη και δικανική ρητορεία.....	8
Λυσίας.....	17
Η ζωή του	17
Το έργο του.....	20
Βασικά χαρακτηριστικά στους λόγους του Λυσία.....	21
Το ύφος του.....	27
Επιτροπεία.....	36
Παρουσίαση και ανάλυση του λόγου.....	39
Η χρονολογία του λόγου.....	39
Το νομικό πλαίσιο.....	40
Η υπόθεση.....	41
Η δομή του λόγου.....	42
Προοίμιο (§ 1-3).....	43
Διήγηση (§ 4-18).....	47
Πίστεις (§ 19-29).....	50
Ηθοποιία.....	53
Παθοποιία.....	63
Συμπεράσματα.....	66
Βιβλιογραφία.....	69

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο απόκτησης του Μεταπτυχιακού μου Διπλώματος στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών, του τμήματος Φιλολογίας και συγκεκριμένα του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο Αρχαία και Νέα Ελληνική Φιλολογία: ειδίκευση Αρχαία Ελληνική Φιλολογία.

Η εργασία αφορά στο λόγο «*Κατά Διογείτονος*» του λογογράφου και ρήτορα Λυσία και είναι βασισμένη σε βιβλιογραφικές αναφορές σχετικές με τα θέματα που παρουσιάζονται, δηλαδή τη ρητορική τέχνη και κατ' επέκταση τη δικανική ρητορεία, τη ζωή και το έργο του Λυσία, καθώς επίσης και τα χαρακτηριστικά του ύφους του ρήτορα, το θεσμό της επιτροπείας και την ανάλυση του λόγου *Κατά Διογείτονος*. Μέσω αυτής, πραγματοποιήθηκε διερεύνηση στον χώρο της ρητορικής και μου δόθηκε η ευκαιρία για περαιτέρω αξιοποίηση των γνώσεων που αποκομίστηκαν κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών. Ακολουθείται η κειμενοκεντρική μεθοδολογία και το θέμα εξετάζεται σε νομικό, επιχειρηματολογικό – ρητορικό και υφολογικό πλαίσιο.

Από τη θέση αυτή θέλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στην επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Ελένη Βολονάκη, η οποία με τις υποδείξεις της, τις παρατηρήσεις της, καθώς και την ολόθερμη συμπαράστασή της με βοήθησε και υπομονετικά μου παρείχε τις συμβουλές της και τις γνώσεις της ώστε να φέρω εις πέρας την εργασία αυτή. Επίσης ευχαριστώ όσους με κάθε τρόπο με βοήθησαν και μου συμπαραστάθηκαν κατά την εκπόνηση της εργασίας. Τέλος, ευχαριστίες εκφράζω στην οικογένειά μου για τη στήριξή της, κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών, προκειμένου να ανταποκριθώ στις υποχρεώσεις μου, ως μεταπτυχιακή φοιτήτρια του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης είναι ο σχολιασμός και η ανάλυση του λόγου του Λυσία «*Κατά Διογείτονος*». Σε αυτό το λόγο ο Λυσίας ξεδιπλώνει το ταλέντο του ως ρήτορας και δικαιολογημένα θεωρείται ένας από τους καλύτερους του.

Ο λόγος αφορά την εκδίκηση μιας υπόθεσης σχετικά με την κακή άσκηση καθηκόντων επιτρόπου ανηλίκων ορφανών. Εκφωνήθηκε σε δίκη επιτροπής πιθανώς το 400 π.Χ. Δεν σώζεται ολόκληρος, σώζεται όμως μεγάλο μέρος του, που το ενσωματώνει στο δοκίμιό του για τον Λυσία ο κριτικός της λογοτεχνίας και της ιστορίας Διονύσιος ο Αλικαρνασσεάς (1ος αι. π.Χ).

Τα ρητορικά κείμενα μπορούν να αποτελέσουν πηγή πληροφόρησης για τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της εποχής για την οποία συντάχτηκαν και παράλληλα δίνουν την δυνατότητα στον αναγνώστη να σχηματίσει μια σφαιρική άποψη για τον τρόπο ζωής των αρχαίων Ελλήνων. Αν ειπωθούν μάλιστα με μια σύγχρονη μάτια, μπορούν να αναδείξουν αξιόλογους προβληματισμούς. Μπορούμε επίσης να εντοπίσουμε σε αυτά αξίες διαχρονικές. Από τα διασωθέντα κείμενα του αττικού λόγου πληροφορούμαστε πολλά για διάφορους θεσμούς του αττικού δικαίου και διαπιστώνουμε πόσο σημαντική πηγή είναι ειδικότερα οι δικανικοί λόγοι των αττικών ρητόρων για την γνώση του δικαίου στην Αθήνα των κλασικών χρόνων.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφαλαία. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια σύντομη, γενική αναφορά στην τέχνη της ρητορικής και μια ειδικότερη αναφορά στο είδος του ρητορικού λόγου στο οποίο ανήκει ο λόγος «*Κατά Διογείτονος*», που είναι η δικανική ρητορεία. Τα κυριότερα συγγράμματα που χρησιμοποιήθηκαν για την πραγμάτωση αυτού του κεφαλαίου είναι των Edwards, Said-Tredé-Boulluec, Pernot, και η Ρητορική του Αριστοτέλη. Στη συνέχεια στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η ζωή και το έργο του Λυσία, καθώς επίσης τα βασικά χαρακτηριστικά των λόγων του, τα οποία είναι η καθαρότητα της αττικής γλώσσας, η κυριολεξία, η σαφήνεια, η ενάργεια και η ηθοποιία, καθώς επίσης και το ύφος αυτού. Η βιβλιογραφία με βάση την οποία συγκροτήθηκε αυτό το κεφάλαιο είναι κυρίως των Κυριάζης, Edwards, Κωνσταντινόπουλου, Jebb και ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεάς.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται το νομικό πλαίσιο γύρω από το θεσμό της επιτροπείας. Τα κύρια βιβλία στα οποία στηρίχθηκα γι' αυτό το κεφάλαιο είναι των Biscardi, Λιακόπουλου και Αδάμ-Μαγνήσαλη. Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζεται, αναλύεται και σχολιάζεται ο λόγος «*Κατά Διογείτονος*» (χρονολογία, νομικό πλαίσιο, υπόθεση, δομή, ηθοποιία, παθοποιία), ενώ έγινε χρήση των συγγραμμάτων των Ράπτη, Carey, Just και Usher.

ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΝΙΚΗ ΡΗΤΟΡΕΙΑ

Ρητορική ή πιο συνηθισμένα ρητορική τέχνη είναι ένα σύνολο οδηγιών και κανόνων τα οποία είναι δυνατόν να διδαχθούν και όποιος τα κατανοήσει έχει πολλές πιθανότητες να επιτύχει ως ρήτορας. Επίσης, με τον όρο ρητορική στο σύγχρονο εννοιολογικό πλαίσιο νοείται εκείνος ο τομέας μελέτης και τεχνικής ο οποίος ασχολείται με τη σύνθεση του προφορικού και γραπτού λόγου στις σύγχρονες μορφές εκφοράς του, προκειμένου να καταστεί μέσον πειστικότητας και αποτελεσματικότητας επί κάποιου αιτίου, καθώς η ρητορική είναι μια πολυσύνθετη τεχνική σπουδή. Η ρητορική προέρχεται από την ανάγκη του ανθρώπου για επικοινωνία, με σκοπό τη διάδοση ιδεών και πληροφοριών, την εμπύχωση, τη διαπαιδαγώγηση και τη ψυχαγωγία.

Η ρητορική καθιερώνεται στην κοινωνία και έχει μια ιστορία που η πορεία της συσχετίζεται με την ιστορία των αρχαίων κοινωνιών. Σε κάθε εποχή τίθεται το ηθικό και φιλοσοφικό ζήτημα του κύρους του ρητορικού λόγου, της συμφωνίας του με την αλήθεια και την αρετή. Οι λόγοι που διαθέτουμε από την ελληνική αρχαιότητα αποτελούν ξεχωριστό κομμάτι της πλέον πρώιμης λογοτεχνίας, αφού οι Ομηρικοί ήρωες είναι όχι μόνο άφοβοι πολεμιστές, αλλά και άρτιοι ρήτορες, και η ευγλωττία τους συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στην ζωντάνια της Ιλιάδας και της Οδύσσειας. Πολλοί από τους λόγους αυτούς είναι προτρεπτικοί, καθώς οι αρχηγοί ενθαρρύνουν τα πλήθη των στρατιωτών τους επικαλούμενοι το συναίσθημα τους.

Η ρητορική τέχνη ασχολείται με τη μελέτη και σύνθεση του λόγου με σκοπό την παραγωγή αυτού ως πειστικού και αποτελεσματικού¹. Ήκμασε κατά την κλασική περίοδο (5^{ος} αι. π.Χ.), παράλληλα με την εγκαθίδρυση του δημοκρατικού πολιτεύματος, χωρίς, όμως, αυτό να αναιρεί το γεγονός, ότι προϋπήρχε από την εποχή των ομηρικών επών. Ο όρος ρητορική χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από τον Πλάτωνα, συνδέοντάς τον με την πολιτική επιχειρηματολογία, αλλά και την πειθώ. Η πρώτη απερίφραστη ταύτιση της πειθούς με την έννοια της ρητορείας, έλαβε χώρα με τον πλατωνικό Γοργία, στον οποίο αποδίδεται ο ορισμός της ρητορικής τέχνης, ως πειθούς δημιουργός. Έτσι, αν και ήδη υπήρχε από την εποχή του Ομήρου,

¹ Αριστοτέλης Ρητορική 1355a

συστηματοποιείται με την επιβολή της δημοκρατίας οπότε και άρχισε να αποκτά έντεχνη μορφή².

Η ρητορική ως μέσο για να κινεί την διάνοια των ανθρώπων στις ελληνικές δημοκρατίες μπορεί να έφτασε στην πιο πλήρη ανάπτυξή της τον πέμπτο αιώνα, όμως ως λογοτεχνικό είδος εμφανίζεται κυρίως στην Αθήνα τον τέταρτο αιώνα³. Στη διάρκεια του δεύτερου μισού του πέμπτου αιώνα, η ρητορική τέχνη γίνεται ένα λογοτεχνικό είδος με την πλήρη σημασία του όρου⁴. Για την αθηναϊκή δημοκρατία, ο ρήτορας είναι ο σύμβουλος του λαού και η εξουσία που προσέδιδε ο λόγος εξηγεί τη λατρεία των φιλόδοξων νέων ανθρώπων της Αθήνας για τα μαθήματα των σοφιστών και των ρητόρων⁵. Η έννοια της αττικής ρητορείας αναπτύχθηκε εκτενέστερα από τους ρητοροδιδασκάλους, γραμματικούς και λεξικογράφους σε μια προσπάθεια να σώσουν τον ελληνικό πεζό λόγο της ελληνιστικής εποχής.

Στην ανάπτυξη της ρητορικής σημαντικό ρόλο έπαιξε το σοφιστικό κίνημα το οποίο εμφανίστηκε την περίοδο που άκμαζε η δημοκρατία στην Αθήνα, τη χρυσή εποχή του Περικλή. Επρόκειτο για μια ομάδα ρητορικών διδασκάλων οι οποίοι αμείβονταν για τις υπηρεσίες τους. Αυτοί ονομάζονταν σοφιστές, είναι άνδρες ευφυείς και εύλωτοι και παρουσιάζουν ελεύθερη από κοινωνικές συμβάσεις σκέψη και απαλλαγή από την ανασχετική επιρροή μυθικών ή θρησκευτικών προκαταλήψεων⁶. Αυτοί προέρχονταν από διαφορετικές περιοχές του ελληνικού κόσμου, ταξίδευαν, δίδασκαν, έδιναν διαλέξεις και δημοσίευαν συγγράμματα, χωρίς ωστόσο να σχηματίζουν σχολή ή κάποιο οργανωμένο κίνημα⁷.

Σύμφωνα με τον G. B. Kerferd, από τον 5^ο αιώνα π. Χ. και εξής ο όρος σοφιστής χρησιμοποιείται για πολλούς από τους πρώιμους σοφούς, για ποιητές, συμπεριλαμβανομένων του Ομήρου και του Ησιόδου, για μουσικούς και ραψωδούς, για μάντεις και προφήτες, για τους Επτά Σοφούς και άλλους πρώιμους σοφούς, για προσωκρατικούς φιλοσόφους και για μυθικές μορφές όπως ο Προμηθεύς, με κάποια υποδήλωση μυστηριωδών δυνάμεων. Δεν υπάρχει τίποτα υποτιμητικό σε αυτές τις χρήσεις, αλλά μάλλον το αντίθετο⁸.

² Edwards (2002): 1-17

³ Easterling-Knox (2008): 665

⁴ Said, Trédé, Boulluc (2001): 301-302

⁵ Ο.π.: 301-302

⁶ Αθανασάτος (2011): 74

⁷ Pernot (2005): 33

⁸ Kerferd (2001): 24

Ο Πρωταγόρας είπε πως η σοφιστική υπήρχε από παλιά, ανομολόγητη όμως, κρυμμένη πίσω από διάφορα προσωπεία όπως της ποίησης, της μύησης, της προφητείας, της γυμναστικής και της μουσικής. Εξάλλου η σοφία εννοιολογικά συνδεόταν με τον ποιητή, τον προφήτη και τον σοφό⁹.

Οι σοφιστές θεωρήθηκαν ως επαγγελματίες της νόησης, οι οποίοι γνώριζαν τις νοητικές διαδικασίες και ισχυρίζονταν πως ήταν σε θέση να τις μεταδώσουν. Ήταν με δυο λέξεις οι διδάσκαλοι της σκέψης και της ομιλίας.

Το γόνιμο πολιτιστικό κλίμα που είχε δημιουργηθεί στην περικλεική Αθήνα, ευνόησε την ανάπτυξη του λόγου μέσω της σοφιστικής. Στα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. οι εκπρόσωποί της συνέρρεαν στην Αθήνα χάρις στην απόλυτη ελευθερία λόγου που υπήρχε στην πόλη. Εκεί έδωσαν με τις έρευνές τους ώθηση στην καλλιέργεια του λόγου και κατ' αυτόν τον τρόπο επηρέασαν την εξέλιξη του ελληνικού πνεύματος σε σημαντικό βαθμό¹⁰.

Οι σοφιστές ήταν φορείς νέων πολιτικών, κοινωνικών και ηθικών ιδεών. Δεν πίστευαν σε σταθερές αρχές και αξίες αντικειμενικά αποδεκτές, ούτε πίστευαν σε σταθερούς και αμετάβλητους θεσμούς. Ενδιαφέρονταν για τον άνθρωπο ως άτομο και για την ατομική γνώμη, για το άτομο με τη λογική του σκέψη που θα τη χρησιμοποιήσει ορθολογικά για την αναζήτηση της αλήθειας (ορθολογισμός). Κατ' αυτόν τον τρόπο αντιμάχονταν την ευπιστία των ανθρώπων και την εμπιστοσύνη τους στους χρησμούς.

Οι σοφιστές κυκλοφορούσαν σε δημόσιους χώρους, όπως σε παλαίστρες, γυμναστήρια ή ακόμα και στην αγορά, μέρη στα οποία έδιναν δημόσιες διαλέξεις. Ακόμα, σύχναζαν και σε ιδιωτικά μέρη, όπως οικίες αριστοκρατών, όπου έκαναν τα μαθήματά τους σε μικρές ομάδες.

Οι νέες ιδέες που έφεραν μαζί τους οι σοφιστές, η διδασκαλία τους, αλλά και η μη Αθηναϊκή τους καταγωγή ήταν λόγοι για τους οποίους ξεσηκώθηκε η αντίδραση των συντηρητικών κύκλων της Αθήνας, που ήταν υπέρμαχοι των παραδοσιακών αξιών και θεσμών. Θεωρούσαν τους σοφιστές ως υπαίτιους για τον κλονισμό των θεμελίων της κοινωνίας, της οικογένειας, της παραδοσιακής θρησκείας και της ηθικής. Πρωτοστάτες των αντιδράσεων αυτών ήταν, μεταξύ άλλων, πνευματικοί

⁹ Πλάτων Πρωταγόρας 316 d - e

¹⁰ Κωνσταντινόπουλος (2010): 80

άνθρωποι της εποχής· φιλόσοφοι όπως ο Σωκράτης και ο Πλάτων, ρητοροδιδάσκαλοι όπως ο Ισοκράτης, πολιτικοί όπως ο Άνυτος, αλλά και ποιητές όπως ο Αριστοφάνης, ο οποίος κατά μίαν άποψη ήταν συντηρητικός ως προς τις ιδέες του, αγαπητός όμως στον λαό, καθώς έδινε προτεραιότητα στο καλλιτεχνικό και παιδευτικό στοιχείο του έργου του¹¹.

Η αναστάτωση που προκάλεσε η εμφάνιση της σοφιστικής επιβεβαιώνεται ακόμη και από μεταγενέστερα κείμενα που αναφέρονται στο τελευταίο τρίτο του 5^{ου} αι. π.Χ., όπως είναι ορισμένοι πλατωνικοί διάλογοι, στους οποίους ο Σωκράτης συνδιαλέγεται με εκπροσώπους της σοφιστικής (π.χ. Πρωταγόρας, Γοργίας)¹². Οι σοφιστές άσκησαν βαθιά και πολύχρονη επίδραση στους συγγραφείς του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ. και η διδασκαλία της ρητορικής και της φιλοσοφίας σφραγίστηκε από τις ιδέες και τις συζητήσεις που άνοιξαν οι σοφιστές¹³.

Έτσι λοιπόν, η καθημερινή ζωή των Αθηναίων, οι πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις, η εμφάνιση της σοφιστικής και κατ' επέκτασιν η ανάπτυξη της ρητορικής και το θέατρο, φαίνεται να επικοινωνούν και να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους.

Ο όρος ρητορική δηλώνει την πολιτική τέχνη της δημόσιας ομιλίας, όπως αυτή εξελίχθηκε σε συνελεύσεις, σε δικαστήρια και σε άλλες επίσημες περιπτώσεις. Ως τέτοια, η ρητορική αποτελεί ένα συγκεκριμένο πολιτιστικό υποσύνολο μιας πιο γενικής αντίληψης για τη δύναμη των λέξεων και τη δυνατότητα που έχουν να επηρεάσουν μία κατάσταση.

Σε δημοκρατικά καθεστώτα οι πολίτες ήταν υποχρεωμένοι να συμμετέχουν σε πολιτικές συζητήσεις και να εκπροσωπούν τους εαυτούς τους στα δικαστήρια¹⁴. Εξελίχθηκε λοιπόν μια θεωρία δημοσίου λόγου, η οποία ανέπτυξε ένα εκτεταμένο τεχνικό λεξιλόγιο για να περιγράψει χαρακτηριστικά επιχειρηματολογίας. Οι πρώτοι δάσκαλοι ρητορικής ήταν οι σοφιστές που ήταν περιπλανώμενοι ομιλητές στην Ελλάδα του 5^{ου} αι. π.Χ. Αξίζει να αναφερθεί πως οι δημοκρατικοί θεσμοί αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για την τέχνη των σοφιστών, όμως ταυτόχρονα απαραίτητοι

¹¹ Μανουσόπουλος (2009): 15-18

¹² Pernot (2005): 41

¹³ Romilly (1994): 28

¹⁴ Αριστοτέλης Αθηναίων Πολιτεία 63.1-63.5

ήταν και οι εύποροι νεαροί αριστοκράτες, οι οποίοι θα είχαν την δυνατότητα να αντεπεξέλθουν στις οικονομικές απαιτήσεις των σοφιστών¹⁵.

Η Romilly αναφέρει πως πρώτος στόχος των σοφιστών ήταν η διδασκαλία της ρητορικής. Ο λόγος, λέει, σχετίζεται με την πολιτική και έτσι ενώ ο Γοργίας εμφανίζεται ως δάσκαλος ρητορικής, ο Πρωταγόρας εμφανίζεται ως δάσκαλος πολιτικής. Ο ένας αναφέρεται στην ρητορική τέχνη και παραδέχεται ότι η τέχνη του αφορά στις συζητήσεις των δικαστηρίων και της εκκλησίας του δήμου, ενώ ο άλλος παραδέχεται ότι διδάσκει την πολιτική τέχνη και διευκρινίζει ότι ο στόχος της διδασκαλίας του είναι να ξέρει κανείς πώς να διαχειρίζεται τις προσωπικές του υποθέσεις, αλλά και τις υποθέσεις της πόλης. Η ρητορική και η πολιτική συνδέονται στενά, καθώς η πρώτη οδηγεί στη δεύτερη και της προσφέρει όλα τα όπλα¹⁶.

Μια μαρτυρία του Αριστοτέλη που μας την παραδίνει ο Κικέρων τοποθετεί τη γέννηση της ρητορικής στη Σικελία μετά την πτώση των Τυράννων δηλαδή στις πρώτες δεκαετίες του 5^{ου} αιώνα φυσικά από γηγενείς ελληνικής καταγωγής¹⁷.

Στη Σικελία, οι δύο διδάσκαλοι, που επιχειρήσαν να κωδικοποιήσουν τους ρητορικούς κανόνες ήταν ο Κόραξ και ο μαθητής του Τεισίας, οι οποίοι μετά την εκδίωξη των τυράννων στη Σικελία (μάλλον στις Συρακούσες το 467π.Χ.) δίδασκαν τους πολίτες, εφόσον προέκυψε ανάγκη, να μιλούν σε συναθροίσεις αλλά και στα δικαστήρια, προκειμένου να πάρουν πίσω την περιουσία τους που είχαν σφετεριστεί οι τύραννοι. Τη διδασκαλία αυτή, του πειστικού λόγου τη δίδασκαν επ' αμοιβή. Πίστευαν πως για να ασχοληθεί κανείς με τον δημόσιο βίο, θα πρέπει, να κατέχει σε ικανοποιητικό βαθμό την ρητορική τέχνη¹⁸. Ο Κόρακας ανέπτυξε πιθανώς τη χρήση του επιχειρήματος που αντλείται από την πιθανολογία, με το οποίο ήταν δυνατό να ελέγχουν οι ειδικές περιστάσεις νέες υποθέσεις έναντι των γενικών συνθηκών του ανθρώπου. Ο Τεισίας ίσως να είναι υπεύθυνος για την διεύρυνση αυτής της τεχνικής του επιχειρηματολογείν και για την καταγραφή της διδασκαλίας του δασκάλου του σε μορφή εγχειριδίου τέχνης. Επίσης ο Κόρακας φαίνεται να εισηγήθηκε έναν τριμερή χωρισμό των λόγων που εκφωνούσαν οι πολίτες όταν απευθύνονταν στη συνέλευση. Ο Τεισίας ανέλιξε αυτή τη διαίρεση για σκοπούς δικανικούς, δημιουργώντας την

¹⁵ Romilly (1994): 56

¹⁶ Ο.π.: 31-32

¹⁷ Κικέρων Βρούτος: 46

¹⁸ Worthington (1994): 46-47

σταθερή τετραμερή δομή των δημοσίων λόγων της κλασικής εποχής: εισαγωγή (προοίμιον), αφήγηση (διήγησις), απόδειξη (πίστις) και συμπέρασμα (επίλογος). Ο Κόρακας παρέθεσε ένα έργο, το «*Τέχνη και Παραινέσεις*», το οποίο αποτελείται από προοίμιο, διήγηση και επίλογο, ενώ εικάζεται ότι αργότερα προστίθεται και ένα άλλο μέρος ανάμεσα στην διήγηση και τον επίλογο γνωστό ως απόδειξη. Αντίθετα, ο Τεισία επικεντρώθηκε περισσότερο στα επιχειρήματα του εικότος¹⁹. Τα κατορθώματά τους έγιναν αργότερα γνωστά και στην Αθήνα, είτε από τον συμπατριώτη τους Γοργία, ο οποίος επισκέφτηκε την Αθήνα το 427 π.Χ., είτε από τον ίδιο τον Τεισία, ο οποίος λέγεται ότι δίδαξε μεταξύ άλλων και τον Λυσία και τον Ισοκράτη.

Ο όρος ρητορική σημαίνει η «τέχνη του λόγου», δηλαδή η μέθοδος και η τέχνη της σύνθεσης λόγων που είχαν τη δύναμη να πείσουν το κοινό. Υπάρχουν δύο βασικά σχήματα πειθούς, η λογική πειθώ, που σχετίζεται με τις αποδείξεις, και η ηθική πειθώ, που σχετίζεται με το ήθος και το πάθος²⁰. Η τέχνη αυτή κατέλαβε σημαντική θέση τόσο στην αρχαιότητα όσο και στο σύγχρονο κόσμο. Στο σύγγραμμα του Κοϊντιλιανού²¹ ένα κεφάλαιο αφιερώνεται στους διαφορετικούς ορισμούς της ρητορικής τέχνης που προτάθηκαν στην αρχαιότητα. Κατά την επικρατέστερη άποψη, η ρητορική οριζόταν η "δύναμη του πείθειν" (vis persuadendi).

Συνεπώς, γενικά ρήτορας είναι όποιος κατορθώνει να αποσπά δια των λόγων του την αποδοχή του ακροατηρίου, ενώ η ρητορική είναι το μέσο για να φτάσει σε αυτό το αποτέλεσμα. Η πειθώ επιτυγχάνεται δια του λόγου. Χρησιμοποιείται, κυρίως, στο δημόσιο λόγο και είναι στενά συνδεδεμένη με τα πολιτικά και αστικά ζητήματα. Κατέχει επίσης ξεχωριστή θέση στους διαλόγους και στις ιδιωτικές συνομιλίες.

Οι απαρχές της ρητορικής θεωρίας συμπίπτουν με τις προόδους της δημοκρατίας κατά τη διάρκεια του πέμπτου αιώνα. Στην δημοκρατία, οι πολιτικές και δικαστικές αποφάσεις δεν ήταν αποκλειστικό προνόμιο μιας μικρής, περιορισμένης ομάδας, αλλά λαμβάνονταν από όλους τους πολίτες και η ικανότητα να απευθύνεται κανείς με τρόπο πειστικό στη συνέλευση ή τα δικαστήρια αποδεικνυόταν, ολοένα και περισσότερο, πολύτιμη δεξιότητα.

¹⁹Edwards (2002): 24-27

²⁰ Pernot (2005): 79

²¹ Βλ. Κοϊντιλιανός (1ος αι. μ. Χ. Institution Oratoria [Ρητορική Εκπαίδευση], I, 1,76)

Ο Αριστοτέλης διακρίνει τρία είδη ρητορικού λόγου: πολιτικό (ή συμβουλευτικό), δικαστικό (ή δικανικό) και επιδεικτικό²². Η συμβουλευτική ρητορική αναφέρεται στο μέλλον και ασχολείται με το χρήσιμο και το βλαβερό, η δικανική ρητορική αναλύει το παρελθόν και ασχολείται με το δίκαιο και το άδικο, ενώ η επιδεικτική ρητορική αναφέρεται στο παρόν και ασχολείται με το ωραίο και το άσχημο. Αυτά τα τρία είδη ρητορείας δοξάστηκαν λαμπρά στην Αθήνα.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η ρητορική τέχνη έχει να κάνει με τους τρόπους δημιουργίας πειθούς. Όταν λέμε «τρόπος δημιουργίας πειθούς» εννοούμε ένα είδος απόδειξης. Η ρητορική απόδειξη είναι το ενθύμημα, το οποίο είναι το κυριότερο μέσο δημιουργίας πειθούς. Το ενθύμημα είναι ένα είδος συλλογισμού και είναι έργο της διαλεκτικής, η σπουδή και μελέτη όλων γενικά των συλλογισμών. Γίνεται φανερό ότι αυτός που είναι σε θέση να σκεφτεί και να ξέρει με τον καλύτερο τρόπο από τί υλικό ξεκινώντας και ποιά πορεία ακολουθώντας διαμορφώνεται ένας συλλογισμός, αυτός θα είναι και ο πιο ικανός να διαμορφώνει και να χειρίζεται ενθυμήματα, φτάνει να μάθει επιπλέον με τί ασχολείται το ενθύμημα και ποιές διαφορές παρουσιάζει από τους λογικούς συλλογισμούς. Πραγματικά, προϋποθέτει την ίδια διανοητική ικανότητα το να διακρίνει κανείς τόσο το αληθινό όσο και το αληθοφανές²³.

Επομένως η ρητορική δεν ασχολείται με μια συγκεκριμένη ομάδα θεμάτων, αλλά είναι κάτι σαν τη διαλεκτική και επιπλέον έργο της δεν είναι να επιτύχει να πείσει, αλλά να διακρίνει τα υπάρχοντα σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση μέσα πειθούς²⁴.

Κάθε λόγος προϋποθέτει την ύπαρξη τριών στοιχείων: του ομιλητή, του θέματος της ομιλίας και του ακροατή²⁵. Στον ομιλητή ανταποκρίνεται το ήθος, ο χαρακτήρας που προσδιορίζει το λόγο, στον ακροατή, το πάθος, δηλαδή η συγκίνηση που δημιουργεί ο λόγος και στον ίδιο το λόγο η ρητορική απόδειξη ή ενθύμημα²⁶. Ο ομιλητής επιδιώκει κάθε φορά να πετύχει ένα συγκεκριμένο στόχο, που εν τέλει καθορίζει την σχέση μεταξύ αντικειμένου του λόγου και ακροατηρίου. Ο Αριστοτέλης εισήγαγε την ακόλουθη θεμελιώδη ιδέα²⁷: ο ρήτορας για να πείσει, πρέπει να αξιοποιήσει εναύσματα ήδη ενυπάρχοντα στον ακροατή. Ο καλός ρήτορας

²² Αριστοτέλης Ρητορική 1358b

²³ Αριστοτέλης Ρητορική 1355a

²⁴ Αριστοτέλης Ρητορική 1355b

²⁵ Αριστοτέλης Ρητορική 1358b

²⁶ Αριστοτέλης Ρητορική 1356a

²⁷ Pernot (2005): 79

γνωρίζει τις γνωστικές ικανότητες και τους κατάλληλους συσχετισμούς των ακροατών του. Στηρίζεται σε προϋπάρχουσες ιδέες, σε αξίες αναγνωρισμένες και, κατ' αυτόν τον τρόπο, πραγματώνει το μυστήριο της πειθούς: το να κατευθύνεις κάποιον σε σκέψη την οποία δεν είχε κάνει στο παρελθόν. Η καινοτομία εισάγεται στη διάνοια του ακροατή εκκινώντας από γνωστές και διακριτές προκειμένες. Η ρητορική, στο σύνολό της, αναφέρεται κατ' ουσίαν στην ογκώδη καταγραφή αυτών των προκειμένων και των επ' αυτών θεμελιούμενων μέσων πειθούς.

Από τις αποδείξεις άλλες είναι άτεχνες και άλλες έντεχνες. «Άτεχνες» είναι αυτές που δεν έχουν την αρχή τους σε μας, αλλά υπήρχαν πριν από μας (π.χ. οι μάρτυρες, οι ομολογίες που αποσπώνται με βασανιστήρια, τα συμβόλαια και όσα άλλα παρόμοια). «Έντεχνες» είναι αυτές που, με τη βοήθεια της τεχνικής που διαθέτει η ρητορική, μπορούν να κατασκευασθούν από μας²⁸.

Επίσης οι τρόποι πειθούς ή αποδείξεις (πίστεις) είναι και αυτές τρεις: οι πρώτες ανάγονται στο ήθος του ρήτορα, οι δεύτερες, στη διάθεση που προκαλείται στον ακροατή και οι τρίτες στον ίδιο το λόγο, με το να αποδεικνύει ή να δίνει την εντύπωση ότι αποδεικνύει²⁹. Με τον χαρακτήρα του ο ρήτορας πείθει όταν μιλάει με τέτοιο τρόπο ώστε ο λόγος του να τον κάνει αξιόπιστο· γιατί στους έντιμους ανθρώπους χαρίζουμε σε μεγαλύτερο βαθμό και με περισσότερη προθυμία την εμπιστοσύνη μας για όλα. Από τη στιγμή που οι αποδείξεις λειτουργούν με τους τρόπους αυτούς, είναι φανερό ότι ο χειρισμός προϋποθέτει την δεξιάτητα στην συλλογιστική επιχειρηματολογία, την θεωρητική γνώση των χαρακτήρων, των αρετών καθώς και των ψυχικών παθών, δηλαδή τις ιδιότητες καθενός, από ποιες αιτίες και με ποιον τρόπο προκαλούνται. Έτσι προκύπτει η ρητορική σαν ένας κλάδος της διαλεκτικής και της ηθικής επιστήμης, η οποία είναι ορθό να αποκαλείται πολιτική.

Από τους λόγους που έχουν διασωθεί, οι δικανικοί είναι αναμφισβήτητα οι περισσότεροι. Οι δικανικοί λόγοι είναι οι εκφωνούμενοι στα δικαστήρια και αφορούν πράξεις που τελέστηκαν στο παρελθόν. Επομένως ο δικανικός ρήτορας έχει παρελθοντικό χρόνο, αφού ο λόγος του αφορά σε πράγματα που έχουν ήδη γίνει. Πρόκειται για κατηγορίες ή απολογίες και έχουν σκοπό την απόδειξη της ενοχής ή της αθωότητας του κατηγορουμένου με βάση τον νόμο και το αίσθημα του δικαίου³⁰.

²⁸ Αριστοτέλης Ρητορική 1355b

²⁹ Αριστοτέλης Ρητορική 1356a

³⁰ Αριστοτέλης Ρητορική 1358b

Η πίεση που υφίσταντο οι διάδικοι αυξανόταν από την επίγνωση ότι μια πιθανή ήττα μπορούσε να έχει σοβαρά επακόλουθα, να οδηγήσει ακόμα και στο θάνατο ή την εξορία. Παρόλα αυτά, ο ομιλητής που δεν είχε πείρα, ή που απλώς αδυνατούσε να κατανοήσει τις οδηγίες ενός ρήτορα ή ενός εγχειριδίου, είχε τη δυνατότητα να προμηθεύεται από κάποιον επαγγελματία συγγραφέα λόγων (λογογράφο) έναν έτοιμο λόγο, ή μέρος έτοιμου λόγου, τον οποίο θα προσπαθούσε να αποστηθίσει. Οι επαγγελματίες λογογράφοι έγραφαν ακόμη και τους λόγους των συνηγόνων³¹. Το καθήκον του λογογράφου ήταν πιο απλό, κατά κάποιο τρόπο, από εκείνο του πολιτικού αγορητή. Η παρουσίαση σε έναν άρχοντα, κατά τη διάρκεια μιας προκαταρκτικής εξέτασης (ανάκρισης), των περιστατικών μιας υπόθεσης και των αποδεικτικών στοιχείων που τα στήριζαν του πρόσφεραν επαρκή χρόνο για να συγκροτήσει τα επιχειρήματα. Και εφόσον είχε να κάνει με καταστάσεις που επανέρχονταν συχνά, ιδιαίτερα μάλιστα αν ήταν ειδικός σε συγκεκριμένο είδος αγωγής, το περιθώριο που είχε να χρησιμοποιεί τα γενικά θέματα των εγχειριδίων ήταν μεγαλύτερο, ενώ παράλληλα δεν δεσμευόταν, όπως στην συμβουλευτική ρητορική, από καθορισμένα θέματα. Η επιδεξιότητα του λογογράφου έγκειτο στην ικανότητα του να προσδιορίζει εκείνες τις πλευρές μιας υπόθεσης οι οποίες απαιτούσαν την μέγιστη προσοχή και να προσαρμόζει αναλόγως τα επιχειρήματα και την μορφή του λόγου του. Επιπλέον, όπως και στην συμβουλευτική ρητορική, καλύτεροι δικανικοί λόγοι θεωρούνταν εκείνοι που έδιναν την εντύπωση ότι ήταν αυθόρμητοι: σε αντιστοιχία με τον χαρακτήρα του ομιλητή, πειστικοί και συγκινητικοί, κάλυπταν την μεγάλη τέχνη τους πίσω από ένα προσωπίο απλότητας³². Για να διαφημίσει τις ικανότητές του, ο λογογράφος πιθανόν να κυκλοφορούσε αντίγραφα κάποιου λόγου που του είχε ανατεθεί και αναμφίβολα θα το έκανε αυτό, συνήθως αν είχε κερδίσει την υπόθεση. Έτσι το τελευταίο τρίτο του πέμπτου αιώνα, άρχισε να θάλλει το είδος της έντεχνης ρητορικής.

³¹ Αδάμ-Μαγνήσαλη (2008): 183

³² Edwards (2002): 16

ΛΥΣΙΑΣ

Η ζωή του

Ο Λυσίας όπως άλλοι ρήτορες αποτέλεσε θέμα βιογραφικής παράδοσης στην αρχαιότητα. Υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους ρήτορες της αρχαιότητας. Δεν υπάρχουν πολλές πληροφορίες για τη ζωή του, ωστόσο αυτές που διαθέτουμε προέρχονται από βιογραφίες που έχουν γραφτεί, καθώς επίσης και από διάσπαρτες αναφορές σε έργα άλλων συγγραφέων της αρχαιότητας³³.

Υπάρχουν πολλές αμφιβολίες σχετικά με το χρόνο της γεννήσεώς του. Υπάρχει μια μάλλον μπερδεμένη αναφορά στο έργο του Ψευδο-Πλουτάρχου *Ζωές των Δέκα Ρητόρων* και μια πιο προσεκτική στην αρχή της έκθεσης για τον Λυσία από τον αρχαίο ρητορικό θεωρητικό Διονύσιο τον Αλικαρνασσεά. Οι δυο βασικά συμφωνούν ότι ο Λυσίας γεννήθηκε το 459/8 π.Χ. και πέθανε περίπου το 380 π.Χ. Δεδομένου ότι όλες οι επιζώσες ομιλίες που χρονολογούνται ανήκουν στην περίοδο 403 – 380, η προτεινόμενη ημερομηνία θανάτου φαίνεται εύλογη, αλλά η ημερομηνία γέννησης λιγότερο, κυρίως γιατί θα μαρτυρούσε ότι ο Λυσίας είχε ξεκινήσει την καριέρα του σαν συγγραφέας λόγων στα μέσα του, το οποίο θα ήταν ασυνήθιστο αν όχι αδύνατο, και κυρίως γιατί ο Διονύσιος, σε αντίθεση με τον Ψευδο-Πλούταρχο, ποτέ δεν αναφέρει την ημερομηνία γέννησης σαν γεγονός, αντίθετα το παρουσιάζει σαν συμπέρασμα από αυτό που φαίνεται αν είναι το γεγονός ότι ο Λυσίας πήγε να ενταχθεί στην αποικία των Θουρίων της Νότιας Ιταλίας σε ηλικία 15 ετών, σε συνδυασμό με αυτό που δεν μπορεί να είναι τίποτα περισσότερο από υπόθεση ότι το έκανε κατά την ίδρυση της αποικίας το 443/2 π.Χ.³⁴. Πολλοί μελετητές πρότειναν ότι ο Λυσίας εντάχθηκε στην αποικία γύρω στο 430 δίνοντας μια ημερομηνία γέννησης περίπου το 445³⁵. Πέρα από τις δύο ομιλίες μια άλλη κύρια απόδειξη αποτελείται από ένα ανέκδοτο σε μια ομιλία από το 340 και δυο διαλόγους του Πλάτωνα στους οποίους εμφανίζεται ο Λυσίας και η οικογένειά του. Το έργο του Πλάτωνα *Πολιτεία* ορίζεται στο σπίτι του πατέρα του Λυσία, Κέφαλου, και ο *Φαίδρος* του Πλάτωνα επικεντρώνεται στην συζήτηση μιας ομιλίας με θέμα την αγάπη που γράφτηκε από τον Λυσία³⁶. Οι αρχαίοι βιογράφοι βασίστηκαν κυρίως σε πληροφορίες που συντάξε

³³ Κυριάκης (1993): 13

³⁴ Διονύσιος Αλικαρνασσεάς Λυσίας 1

³⁵ Todd (2000): 3

³⁶ Ο.π.: 4

ο Λυσίας για υποθέσεις στις οποίες ήταν ο ίδιος μπλεγμένος, μια από τις οποίες επιβιώνει ολοκληρωμένη (λόγος 12) και άλλη σε ουσιαστικά θραύσματα παύρου³⁷.

Ήταν, όπως έχει ήδη αναφερθεί, γιος του πλούσιου μέτοικου Κέφαλου από τη Σικελία, ο οποίος ήρθε με πρόσκληση του προσωπικού του φίλου Περικλή στην Αθήνα λίγα χρόνια πριν τη γέννηση του ρήτορα.

Στην ηλικία, λοιπόν, των 15 ετών, μετά το θάνατο του πατέρα του, μετέβη στους Θουρίους της Νότιας Ιταλίας³⁸, πόλη που ιδρύθηκε το 443 π.Χ. με πρωτοβουλία των Αθηναίων³⁹, με τα δύο αδέρφια του, τον Ερατοσθένη και τον Ευθύδημο, για να αποκτήσουν το δικαίωμα του πολίτη⁴⁰, ενώ επέστρεψε στην Αθήνα το 412, μετά τη συντριβή των Αθηναίων στη Σικελία⁴¹. Επομένως πέρασε αρκετά χρόνια στην πατρίδα του πατέρα του και εκεί απέκτησε τη ρητορική παιδεία, αφού μαθήτευσε κοντά στον ρήτορα Τεισία^{42,43}.

Φαίνεται να υπάρχει ένα κενό ανάμεσα στην επιστροφή του στην Αθήνα και στην αρχή της καριέρας του σαν συγγραφέας. Αυτό το χάσμα είναι πιο εύκολο να εξηγηθεί από τα γεγονότα του 404/3, όταν το καθεστώς των Τριάντα Τυράννων επιβλήθηκε από τους Σπαρτιάτες μετά την παράδοση της Αθήνας στο τέλος του Πελοποννησιακού Πόλεμου (431-404). Ο ίδιος ο Λυσίας αφηγείται πως αυτός και ο αδερφός του Πολέμαρχος ήταν μεταξύ μιας μικρής ομάδας μετοίκων η οποία συλλήφθηκε από τους Τριάντα φερόμενοι με την υποψία ότι ήταν εχθρικοί απέναντι στο καθεστώς, αλλά στην πραγματικότητα, σύμφωνα με τον Λυσία, για να κατασχέσουν τον σημαντικό τους πλούτο (Λυσίας 12.12-19), καθώς είχαν καταφέρει να κερδίσουν αρκετά χρήματα μέσω της επιχείρησης ασπιδοποιίας που διατηρούσαν ως οικογένεια. Ο Πολέμαρχος καταδικάστηκε σε θάνατο⁴⁴ και η εκτέλεση αυτού αποτελεί το αντικείμενο της ομιλίας 12, μια κατηγορία δικαστικού φόνου εναντίον ενός από τους Τριάντα. Ο ίδιος ο Λυσίας διέφυγε για να συμμετάσχει και να βοηθήσει τους δημοκρατικούς αντεπαναστάτες, και οι μετέπειτα προσπάθειές του να ανακτήσει τουλάχιστον ένα μέρος της κατασχεθείσας περιουσίας του αποτελεί το

³⁷ Todd (2000): 3

³⁸ Nesselrath (2005): 221

³⁹ Ιστορία του ελληνικού έθνους τ.3β: 554

⁴⁰ Ο.π.: 554

⁴¹ Ο.π.: 554

⁴² Edwards (2002): 33

⁴³ Κυριάκης (1993): 14

⁴⁴ Λυσίας Κατά Ερατοσθένους 12 §17

αντικείμενο του θραύσματος 7⁴⁵. Έτσι λοιπόν, διέφυγε στα Μέγαρα και βοήθησε στην προσπάθεια εκδίωξης των Τυράννων.

Μετά το καθεστώς των Τριάντα είχε επέλθει ένα βασιλείο τρόμου και εμφυλίου πολέμου, ο Σπαρτιάτης βασιλιάς Πανσανίας επέτρεψε την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 403, θέμα μιας γενικής αμνηστίας η οποία σχεδιάστηκε για να προστατεύσει από την απειλή της δίκης των προηγούμενων υποστηρικτών της ολιγαρχίας εκτός των ίδιων των Τριάντα και περίπου τριάντα άλλων οι οποίοι είχαν ιδρύσει γραφεία σαν άμεσοι υφιστάμενοι. Επίσης λέγεται ότι ο ίδιος ο Λυσίας ήταν δικαιούχος σε ένα διάταγμα το οποίο προτάθηκε μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας από τον Θρασύβουλο έναν εκ των δημοκρατικών αρχηγών χορηγώντας ιθαγένεια στους μετοίκους οι οποίοι είχαν στηρίξει τους δημοκρατικούς αλλά αυτό το διάταγμα αμφισβητήθηκε γρήγορα από τον Αρχίνου, έναν άλλον από τους δημοκρατικούς αρχηγούς και ακυρώθηκε σαν αντισυνταγματικό. Δεδομένου ότι ένα διάταγμα κανονικά θα ανασταλεί εν αναμονή της προσφυγής είναι πολύ πιθανόν ο Λυσίας ποτέ να μην απήλαυσε την ιθαγένεια και σίγουρα επανήλθε στη συνέχεια στην κατάσταση του μετοίκου ή πιο συγκεκριμένα του ισοτελούς (μια προνομιούχα υποομάδα μετοίκων με ταξικά προνόμια)⁴⁶. Κατά την Romilly το ουσιαστικό χαρακτηριστικό του βίου του Λυσία ήταν ότι, ενώ ζούσε στην Αθήνα δεν ήταν Αθηναίος πολίτης, γεγονός που του απαγόρευε την πολιτική δράση⁴⁷.

Όντας μη-πολίτης ο Λυσίας δεν είχε τη δυνατότητα να ψηφίζει αλλά ούτε να συμμετάσχει ενεργά στην πολιτική, και δεν ξέρουμε αν ήταν σε θέση να εμφανιστεί στο δικαστήριο για να εκφωνήσει τον λόγο 12. Ούτε γνωρίζουμε το αποτέλεσμα, αν έφτασε ποτέ στο δικαστήριο. Ωστόσο φαίνεται να ήταν αρκετά ικανοποιημένος με αυτό για να αναλάβει να δημιουργήσει την καριέρα του σαν ρήτορας, είτε επειδή είχε ανακαλύψει ένα ταλέντο το οποίο δεν είχε νωρίτερα ανακαλύψει, είτε λόγω του ότι η κατάσχεση της περιουσίας του τον ενθάρρυνε να βρει μια επιπλέον πηγή εσόδων⁴⁸.

Μέχρι το θάνατό του συνέχισε να ζει στην Αθήνα με την ιδιότητα του αλλοδαπού μόνιμου κατοίκου, μέτοικου, με προνομιούχο μεταχείριση, ισοτέλεια⁴⁹. Αυτό σημαίνει ότι πλήρωνε μόνο όσους φόρους πλήρωναν και οι πολίτες, χωρίς

⁴⁵ Todd (2000): 5

⁴⁶ Ο.π.: 5

⁴⁷ Romilly (1988): 173

⁴⁸ Todd (2000): 6

⁴⁹ Edwards (2002): 33

ωστόσο να του δίνεται το δικαίωμα διεκδίκησης και ανάληψης δημοσίων αξιωμάτων⁵⁰. Ως μέτοικος ισοτελής δεν είχε το δικαίωμα να παρίσταται στα δικαστήρια ως συνήγορος. Απεβίωσε γύρω στο 380 π.Χ.⁵¹, αφού ως εκεί παρακολουθούμε τη δραστηριότητά του με το λόγο του για τον Φερένικο, δεν ξέρουμε όμως πόσο καιρό έζησε ακόμη.

Το έργο του

Μπορεί η ζωή του Λυσία από πολιτικής πλευράς να μην τον ευνόησε, όμως δεν συνέβη το ίδιο και στην πνευματική του ζωή. Όταν επέστρεψε στην Αθήνα ανέπτυξε τη δραστηριότητα του δασκάλου και συγγραφέα ρητορικών λόγων⁵². Διακρίθηκε ως λογογράφος και εκπρόσωπος της δικανικής ρητορείας ως το θάνατό του.

Από το 403 π.Χ. και μετά εργάστηκε σχεδόν αποκλειστικά ως λογογράφος⁵³. Η βασική αιτία που τον οδήγησε στο να ασχοληθεί με αυτό το επάγγελμα ήταν η ανάγκη του για χρήματα. Άφησε λοιπόν την διδασκαλία της ρητορικής και κατάφερε να γίνει περιζήτητος λογογράφος, αλλά και να κερδίσει αρκετά χρήματα⁵⁴.

Του έχουν αποδοθεί πάρα πολλοί λόγοι. Το *Corpus Lysiacum* περιλαμβάνει σήμερα 34 λόγους, όχι όλοι άρτιοι και μερικά αποσπάσματα. Από αυτούς μόνο ένας είναι αδιαμφισβήτητα αυθεντικός, ο *Κατά Ερατοσθένους*⁵⁵.

Αν και ακρωτηριασμένο, το έργο του Λυσία είναι μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα μαρτυρία για τη ρητορική τέχνη του τέλους του πέμπτου και των αρχών του τέταρτου αιώνα στην Αθήνα, ιδιαίτερα για τους δικαστικούς θεσμούς και την αθηναϊκή κοινωνία ανάμεσα στο 415 και το 380.

Τα γνήσια έργα διακρίνονται κατά την κλασική διαίρεση σε δικανικούς, συμβουλευτικούς και επιδεικτικούς ή πανηγυρικούς λόγους, ενώ άλλη κατηγορία

⁵⁰ Ιστορία του ελληνικού έθνους τ.3β: 554

⁵¹ Lesky (2006): 819 και Jebb (2009): 155

⁵² Κυριάξης (1993): 14

⁵³ Ο.π.: 14

⁵⁴ Ο.π.: 15-16

⁵⁵ Said, Trédé, Boulluec (2001): 306

αποτελούν οι ερωτικοί, εταιρικοί και οι επιστολικοί και βεβαίως τα τεχνικά συγγράμματα (*Τέχναι*)⁵⁶.

Από τους επιδεικτικούς λόγους του σώθηκαν μόνο η αρχή του *Ολυμπιακού* (εκφωνήθηκε στην εορτή των Ολυμπίων), ο *Επιτάφιος* (για τους πεσόντες στον Κορινθιακό πόλεμο), που αποτέλεσε αντικείμενο αμφισβήτησης, και ο *Ερωτικός* (σώζεται στον πλατωνικό διάλογο Φαίδρος και πραγματεύεται το ζήτημα αν πρέπει να προσφέρεται κάποιος σε αυτόν που είναι ερωτευμένος ή σε αυτόν που δεν είναι), του οποίου χαρακτηριστικό είναι ότι δεν γράφτηκε για να εκφωνηθεί⁵⁷.

Οι δικανικοί λόγοι, που αποτελούν και την πλειοψηφία, διακρίνονται σε δημόσιους και ιδιωτικούς, δηλαδή λόγους δημοσίου ή ιδιωτικού συμφέροντος⁵⁸.

Τους λόγους τους έγραψε ως λογογράφος για διάφορους πελάτες του, οι οποίοι και τους εκφωνούσαν. Ωστόσο υπάρχει ένας λόγος που τον εκφώνησε ο ίδιος ως διάδικος⁵⁹. Πρόκειται για το λόγο *Κατά Ερατοσθένους*, ο οποίος τον αφορούσε προσωπικά διότι ζητούσε την καταδίκη αυτού που εκτέλεσε τον αδερφό του, Πολέμαρχο.

Βασικά χαρακτηριστικά στους λόγους του Λυσία

Ο Λυσίας είχε χαρακτηριστεί στη αρχαιότητα δάσκαλος της γλώσσας που χρησιμοποιείται στην καθημερινή ζωή⁶⁰. Βασικό στοιχείο στον τρόπο γραφής του ρήτορα είναι η καθαρότητα της αττικής γλώσσας, χωρίς προσμειξίς άλλων διαλέκτων. Αυτό οδήγησε στο να θεωρηθεί από τους μετέπειτα αναγνώστες ως το κυρίαρχο μοντέλο του Αττικισμού σε αντίθεση με το πιο έντονο το Ασιατικό στυλ⁶¹. Επιπλέον υπάρχει στο λόγο του απόλυτη σαφήνεια, παρά την ποικιλία των λέξεων και σε αυτό βοηθά η συντομία και η κατανοητικότητα των περιόδων. Ακόμα εγκωμιάζεται για την κυριολεκτική χρήση των λέξεων, ενώ μετριάξει τα υπόλοιπα σχήματα λόγου. Ο λόγος του διακρίνεται για την ζωντάνια και την δραματικότητα της αφήγησης.

⁵⁶ Κωνσταντινόπουλος (2014): 58

⁵⁷ Κυριάκης (1993): 16-17

⁵⁸ Κωνσταντινόπουλος (2014): 58

⁵⁹ Ιστορία του ελληνικού έθνους τ.3β: 554

⁶⁰ Todd (2000): 7

⁶¹ Ο.π.: 7

Διάσημη στην αρχαιότητα και πολυσυζητημένη είναι η ικανότητα του Λυσία στην ηθοποιία, δηλαδή η ικανότητά του να προσαρμόζει το λόγο στο ήθος του προσώπου που πρόκειται να τον εκφώνηση. Σύμφωνα με τον Διονύσιο τον Αλικαρνασσεά ο Λυσίας κατέχει την πιο ευχάριστη αρετή που ονομάζεται γενικά «διάπλαση χαρακτήρα» και ισχυρίζεται πως δεν υφίσταται πρόσωπο στους λόγους του ρήτορα που να υστερεί σε ήθος ή ζωντάνια⁶². Επιπλέον ο Διονύσιος επισημαίνει πως υπάρχουν τρεις τομείς, στους οποίους και με τους οποίους εκδηλώνεται αυτή η αρετή⁶³, το σκεπτικό, η γλώσσα και η δομή, και ο ρήτορας τα καταφέρνει και στους τρεις. Αυτό συμβαίνει διότι πρώτον αποδίδει στους ομιλητές σκέψεις καλές, λογικές και δίκαιες, ώστε να φαίνονται οι λόγοι ότι απεικονίζουν τα χρηστά τους ήθη, και δεύτερον διότι το λεξιλόγιο που επιλέγει ταιριάζει σε αυτά τα ήθη, όποιο είναι το καλύτερο εκ φύσεως να αποκαλύψει τον χαρακτήρα τους, δηλαδή το σαφές, κυριολεκτικό, κοινό και το πιο οικείο σε όλους τους ανθρώπους. Αντιθέτως το πομπώδες, το ξενικό και επιτηδευμένο δεν προσφέρεται ποτέ για διάπλαση ανθρώπινου χαρακτήρα. Είναι αξιόλογος στην διαγραφή χαρακτήρων, καθώς διαγράφει αξιόπιστα τον χαρακτήρα του ομιλητή, πολλές φορές αναφερόμενος στον βίο και στην γενιά του ή συχνά στις προηγούμενες πράξεις και τις αρχές του. Στην περίπτωση που δεν μπορεί να στηριχθεί στα πραγματικά γεγονότα, τότε μόνος του διαμορφώνει το ήθος, κάνοντας τα πρόσωπα να φαίνονται υπό τον λόγο τους αξιόπιστα και χρηστά, προικίζοντας τα με ανώτερες αρχές, προσδίδοντας τους μετριοπάθεια, βάζοντας τους να λένε λόγια που ακούγονται λογικά, παρουσιάζοντας τους ως ανθρώπους που σκέφτονται ανάλογα με τις συγκυρίες της ζωής τους και που απεχθάνονται κάθε αδικία στα λόγια και στις πράξεις, που επιλέγουν πάντα το δίκαιο, και δίνοντας τους όλες τις παρόμοιες ιδιότητες που μπορεί να αποκαλύπτουν ένα χαρακτήρα δίκαιο και μετριοπαθή. Η ηθοποιία έχει κατεξοχήν ρητορικούς σκοπούς. Αυτό που αλλάζει δεν είναι η γλώσσα, αλλά το γενικότερο πνεύμα του λόγου, το ύφος, το οποίο απεικονίζει την προσωπικότητα του ομιλητή κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ακόμη και αρνητικά στοιχεία να μην τον κάνουν αντιπαθητικό. Δηλαδή ο Λυσίας προσαρμόζει τους λόγους του στον χαρακτήρα του προσώπου που τους εκφωνούν. Έτσι κατακτά αβίαστη και ανεπιτήδευτη έκφραση, χρησιμότητα όσο αφορά υπεράσπιση υποθέσεων ενώπιον δικαστηρίου.

⁶² Διονύσιος Αλικαρνασσεάς Λυσίας 8

⁶³ Ο.π.: 8

Σύγχρονη απόδειξη διαφορετικού είδους προκύπτει από μια σύγκριση μεταξύ του Λυσία και του Αντιφώντα. Τον 5^ο αιώνα υπήρχε σύγχυση μεταξύ του νεογέννητου επαγγέλματος του συγγραφέα λόγων και των άλλων δραστηριοτήτων αυτών που προκύπτουν εντός των αρμοδιοτήτων των σοφιστών. Υπάρχει λόγος να υποθέσουμε ότι ο Αντιφών ενήργησε ως σύμβουλος των διαδίκων που μοιράστηκαν τις πολιτικές του πεποιθήσεις, ή των οποίων οι υποθέσεις θα μπορούσαν να προωθήσουν τους πολιτικούς του στόχους, δυσφημίζοντας τη δημοκρατική διοίκηση που προσπάθησε να ανατρέψει. Αλλά έγραψε επίσης λόγους για τα νομικά δικαστήρια και στη συνέχεια τους δημοσίευσε, ως ο πρώτος που το έκανε σύμφωνα με την παράδοση. Οι τρεις λόγοι του που σώζονται δεν δείχνουν καμία από τις στυλιστικές ασυνέπειες. Σύμφωνα με τον Ντόβερ οι λόγοι του Λυσία προσφέρονται ως απόδειξη σύνθετης συγγραφής και ποτέ δεν έχει προταθεί ότι συνεργάστηκε με τον πελάτη του στη σύνθεση ενός λόγου⁶⁴.

Στον Φαίδρο του Πλάτωνα ο λόγος του Λυσία θαυμάζεται για τον τρόπο με τον οποίο γράφει⁶⁵. Είναι ένας δημιουργικός λογοτεχνικός καλλιτέχνης συγκρίσιμος με τους ποιητές. Αν και η λυσιακή ομιλία που αναλύει είναι επιδεικτική, αναγνωρίζεται το εύρος του λογοτεχνικού πεδίου του Λυσία και η ευελιξία του ως ταλέντο του. Ο Λυσίας ήταν διάσημος ως επιδεικτικός ρήτορας, ο οποίος επέτρεψε σε ένα εξωγήινο, ακαλλιέργητο στυλ να εισβάλλει στις συνθέσεις του⁶⁶.

Το ερώτημα που τίθεται είναι ποια η σχέση μεταξύ λογογράφου και του πελάτη του. Θεωρείται δεδομένη η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ του συγγραφέα του λόγου και του πελάτη του στην πραγματική σύνθεση του λόγου. Η πιθανή διαδικασία που ακολουθείται από τους αττικούς ρήτορες κατά τη σύνταξη λόγων για τους πελάτες τους είναι ότι μετά την αρχική διαβούλευση η οποία ποικίλει σε βάθος ανάλογα με την πολυπλοκότητα ή τη δυσκολία της υπόθεσης η πραγματική σύνθεση της ομιλίας γίνεται από τον συγγραφέα, με τα δικά του λόγια, και με τον ίδιο βαθμό έμφασης και συναισθηματικής έκκλησης που θεωρούσε απαραίτητο. Ο πελάτης έπειτα έπαιρνε το λόγο και το μάθαινε από την καρδιά του αν μπορούσε. Ενώ ο Θεόφραστος υπονοεί ότι οι λογογράφοι είχαν μεγάλο έλεγχο στην προφορική έκδοση ενός δικανικού λόγου, ο ρόλος που έπαιζαν οι λογογράφοι και οι πελάτες

⁶⁴ Carawan (2007): 28

⁶⁵ Πλάτωνας Φαίδρος 24

⁶⁶ Carawan (2007): 28-29

τους στο περιεχόμενο και την κυκλοφορία του λόγου μετά την προφορική παράδοση είναι αμφιλεγόμενος και έχει προσελκύσει αρκετό ενδιαφέρον⁶⁷.

Ο Usher⁶⁸ έγραψε ένα άρθρο με σκοπό την επανεξέταση αποδεικτικών στοιχείων και την προσθήκη νέων αποδεικτικών στοιχείων και επιχειρημάτων για την υποστήριξη της άποψης ότι η συγγραφή των λόγων γίνεται αποκλειστικά από τον λογογράφο χωρίς την ανάμειξη του πελάτη του. Ακόμα και η εξέταση της λέξης που χρησιμοποιείται για την περιγραφή του συγγραφέα λόγων επιβεβαιώνει την λογοτεχνικές του προσδοκίες. Ο όρος λογογράφος δεν συνεπάγεται συνεργασία αλλά ούτε και οι όροι συντάσσειν και συγγράφειν τους οποίους η πρόθεση συν έχει την έννοια της καλλιτεχνικής σύνθεσης και όχι της συνεργασίας. Πουθενά λοιπόν δε φαίνεται ο λογογράφος να συνεργάζεται με κανέναν, αλλά δουλεύει μόνος του τα γραπτά του είτε πρόκειται για επιδεικτικούς είτε για συμβουλευτικούς είτε για δικανικούς λόγους.

Σύμφωνα με το Διονύσιο⁶⁹ υπάρχει ένα στοιχείο φαινομενικής φυσικότητας στο ύφος του Λυσία αλλά ο ίδιος θεώρησε ότι στην πραγματικότητα ήταν τόσο διαφορετικό όσο θα μπορούσε να είναι από το ύφος του συνηθισμένου άνδρα και πιο προσεκτικά σχεδιασμένο από οποιοδήποτε έργο. Με αυτά τα κριτήρια ο ίδιος εντόπισε ένα ατομικό λυσιακό στυλ, και είδε και σε αυτό ένα ορισμένο αόριστο χάρισμα⁷⁰, την απουσία του οποίου θεώρησε με βεβαιότητα ένδειξη μη λυσιακής συγγραφής.

Επίσης μία ακόμα απόδειξη ότι δεν υφίσταται συνεργασία μεταξύ του λογογράφου και του πελάτη του προκύπτει από τον Πλούταρχο⁷¹. Στο απόσπασμα αυτό αναφέρεται ότι ο Λυσίας έγραψε ένα λόγο για έναν διάδικο και του τον έδωσε. Ο πελάτης αφού το διάβασε πολλές φορές ήρθε στο Λυσία αποθαρρυσμένος λέγοντας του ότι την πρώτη φορά που διάβασε τον λόγο του φάνηκε θαυμάσιος, αλλά όταν το ξανά διάβασε του φάνηκε θαμπός και αναποτελεσματικός. Τότε ο Λυσίας του απάντησε ότι θα τον διαβάσει μία φορά στην κριτική επιτροπή. Αυτός ο λόγος αποτελεί αποδεικτικό στοιχείο ότι δεν υπάρχει συνεργασία μεταξύ του συγγραφέα του λόγου και του πελάτη του. Ο διάδικος προφανώς και διάβασε πολλές φορές το

⁶⁷ Worthington (1993): 67

⁶⁸ Carawan (2007): 27-31 [*Lysias and his clients*, Usher]

⁶⁹ Διονύσιος Αλικαρνασσεύς Λυσίας 8

⁷⁰ Ο.π.: 10

⁷¹ Πλούταρχος Περὶ ἀδολεσχίας 504c

λόγο με σκοπό να τον μάθει διότι τα λόγια του φαίνονταν εντελώς ξένα, επομένως είναι προφανές ότι ο πελάτης αναγνώρισε τον λόγο ως έργο του συγγραφέα και όχι ως συνεργατική σύνθεση.

Μία επιπλέον απόδειξη αποτελεί ένα απόσπασμα του Κικέρωνα⁷² το οποίο μας λέει ότι ο Λυσίας συνέθεσε έναν λόγο για τον Σωκράτη με σκοπό να τον μάθει και να τον εκφωνήσει στη δίκη. Τελικά ο Σωκράτης απέρριψε ευγενικά την προσφορά του λογογράφου με την αιτιολογία ότι το στυλ του είναι κομψό και δεν ταιριάζει στο δικό του χαρακτήρα.

Ο Λυσίας σηματοδοτεί μια νέα αρχή για την έντεχνη ρητορική ως προς τον τρόπο που χειρίζεται τις ποικίλες ενότητες στους λόγους του, ενώ υιοθετεί τον βασικό διαχωρισμό του λόγου σε τέσσερα μέρη⁷³.

Το προοίμιο⁷⁴ λοιπόν είναι η αρχή του ρητορικού λόγου, ό,τι είναι ο πρόλογος στη (δραματική) ποίηση και το προαύλιο στην αύληση: όλα αυτά είναι αρχές, κάτι σαν άνοιγμα δρόμου προς ό,τι θα ακολουθήσει. Το προαύλιο λοιπόν μοιάζει με το προοίμιο των επιδεικτικών λόγων· πραγματικά οι αυλητές, αφού πρώτα παίζουν ένα κομμάτι που ξέρουν να το παίζουν καλά, το συνάπτουν τονικά με την αρχή του κομματιού που πρόκειται να εκτελέσουν. Έτσι στα προοίμια γίνεται προσπάθεια εισαγωγής στην υπόθεση με όλους τους δυνατούς τρόπους, σκιαγραφώντας θετικά την προσωπικότητα του ομιλητή ή αρνητικά αυτή του αντιδίκου του, επιστώντας την προσοχή των δικαστών στην εκδικαζόμενη υπόθεση και προσπαθώντας ταυτόχρονα να τους προϊδεάσει. Δεν χρησιμοποιεί τους κοινούς τόπους που παρενέβαλαν οι προκάτοχοί του, αλλά τα προοίμια είναι προσαρμοσμένα στις ιδιαίτερες απαιτήσεις κάθε υπόθεσης. Συχνά προσθέτει μια διαφωτιστική εισαγωγή (πρόθεσις), συνήθως στην αφηγηματική ενότητα.

Στην διήγηση⁷⁵ του λόγου ο Λυσίας ξετυλίγει το εξαιρετικό ταλέντο του. Σύμφωνα με τον Διονύσιο τον Αλικαρνασσεά (Λυσίας 18), ο Λυσίας ήταν «αναμφισβήτητα ο καλύτερος» από τους ρήτορες στο να γράφει διήγηση⁷⁶. Αυτό το μέρος του λόγου αξιοποιείται πλήρως ως μέσον πειθούς. Σε καμία περίπτωση και οι

⁷² Κικέρων De oratore 1.231

⁷³ Edwards (2002): 35

⁷⁴ Αριστοτέλης Ρητορική 1414β-1415α

⁷⁵ Αριστοτέλης Ρητορική 1416β-1417β

⁷⁶ Edwards (2004): 233

35 λόγοι που σώζονται με το όνομά του δεν περιέχουν μία διήγηση, αλλά αυτές σίγουρα τείνουν να υποστηρίζουν την κρίση του Διονύσιου, και συχνά αυτό το μέρος του λόγου διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην πειθώ των ένορκων⁷⁷. Τα γεγονότα παρουσιάζονται με οικονομία, καθαρότητα και ευφράδεια, αλλά παράλληλα η ιστορία που λέγεται χαρακτηρίζεται από ζωντάνια, συνέπεια και αληθοφάνεια. Τις περισσότερες φορές η διήγησις είναι συνεχόμενη, ωστόσο κάποιες φορές παρεμβάλλονται αποδεικτικά επιχειρήματα. Γνωρίζει καλά πώς να παραθέτει γεγονότα και να σχηματίζει αποδείξεις συμπλέκοντας την πραγματικότητα με τα συναισθήματα. Δεν διστάζει να δημιουργεί σκόπιμη σύγχυση όταν αυτό είναι απαραίτητο για την ευνοϊκή έκβαση της υπόθεσης, ενώ οι επινοήσεις του αναπληρώνουν τα μειονεκτήματα ή τα κενά της υπόθεσης. Αυτή η αταξία που επικρατεί στην δόμηση των αποδείξεων των δικανικών λόγων του Λυσία αποτελεί πλεονέκτημα ως προς το τελικό αποτέλεσμα της εκδικαζόμενης υπόθεσης, καθώς ο λόγος φαίνεται ανεπιτήδευτος.

Στους επιλόγους⁷⁸ προτιμά το χαριτωμένο λόγο ως τελική εντύπωση των δικαστών, αποφεύγοντας την μεγαληγορία.

Στους λόγους του λείπει η μεγαλοπρέπεια και το πάθος και αυτά θα μπορούσαν να θεωρηθούν τα μειονεκτήματα του ρήτορα⁷⁹. Ωστόσο υπάρχει εξήγηση γι' αυτό. Ο Λυσίας γράφει συνήθως για λογαριασμό απλών ανθρώπων και κάποιες φορές αμόρφωτων, επομένως προσπαθούσε να προσαρμόζει την γραφή του στη φύση του κάθε ανθρώπου.

Συγκεφαλαιωτικά, καταγράφοντας τις αρετές του ρήτορα στη μελέτη του για τον Λυσία, τον οποίο θεωρεί ως «ένα πρότυπο αττικισμού», ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς απαριθμεί την καθαρότητα της γλώσσας, την ακρίβεια της έκφρασης, την αρμονία της φράσης, τη διαύγεια και τη συντομία στην έκθεση των γεγονότων, τη ζωντάνια και την απλότητα στην περιγραφή των προσώπων και κρατά για το τέλος τη μεγαλύτερη αρετή, που είναι ανεπίδεκτη μιμήσεως και απροσδιόριστη: «κάποια χάρη που λάμπει σε όλο του το ύφος»⁸⁰.

⁷⁷ Ό.π.: 233

⁷⁸ Αριστοτέλης Ρητορική 1419b-1420

⁷⁹ Κυριάκης (1993): 22

⁸⁰ Said, Trédé, Boulluec (2001): 311

Το ύφος του

Ο Λυσίας υπήρξε λογοτέχνης και η εργασία του φέρει τη σφραγίδα της τέλειας λογοτεχνικής δεξιότητας. Οι λόγοι του εθεωρούντο από τους κριτικούς της αρχαιότητας πρότυπα καθαρού και διάφανου αττικού πεζού λόγου, με την καθημερινή (αλλά εκλεπτυσμένη) γλώσσα τους, την απουσία ποιητικού λεξιλογίου και την φειδωλή χρήση μεταφορών⁸¹.

Στον κύκλο των πελατών του για τους οποίους έγραψε τους λόγους περιλαμβάνονταν όλων των ειδών οι άνθρωποι. Ασχολήθηκε με διάφορες υποθέσεις, άλλοτε περισσότερο κι άλλοτε λιγότερο σοβαρές. Ο Λυσίας είχε πολλές περιπτώσεις να γράψει με φρεσκάδα και πρωτοτυπία με ελεύθερη επιλογή πελατών. Είχε την ανάγκη να προσελκύσει περισσότερο πελάτες, που θα τον οδηγούσαν να δημοσιεύσει τις ομιλίες εκείνες που απεικόνιζαν περισσότερο αποτελεσματικά τις ικανότητές του. Ήθελε να αποδείξει την ικανότητα του να χειρίζεται δύσκολες περιπτώσεις⁸². Αντιμετωπίζει κάθε υπόθεση και κάθε πελάτη του με τον πιο κατάλληλο τρόπο ώστε να μην γίνεται αντιληπτή η βοήθεια κανενός επαγγελματία λογογράφου. Αντιθέτως επιθυμεί να φαίνεται ότι μιλάει ένας άνθρωπος συνετός, του οποίου τα λόγια βγαίνουν από την ψυχή του. Έτσι καθορίστηκε το ύφος του συγκεκριμένου ρήτορα.

Το ύφος του είναι ζωντανό, πειστικό και ενδεδυμένο με χάριν, με γοητεία που απορρέει από την, φαινομενικά ανεπιτήδευτη, απλότητά του. Πρόκειται για σπουδαίο παράδειγμα καθαρότητας στον λόγο. Επιπλέον διαφοροποιεί την μέθοδό του τόσο από λόγο σε λόγο όσο και μέσα σε ένα και τον αυτό λόγο. Για παράδειγμα, τείνει προς ένα περιοδικό ύφος στους λόγους που εμπεριέχουν πολιτικά γεγονότα, καθώς και στα προοίμια και τις αποδεικτικές ενότητες, αποφεύγοντας την χασμωδία και την εκτενή χρήση Γοργείων ρητορικών σχημάτων, όπως της αντίθεσης. Στους ιδιωτικούς λόγους, από την άλλη πλευρά, καθώς και στα αφηγηματικά μέρη προτιμά ένα ρέον ύφος και χαλαρή δομή, με ανολοκλήρωτες αντιθέσεις και ανακόλουθα, ή με μακροσκελείς προτάσεις, που αποτελούνται από αλληπάλληλες δευτερεύουσες προτάσεις, οι οποίες εξαρτώνται από μία αρχική κυρία πρόταση, δημιουργώντας κατά αυτόν τον τρόπο την αίσθηση της ζωντάνιας και της ανεπιτήδευτης απλότητας που τόσο πολύ θαύμασαν οι κριτικοί⁸³.

⁸¹ Edwards (2002): 34

⁸² Usher (2001): 54

⁸³ Edwards (2002): 34

Στην ρητορική πεζογραφία διακρίνονται τρία είδη ύφους το υψηλό, το απλό και το μέσο. Ο Λυσίας είναι εκπρόσωπος του απλού ύφους. Αυτό χρησιμοποιεί όλα τα τεχνικά μέσα, αλλά κρύβει επιμελημένα την τεχνική του και μιμείται τη γλώσσα της καθημερινής ζωής.

Σύμφωνα με τον Κικέρωνα⁸⁴ τα κύρια χαρακτηριστικά του απλού ύφους είναι⁸⁵: 1) όσον αφορά τη σύνθεση, η ελεύθερη σύνταξη των φράσεων και των προτάσεων, δηλαδή η σύνταξη η ανεπηρέαστη από την προσπάθεια για επίτευξη ρυθμού της περιόδου, 2) όσον αφορά το λεκτικό, η καθαρότητα, η σαφήνεια, η ευπρέπεια και (όσον αφορά τον κόσμο) η λελογισμένη χρήση των ρητορικών σχημάτων.

Αυτά τα χαρακτηριστικά τα συναντάμε στους λόγους του Λυσία και ο ίδιος θεωρείται ο καλύτερος εκπρόσωπος του απλού ύφους. Αυτό το ύφος χρησιμοποιήθηκε σταδιακά από όλους σχεδόν τους ομιλητές στην εκκλησία του δήμου ή στα δικαστήρια, ωστόσο σύμφωνα με τον Διονύσιο, εκείνος που το βελτίωσε σημαντικά και το ύψωσε στο βαθμό της τελειότητας ήταν ο Λυσίας.

Πρόκειται λοιπόν για έναν ρήτορα που χαρακτηρίζεται από απλότητα και άνετη πολυμέρεια. Αυτά είναι τα γενικά χαρακτηριστικά του Λυσία. Στα ειδικότερα χαρακτηριστικά του ύφους του συγκαταλέγεται η σύνθεσή του, το λεκτικό του, η απλότητα, η σαφήνεια, η πυκνότητα, η ενάργεια, η ηθοποιία, το πρέπον, η χάρις, η επινοητικότητα και η διάρθρωση του λόγου του.

Αν ανατρέξουμε στα χαρακτηριστικά του απλού ύφους, όπως τα αναφέρει ο Κικέρωνας, σε αυτά συγκαταλέγει την ελεύθερη δομή των προτάσεων και των φράσεων που υπηρετούν αβίαστα στο ρυθμό της περιόδου. Ο Λυσίας, όπως μας πληροφορεί ο Διονύσιος⁸⁶, συνθέτει το λόγο του με απλότητα και αφέλεια. Επιλέγει τις λακωνικές περιόδους και το χαλαρό ύφος, ενώ η δομή των προτάσεων του ποικίλει ανάλογα με το θέμα. Οι λόγοι του μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις κατηγορίες. Πρώτον σε εκείνους που έχουν ένα ξεχωριστό δημόσιο χαρακτήρα. Οι λόγοι αυτοί έχουν γενικά ρυθμική σύνθεση και βρίθουν από έντεχνες περιόδους που απαντούν είτε μεμονωμένες είτε συνδυασμένες. Δεύτερον, στους λόγους εκείνους που, από τη φύση του θέματος τους, συνδυάζουν τον ιδιωτικό και δημόσιο

⁸⁴ Cicero Orator 77-80

⁸⁵ Jebb (2008): 60

⁸⁶ Διονύσιος Αλικαρνασσεάς Λυσίας 8

χαρακτήρα. Αυτοί εμφανίζουν όχι μόνο λιγότερους συνδυασμούς ή ομάδες περιόδων, αλλά και μεμονωμένες περιόδους με πιο ανέμελη διαμόρφωση. Τρίτον, στους καθαρά ιδιωτικούς λόγους. Αυτοί διαφέρουν από τους λόγους της δεύτερης περίπτωσης, όχι μόνο ως προς τη μορφή των περιόδων αλλά και ως προς την ανάμειξη τους με μη-περιοδικές προτάσεις ή φράσεις. Ανάλογα με το πόσο ο κάθε λόγος έχει περισσότερο ιδιωτικό χαρακτήρα, οι περίοδοι γίνονται όλο και πιο χαλαρές και παίρνουν τη μορφή μιας απλής σειράς από μακρύτερες ή βραχύτερες προτάσεις (λέξεις ειρομένη). Ο Λυσίας δένει τις περιόδους του, δυο-δυο ή τρεις-τρεις το πολύ, κατά ομάδες πάντοτε μέτριες σε μάκρος αλλά συχνά μονότονες σε μορφή⁸⁷.

Μιλώντας για το λεκτικό του Λυσία είναι αδύνατο να μην αναφερθούμε στην καθαρότητα του. Ο Διονύσιος μπορεί να θεωρηθεί ο πλέον δικαιοκρίτης. Ανακηρύσσει τον Λυσία «πολύ καθαρό στην έκφραση και άριστο κανόνα της αττικής διαλέκτου, όχι της αρχαίας, που χρησιμοποίησαν ο Πλάτωνας και ο Θουκυδίδης⁸⁸», αλλά εκείνης που ήταν του συρμού στην εποχή του. Δύο έννοιες περιλαμβάνονται στην «καθαρότητα» που επαινεί εδώ ο Διονύσιος: αποφυγή λέξεων απαρχαιωμένων (γλώσσαι) ή καινοφανών ή καθαρά ποιητικών, και αποφυγή συντάξεων ξένων προς το καθημερινό ιδίωμα, μια υπεροχή του Λυσία που ο Διονύσιος⁸⁹ σε άλλο σημείο την ορίζει ως «ακρίβεια της διαλέκτου». Ο Λυσίας δεν είναι απόλυτα «καθαρός» με αυτές τις δύο έννοιες. Πραγματικά, το μόνο παράδειγμα παλιάς σύνταξης που έχει εντοπιστεί στους λόγους του είναι η τυχαία χρήση του *τε* ως συνδετικού και ούτε χρησιμοποιεί τόσο σχολαστικές λέξεις όπως είναι οι γλώσσαι, Όμως σπάνιες ή ποιητικές λέξεις και φράσεις απαντούν σε πολλά σημεία. Ο έπαινος της καθαρότητας πρέπει να ευνοηθεί με γενική και σχετική έννοια⁹⁰.

Το ύφος του Λυσία χαρακτηρίζεται από απλότητα όσον αφορά τη διάταξη του υλικού του, ενώ η ανάπτυξη των επιχειρημάτων του απέρριτη και ανεπιτήδευτη. Δεν υπάρχει πουθενά στους λόγους του προκαταρκτική έκθεση των κύριων σημείων ενός επιχειρήματος ούτε χρησιμοποιεί στα προοίμιά του περίεργους υπαινιγμούς, ενώ αποφεύγει τη χρήση καλολογικών σχημάτων και άλλων τέτοιων πονηρών τεχνασμάτων, όπως η υπερβολή, η μεταφορά, η προσωποποίηση και τα όμοια. Αντιθέτως η διευθέτηση των επιλεγμένων επιχειρημάτων του γίνεται με τρόπο

⁸⁷ Jebb (2008): 65-66

⁸⁸ Διονύσιος Αλικαρνασσεάς Λυσίας 2

⁸⁹ Ο.π.: 13

⁹⁰ Jebb (2008): 67-68

καθαρό, χωρίς πονηριές και περιττά στοιχεία. Ο ρήτορας στην πλειοψηφία των λόγων του εκφράζει τα νοήματα με συνηθισμένες λέξεις στην κανονική τους έννοια.⁹¹

Στενά συνδεδεμένη με την απλότητα είναι η σαφήνεια. Ο Λυσίας είναι σαφής και ως προς τη σκέψη και ως προς την έκφραση⁹², δηλαδή όχι μόνο στο λεξιλόγιο του, αλλά και στην έκθεση των γεγονότων. Χρησιμοποιεί πάντα ξεκάθαρη και σαφής γλώσσα η οποία γίνεται κατανοητή ακόμα και από κάποιον που είναι εντελώς άσχετος στους πολιτικούς λόγους. Αποφεύγει τα σχήματα για να μην υπάρχει σύγχυση νοημάτων. Σχετικά με την σαφήνεια στους λόγους του Λυσία ο Διονύσιος παρατηρεί ότι αυτή η αρετή σε καμία περίπτωση δεν οφείλεται σε ανικανότητα αλλά αντιθέτως οφείλεται στην πληθώρα των σωστών λέξεων⁹³.

Ο ρήτορας συνδυάζει με την σαφήνεια και την πυκνότητα. Έτσι όσον αφορά τη γλώσσα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί από κανέναν για άσκοπη φλυαρία, ενώ στην διαπραγμάτευση του θέματος διακρίνεται για την περιεκτικότητα και την πυκνότητα των νοημάτων του. Πολλές φορές μάλιστα για να μη φανεί ότι φλυαρεί αποφεύγει να αναφέρει γεγονότα που έχουν ουσία. Ωστόσο αυτό δεν σημαίνει ότι αντιμετωπίζει αδυναμία επινοητικότητας αλλά το κάνει προκειμένου να μην υπερβεί τα χρονικά όρια της εκφώνησης του λόγου⁹⁴.

Μια ακόμα ιδιότητα που χαρακτηρίζει το ύφος του Λυσία είναι η ενάργεια. Πρόκειται για την ικανότητά του να κάνει τα λεγόμενά του αντιληπτά από τις αισθήσεις των ακροατών του⁹⁵. Προκαλείται από τις λεπτομέρειες που αναφέρει ο ρήτορας⁹⁶ και από την αντίληψη του χαρακτήρα⁹⁷. Με αυτές τις λεπτομέρειες οδηγεί τον ακροατή στο να πιστέψει ότι βλέπει με τα μάτια του αυτό που περιγράφεται στο λόγο και επιπλέον φαντάζεται τον εαυτό του μέσα στα πρόσωπα που μιλούν. Ένα καλό παράδειγμα είναι η περιγραφή, στον λόγο Κατά Ερατοσθένους, της δικής του σύλληψης από τον Θέογνη και τον Πείσωνα.

Έξυπνα ο Λυσίας παρασύρει το δικαστήριο και παίρνει με το μέρος του τους δικαστές, με τα ποικίλα τεχνάσματα ύφους που χρησιμοποιεί. Το ύφος της ρητορείας

⁹¹ Ο.π.: 69

⁹² Ο.π.: 69

⁹³ Διονύσιος Αλικαρνασσεάς Λυσίας 4

⁹⁴ Ο.π.: 5

⁹⁵ Διονύσιος Αλικαρνασσεάς Λυσίας 7

⁹⁶ Ο.π.: 7

⁹⁷ Jebb (2008): 71

έως την εποχή του ρήτορα ήταν ενιαίο και η διαφοροποίηση των ομιλητών βασιζόταν στο τι έλεγαν και όχι στο πώς, δηλαδή στο περιεχόμενο και όχι στη μορφή του λόγου. Κανείς δεν διανοείτο να διαφοροποιήσει την προσωπικότητα του ομιλητή από το ύφος. Η ρητορική επιτήδευση στους δικανικούς λόγους ενείχε βέβαια τον σοβαρό κίνδυνο να γελοιοποιήσει τον απλό Αθηναίο που θα απευθυνόταν με στομφώδες τεχνητό ύφος στο δικαστήριο για να πείσει για την αθωότητά του. Αυτή η ασύμμετρη αναλογία του επιπέδου μόρφωσης του απλού ανθρώπου και του εντυπωσιακού λόγου οδήγησε μάλλον τον Λυσία να βασίσει την πειθώ στο δικαστήριο όχι στην επιτήδευση και στην ακαμψία του λόγου, αλλά στην φυσικότητα και στην απλότητα και επομένως να προσαρμόσει τους λόγους στο χαρακτήρα και τη μόρφωση των πελατών του. Επίσης ο χαρακτήρας τους προσαρμόζεται στο βασικό θέμα που αναπτύσσεται κάθε φορά. Σε αυτό το χαρακτηριστικό των λόγων του, δηλαδή την ηθοποιία ο Λυσίας αποδείχτηκε αξεπέραστος από τους σύγχρονους αλλά και μεταγενέστερους ομοτέχνους του. Πρόκειται για την τεχνική που μεταφέρει το χαρακτήρα του ομιλητή στους λόγους που έγραφε για απαγγελία από κάποιον πελάτη. Αυτό αποτελεί ένα μέρος της διατύπωσης, από τον Αριστοτέλη, στο θεωρητικό επίπεδο, ότι ο χαρακτήρας αποτελεί σημαντικό μέσον πειθούς⁹⁸. Πρόκειται για ένα ταλέντο που δεν επιδέχεται ορισμό ή ανάλυση, αλλά μπορούμε να το αντιληφθούμε αν μελετήσουμε τα αποτελέσματά του⁹⁹. Ένας λόγος φαινόταν πιο γνήσιος και λιγότερο προσχεδιασμένος, εάν έδινε την εντύπωση ότι ήταν έργο του ίδιου του ομιλητή. Είναι μάλιστα τόσο εύστοχη η απεικόνιση του ήθους των πελατών του, ώστε να εμπεδώνεται η πεποίθηση στον αναγνώστη ότι πίσω από την περιγραφή συγκεκριμένων πελατών αναγνωρίζεται η περιγραφή ανθρωπίνων χαρακτήρων. Η παρουσίαση του χαρακτήρα, που συχνά απαντάται στον πρόλογο, είναι από τις μεγαλύτερες συνεισφορές του Λυσία στην Αττική ρητορική¹⁰⁰. Οι πελάτες του κερδίζουν τις εντυπώσεις κυρίως λόγω του απλού έντιμου και ηθικού χαρακτήρα τους, ακόμη και όταν η συμπεριφορά τους είναι νομικά επιλήψιμη. Μάλιστα πολλές φορές γίνονται αποδεκτά από τους δικαστές ακόμη και ελαττώματα του χαρακτήρα κάποιου προσώπου¹⁰¹. Αυτό, όχι μόνο αποκρύπτει το ρόλο του Λυσία ως συγγραφέα του λόγου, αλλά εμφανίζει και τους πελάτες του πολύ ανθρώπινους και πολύ πιο αξιόπιστους. Από όλα τα προτερήματα του Λυσία αυτό που είναι πιο ξεχωριστό και

⁹⁸ Kennedy (2005): 108

⁹⁹ Jebb (2008): 72

¹⁰⁰ Edwards (2002): 36

¹⁰¹ Ό.π.: 36

έχει τη μεγαλύτερη επίδραση στο ύφος του είναι η ικανότητά του να συλλαμβάνει και να απεικονίζει τον χαρακτήρα του ομιλητή. Προσπαθεί στους λόγους του οι ιδέες, οι λέξεις και το ύφος με το οποίο συντίθενται οι λέξεις να συμφωνούν με το πρόσωπο όπου αποδίδονται.

Στο ύφος του Λυσία συναντάμε και το πρέπον. Αυτό σημαίνει ότι το ύφος του λόγου είναι προσαρμοσμένο στο χαρακτήρα του πελάτη του και στις περιστάσεις που υπάρχουν κάθε φορά με σκοπό την επιτυχή έκβαση της δίκης. Ο ρήτορας σύμφωνα με τον Διονύσιο¹⁰² έχει προσαρμόσει το πρέπον ικανοποιητικά και ως προς τον ομιλητή και ως προς τους ακροατές και ως προς το θέμα. Ανάλογα δηλαδή με την ηλικία, την καταγωγή, την παιδεία, το επάγγελμα, τον τρόπο ζωής και οτιδήποτε άλλο μπορεί να διαφέρει ένα άτομο από το άλλο, επιλέγει ο Λυσίας τη γλώσσα. Επιπλέον προσαρμόζει τα λόγια του και ανάλογα με το ακροατήριο, δεν απευθύνεται δηλαδή με τον ίδιο τρόπο στους δικαστές ή στην εκκλησία του δήμου ή στον κόσμο που έχει συγκεντρωθεί για πανήγυρη. Το ύφος του όμως αλλάζει ανάλογα και με τις ενότητες του λόγου. Στα προοίμια έχει έναν τόνο σταθερό και ηθικό, στις διηγήσεις του υπάρχει πειστικότητα και φυσικότητα, οι αποδείξεις του είναι περιεκτικές και συμπυκνωμένες, δημιουργεί συναισθήματα με σεμνό τρόπο και ειλικρίνεια, ενώ οι επίλογοί του είναι χαλαροί και σύντομοι.

Απομένει να πούμε λίγα λόγια για την καλύτερη και την πιο σημαντική, σύμφωνα με τον Διονύσιο¹⁰³, αρετή του ρήτορα. Πρόκειται για την ιδιάζουσα και ανυπέρβλητη υπεροχή του Λυσία στον τομέα της έκφρασης, για την περίφημη αλλά ανερμήνευτη χάρη. Αυτή η αρετή περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη φανερώνει καθαρά τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του Λυσία. Σε αυτή δεν τον ξεπέρασε από τους μεταγενέστερους του κάνει, αλλά τον μιμήθηκαν ανώτεροι. Είναι η χάρη που αποπνέει κάθε λέξη του, κάτι που δεν μπορεί να περιγραφεί και είναι πιο θαυμάσιο από τα λόγια. Είναι πολύ εύκολο να την δει πεντακάθαρα ο οποιοσδήποτε, ένας απλός άνθρωπος και ένας ειδικός το ίδιο, αλλά είναι πολύ δύσκολο να περιγραφεί με λόγια και δεν είναι εύκολο ούτε για όποιους είναι πολύ δυνατοί σε αυτά¹⁰⁴. Επομένως, αν κάποιος ζητούσε να μάθει με λόγια τι είναι αυτή ικανότητα, θα έπρεπε να ζητήσει εξηγήσεις προηγουμένως και για πολλές άλλες καλές ιδιότητες, που είναι δύσκολο να

¹⁰² Διονύσιος Αλικαρνασσεάς Λυσίας 9

¹⁰³ Διονύσιος Αλικαρνασσεάς Λυσίας 10

¹⁰⁴ Ο.π.: 10

τις εκφράσουμε με λόγια. Ο μόνος τρόπος σύμφωνα με τον Διονύσιο¹⁰⁵ να καταλάβουν οι αναγνώστες του Λυσία τι είναι η χάρη είναι να απομονώσουν την λογική από τις αισθήσεις και να τις εκπαιδεύσουν για πολύ καιρό και με μεγάλη αφοσίωση ώστε να νιώθουν χωρίς να σκέφτονται. Η λιτότητα του Λυσία με την αποφυγή χρήσης ρητορικών στολιδιών όχι μόνο δεν επηρεάζει την εικόνα των λόγων του, αλλά αντίθετα οι αρχαίοι κριτικοί αναγνώριζαν σε αυτήν μια λεπτόγουστη υπέροχη που οφειλόταν στην λεπτότητα και γενικά στη χάρη που απέπνεαν τα έργα του. Αυτή η γενικά αναγνωρισμένη χάρις, που εδραζόταν στην προσεγμένη επιλογή και τοποθέτηση των λέξεων, δημιουργεί μία αίσθηση κομψότητας στον μελετητή. Η ιδιότητα αυτή είναι εμφανής και ταυτόχρονα αδιόρατη, αντιληπτή και όμως λανθάνουσα¹⁰⁶. Πρόκειται για μια ιδιομορφία, για την οποία ό, τι δύναται κανείς να πει είναι πως απλά υπάρχει. Από μόνη της αυτή η απλωμένη στα έργα του χάρις ήταν ικανό κριτήριο για τον Διονύσιο τον Αλικαρνασσεά¹⁰⁷, ώστε να διακρίνει τα γνήσια από τα νόθα έργα του λυσιακού corpus, μολονότι ο ίδιος διατύπωνε αδυναμία ακριβέστερου καθορισμού της¹⁰⁸.

Στον τομέα της πραγμάτευσης του θέματος διακρίνονται δύο κύρια στοιχεία, η επινοητικότητα και η διάρθρωση.

Ο όρος «επινοητικότητα» σημαίνει ικανότητα να βρίσκει κανείς τα επιχειρήματα σε κάθε δεδομένη περίπτωση. Με λίγα λόγια την τέχνη να κάνει κανείς το παν σε μια υπόθεση. Ο Λυσίας έχει τη δυνατότητα να ανακαλύπτει κάθε δυνατό τρόπο προσέγγισης που τα γεγονότα της εκάστοτε υπόθεσης θα επέτρεπαν σε ένα δεισδυτικό μυαλό. Η δύναμη του επιχειρήματος προϋποθέτει την ικανότητα του ρήτορα να επινοεί υποθετικούς συλλογισμούς που ανατρέπουν το κατηγορητήριο ή την υπερασπιστική γραμμή των αντιδίκων. Όσο κι αν αυτή η ικανότητα του Λυσία αμφισβητείται από τον Πλάτωνα στον Φαίδρο, στους περισσότερους λόγους του είναι αξιοθαύμαστη η επιχειρηματολογία του, που είναι λιτά και λογικά διαρθρωμένη για να ταιριάζει στο μορφωτικό επίπεδο των πελατών του.

Όσον αφορά την διάρθρωση, ο Λυσίας διακρίνεται από όλους τους άλλους Έλληνες ρήτορες, από μια ομοιόμορφη απλότητα. Οι λόγοι του αποτελούνται

¹⁰⁵ Ο.π.: 11

¹⁰⁶ Κωνστασινόπουλος (2010): 60-61

¹⁰⁷ Διονύσιος Αλικαρνασσεάς Λυσίας 11

¹⁰⁸ Κωνσταντινόπουλος (2010): 61

συνήθως από τέσσερα μέρη, τα οποία ακολουθούν το ένα το άλλο με κανονική σειρά: προοίμιο, διήγηση, απόδειξη, επίλογος. Σε μερικές περιπτώσεις η φύση του θέματος καθιστά την διήγηση περιττή. Σε άλλες η διήγηση είναι ταυτόχρονα και απόδειξη, ενώ σε λίγες περιπτώσεις το προοίμιο είναι σχεδόν ή εντελώς καταργημένο. Αλλά σε καμία περίπτωση δεν υπάρχει τίποτα πιο περίτεχνο από την τετραπλή αυτή διαίρεση του λόγου, και σε καμία περίπτωση δεν μεταβάλλεται η σειρά αυτών των τεσσάρων μελών¹⁰⁹.

Το προοίμιο του Λυσία είναι πάντοτε εξαιρετο, πάντοτε προσαρμοσμένο με χάρη και ακρίβεια στο εκάστοτε θέμα. Η δύναμη που παρουσιάζουν τα προοίμιά του φαίνεται ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη πως παρόλο που έχει γράψει πάρα πολλούς λόγους, δεν υπάρχει ούτε ένα προοίμιο που να μην είναι αληθινό ή να μην συνδέεται στενά με την υπόθεση. Ποτέ δεν χρησιμοποιεί δύο φορές τους ίδιους συλλογισμούς ούτε παρασύρεται δύο φορές από τα ίδια επιχειρήματα, σε αντίθεση με άλλους λογογράφους που έχουν επαναλάβει κοινούς τόπους ή έχουν δανειστεί από άλλους τα προοίμιά τους χωρίς να αισθάνονται καμία ντροπή¹¹⁰.

Το ίδιο είδος εξυπνάδας, που ποτέ δεν λείπει από τους επιλόγους του Λυσία, το συναντούμε και στο επόμενο μέρος του λόγου. Στην διήγηση ο Λυσίας είναι αριστοτέχνης. Οι αφηγήσεις των γεγονότων διακρίνονται για την περιεκτικότητα, την σαφήνεια και τη χάρη τους και από μια δύναμη που δημιουργεί πειθώ, χωρίς να φαίνεται ότι προσπαθεί να πείσει. Μολονότι αυτές οι αρετές σημαδεύουν εξίσου μερικές από τις διηγήσεις ιδιωτικών λόγων του Δημοσθένη, εντούτοις ο Λυσίας και όχι ο Δημοσθένης είναι εκείνος που ο Διονύσιος ορίζει ως πρότυπο υπεροχής και σε αυτόν τον τομέα. Φτάνει μάλιστα στο σημείο να πει ότι πιστεύει πως οι κανόνες για την διήγηση που περιλαμβάνονταν στις ρητορικές πραγματείες της εποχής του προέρχονταν από την μελέτη των λόγων-προτύπων του Λυσία¹¹¹.

Στον τρίτο τομέα, εκείνον της απόδειξης, των πειστηρίων και της επιχειρηματολογίας, ο Λυσίας δεν διατηρεί την υπεροχή του. Οι ρητορικές αποδείξεις είναι τριών ειδών: 1) άμεσες λογικές αποδείξεις, που απευθύνονται στη λογική, 2) έμμεσες ηθικής φύσεως αποδείξεις, που απευθύνονται στην ηθική συνείδηση και 3) έμμεσες ηθικής φύσεως αποδείξεις, που απευθύνεται στο συναίσθημα.

¹⁰⁹ Jebb (2008): 78

¹¹⁰ Ο.π.: 80

¹¹¹ Jebb (2008) : 80-81

Στο πρώτο είδος των αποδείξεων ο Λυσίας εμφανίζεται δυνατός και ως προς την επινοήση και ως προς την επιλογή επιχειρημάτων. Στο δεύτερο είδος είναι επίσης πετυχημένος και πετυχαίνει με μικρές πινελιές, ακόμη και όταν βασίζεται σε λιγοστά δεδομένα, να παριστάνει τους χαρακτήρες ελκυστικούς ή το αντίθετο. Στο τρίτο είδος των αποδείξεων είναι σχετικά αδύνατος, καθώς δεν μπορεί να ανεβάσει την δύναμη των εκκλήσεών του, να απεικονίσει την αδικία ή να επικαλεστεί τη συμπάθεια με αρκετό πνεύμα και σφοδρότητα¹¹².

Γι' αυτό στον τέταρτο και τελευταίο τομέα, στον επίλογο, ο Λυσίας δείχνει πραγματικά την κομψότητα που ταιριάζει στην ανακεφαλαίωση και όχι και στην δύναμη που μπορεί να υπερυψώσει τις εκκλήσεις προς τους δικαστές. Την εξέλιξη που ακολουθεί ο ρήτορας μέσα σε ένα λόγο του την περιγραφή πολύ ωραία ο Έλληνας κριτικός με την εξής εικόνα: σαν μια ήπια νότια αύρα, η άνετη έμπνευσή του τον φτάνει ήρεμα από το πρώτο στο δεύτερο τμήμα του ταξιδιού. Στο τρίτο τμήμα γίνεται αισθητά πιο άτονη και στο τελευταίο σβήνει¹¹³.

Ο Λυσίας, όχι μόνο βοηθούμενος από την ευαίσθητη υπέροχη του στη γλώσσα, αλλά διαθέτοντας και το ιδιαίτερο χάρισμα να μελετά και να διαγραφεί ανθρώπινους χαρακτήρες, δημιούργησε ένα ύφος, που κύριο χαρακτηριστικό του ήταν η ποικιλότητα φυσικότητα. Η μέριμνά του για φυσικότητα αποτέλεσε έκτοτε ένα νέο στοιχείο που οι διδάσκαλοι της ρητορικής το περιέλαβαν στα διδακτικά τους καθήκοντα. Για όλα τα μετέπειτα χρόνια ο Λυσίας υπήρξε δάσκαλος του απλού ύφους¹¹⁴.

¹¹² Ο.π.: 81

¹¹³ Ο.π.: 81-82

¹¹⁴ Jebb (2008): 90-91

ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑ

Στο αττικό δίκαιο υπό επιτροπεία έθεταν τους ανήλικους, τους ασώτους και τους παράφρονες, λόγω του ότι ήταν ανίκανοι να πράξουν με δίκαιο τρόπο. Ωστόσο η πιο σημαντική και αυτή που συγκεντρώνει τις περισσότερες πληροφορίες είναι η επιτροπεία ανηλίκων¹¹⁵. Η προσθήκη της λέξης ανηλίκων απηχεί παλαιά ορολογία, η οποία σήμερα είναι περιττή, αφού μόνο μία επιτροπεία υπάρχει, η επιτροπεία ανηλίκων¹¹⁶.

Επιτροπεία ή «επιτροπή» ήταν η θέση ανήλικου παιδιού κάτω από την εξουσία άλλου προσώπου. Υπό επιτροπεία ετίθοντο ανήλικα παιδιά και ορφανά από πατέρα, ενώ αυτός που ασκούσε την επιτροπεία λεγόταν «επίτροπος» και είχε ταυτόχρονα την υποχρέωση και το δικαίωμα να φροντίζει για το πρόσωπο και την περιουσία του ανηλίκου. Επιπλέον υπό την εξουσία ενός επιτρόπου μπορούσαν να τεθούν και περισσότεροι του ενός ανήλικοι, ανεξαρτήτως φύλου, υπό την προϋπόθεση όμως ότι ήταν όλοι ορφανοί από τον ίδιο πατέρα. Ακόμα υπήρχε η «συνεπιτροπεία» δηλαδή ένας ή περισσότεροι ανήλικοι, ορφανοί από τον ίδιο πατέρα μπορούσαν να είναι κάτω από την εξουσία περισσότερων επιτροπών¹¹⁷.

Η επιτροπεία διακρινόταν σε τρία είδη τόσο στο αττικό όσο και στο ρωμαϊκό δίκαιο: την εκ διαθήκης, τη νόμιμο και τη δοτή¹¹⁸.

Κατά κανόνα ο διορισμός των επιτρόπων γινόταν από τον ίδιο πατέρα των ανηλίκων, είτε όσο ήταν ακόμα εν ζωή, είτε αν είχε πεθάνει, με διάταξη τελευταίας βουλήσεως, δηλαδή με διαθήκη. Σε περίπτωση μη υπάρξεως διαθήκης τα καθήκοντα του επιτρόπου τα ανέθεταν σε έναν αγχιστέα κατά κανόνα στον πιο κοντινό συγγενή κατά σειρά της εκ αδιαθέτου διαδοχής¹¹⁹. Αρχικά δηλαδή γινόταν ο ενήλικας αδελφός του ανηλίκου, και αν δεν υπήρχε τέτοιος, το ενήλικο παιδί του αδερφού (ανιψιός), και αν δεν υπήρχε τέτοιος, ο ενήλικος αδελφός του πατέρα κ.ο.κ. Στην αρχή εξετάζονταν οι καταγόμενοι από την πλευρά του πατέρα (αρρενογονία) και μόνο αν δεν υπήρχε από αυτήν εξετάζονταν τα συγγενικά πρόσωπα από την πλευρά της μητέρας. Ο

¹¹⁵ Biscardi (2004): 194

¹¹⁶ Φίλιος (2007): 379-380

¹¹⁷ Λιακόπουλος (1999): 172-173

¹¹⁸ Biscardi (2004): 195

¹¹⁹ Λιακόπουλος (1999): 174

επίτροπος ήταν συγγενής εξ αίματος ή εκ πλαγίου, όμως συνέβαινε να είναι και φίλος ή γείτονας.

Ο διορισμός του επιτρόπου ανήκε καθαρά στο ιδιωτικό δίκαιο. Αυτό σημαίνει πως δεν χρειαζόταν έγκριση ούτε οποιασδήποτε μορφής επικύρωση από κάποια Αρχή, αλλά ούτε από συγγενικό συμβούλιο ή από συνέλευση αδελφότητας ή συνδημοτών¹²⁰.

Στην περίπτωση που ο ανήλικος ήταν και από πατέρα και από μητέρα ορφανός και δεν είχε οριστεί η επιτροπεία σε κάποιον αγχιστέα, ούτε είχε οριστεί κάποιος από το νόμο, τότε επενέβαινε ο Επώνυμος άρχοντας, στον οποίο ο νομοθέτης είχε αναθέσει την εποπτεία των δικαιωμάτων των ανηλίκων. Στην αρμοδιότητα του Επώνυμου άρχοντα, σύμφωνα με το γενικό καθήκον του να προστατεύει τις οικογένειες, υπάγονταν όλες οι δημόσιες ή ιδιωτικές αγωγές που προβλέπονταν από το οικογενειακό δίκαιο¹²¹. Έτσι λοιπόν ως επίτροπος μπορούσε να καθορίσει ο ίδιος τον τρόπο με τον οποίο θα διαχειριζόταν την περιουσία του ανήλικου ορφανού.

Στο ελληνικό δίκαιο οι αρμοδιότητες του επιτρόπου δεν περιορίζονταν απλώς στη διαχείριση της περιουσίας του ανήλικου, όπως συνέβαινε στο ρωμαϊκό δίκαιο¹²². Ο ίδιος ήταν φορέας των περιουσιακών στοιχείων, αλλά και των λοιπών σχέσεων που κατά το δίκαιο του οίκου ήταν στον προστατευόμενο. Η εξουσία λοιπόν του επιτρόπου ήταν πολύ εκτεταμένη. Πρώτα απ' όλα αναπλήρωνε το κενό της πατρικής φιγούρας. Η πατρική εξουσία σημαίνει ότι είχε την επιμέλεια του ανήλικου, δηλαδή ήταν υπεύθυνος για την ανατροφή και την εκπαίδευση αυτού. Επιπλέον κάθε φορά που ο ανήλικος έπρεπε να εμφανιστεί στις Αρχές ή στα δικαστήρια τον εκπροσωπούσε ο εκάστοτε επίτροπος. Είχε το δικαίωμα να διαχειριστεί την περιουσία του ανήλικου με όποιον τρόπο έκρινε σωστό, πουλώντας κινητά ή ακίνητα, μισθώνοντας ή εκμισθώνοντάς τα, δίνοντας ή παίρνοντας δάνεια, με τόκο ή χωρίς, βάζοντας ενέχυρα, εισπράττοντας χρέη από τρίτους ή πληρώνοντας υποχρεώσεις του ανήλικου. Επίσης μπορούσε να δημιουργήσει κάποια επιχείρηση ή να κάνει εμπόριο, ενώ υποχρεούταν να πληρώνει στο Δημόσιο τις εισφορές και οποιοσδήποτε άλλες υποχρεώσεις βάραιναν την περιουσία του ανήλικου¹²³. Επομένως στο ελληνικό δίκαιο

¹²⁰ Λιακόπουλος (1999): 175

¹²¹ Biscardi (2004): 412

¹²² Ο.π.: 195

¹²³ Λιακόπουλος (1999): 176

η επιτροπεία χρησίμευε στο να καλύπτει εκτός από την έλλειψη της δικαιοπρακτικής ικανότητας, και την έλλειψη ικανότητας δικαίου του ανηλίκου απέναντι στην πόλη. Όλα αυτά μέχρι τη στιγμή της ενηλικίωσής του¹²⁴.

Ο επίτροπος είχε δύο επιλογές, είτε να διαχειρίζεται άμεσα αυτός ο ίδιος την περιουσία του ανήλικου, είτε να παραχωρεί σε κάποιον τη χρήση ολόκληρης της περιουσίας του έναντι ορισμένου μισθού, δηλαδή να κάνει χρήση της μεθόδου εκμίσθωσης του ορφανικού οίκου. Ο επίτροπος εκμίσθωνε την περιουσία που είχε κληρονομήσει ο ανήλικος με δημόσια πράξη, ενώπιον του Επωνύμου άρχοντα και έτσι απαλλασσόταν από οποιαδήποτε ευθύνη σχετιζόταν με την διαχείριση της περιουσίας. Την ευθύνη αυτή αναλάμβανε εξολοκλήρου ο μισθούμενος, ο οποίος όφειλε να προσφέρει ως εγγύηση κάποια περιουσιακά στοιχεία κατά τον τύπο του αποτιμήματος. Ωστόσο υπήρχαν δύο περιπτώσεις που ήταν υποχρεωτική η διαχείριση της ορφανικής περιουσίας από τον επίτροπο. Πρώτα στην περίπτωση που επιβαλλόταν διά της διαθήκης του πατέρα του ορφανού και δεύτερον κάθε φορά που ο επίτροπος δεν ήταν σε θέση να ασκήσει τα καθήκοντά του¹²⁵.

Η επιτροπεία διαρκούσε μέχρι την ενηλικίωση του ανήλικου. Υπήρχε η μερική ενηλικίωση που γινόταν στην ηλικία των 18 χρόνων και τότε γινόταν έφηβος, ενώ η ολοκληρωτική ενηλικίωση γινόταν στην ηλικία των 20 χρόνων και τότε γινόταν αυτεξούσιος άντρας και πολίτης. Επομένως μόλις γινόταν 20 χρονών τότε έπαυε και η εξουσία του επιτρόπου¹²⁶.

Από τη στιγμή που ο ανήλικος ενηλικιωνόταν ο επίτροπος ήταν υποχρεωμένος να καταθέσει απολογισμό της διαχείρισής του (λόγος). Σε περίπτωση κακής διαχείρισης μπορούσε να στραφεί εναντίον του μία δίκη που ανήκε στην αρμοδιότητα του Επωνύμου άρχοντα και χαρακτηριζόταν ως δίκη επιτροπής. Κατά τη διάρκεια της επιτροπείας δεν ήταν δυνατόν κάποιος έλεγχος στον επίτροπο και στον τρόπο με τον οποίο ο ίδιος διαχειριζόταν την περιουσία του ανήλικου, παρά μόνο σε περιπτώσεις κακομεταχείρισης του ανήλικου. Σε τέτοιες περιπτώσεις επενέβαινε ο Επώνυμος άρχοντας με γραφή κακώσεως ορφανών¹²⁷.

¹²⁴ Biscardi (2004): 196

¹²⁵ Ο.π.: 196-198

¹²⁶ Λιακόπουλος (1999): 178

¹²⁷ Biscardi (2004): 197

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο λόγος «*Κατά Διογείτονος*» του Λυσία είναι ένας δικανικός λόγος. Όπως ισχυρίζεται ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεάς¹²⁸ ο Λυσίας έχει αποδείξει την αξία του σε όλους τα είδη ρητορικής αλλά κυρίως στους δικανικούς λόγους. Η δύναμή του φαίνεται σε αυτούς τους λόγους και είναι καλύτερος σε αυτούς όταν μιλάει για τα ασήμαντα, παράδοξα και δύσκολα παρά για τα σοβαρά, σημαντικά και εύκολα.

Ο λόγος *Κατά Διογείτονος* παρουσιάζει την παραδοσιακή δομή των λόγων του ρήτορα και επομένως αποτελείται από το προοίμιο, διήγηση, μέρος της απόδειξης, αφού ένα τμήμα αυτής έχει χαθεί, και πιθανολογούμενο επίλογο, αφού και αυτός λείπει εξολοκλήρου¹²⁹. Θα μπορούσε να θεωρηθεί από τους αντιπροσωπευτικούς λόγους του Λυσία αφού παρουσιάζει πολλές από τις αρετές και τις ιδιότητες του ρήτορα για το τμήμα που σώθηκε.

Ο λόγος, από τους καλύτερους του Λυσία, παρότι από τους πρωιμότερους του ρήτορα, θαυμάζεται για την έξοχη απεικόνιση των χαρακτήρων και την απόδοση του πάθους των προσώπων, το οποίο ασφαλώς δεν άφησε ασυγκίνητους τους δικαστές¹³⁰. Δεν οφείλει τη φύλαξή του στη μεσαιωνική χειρόγραφο παράδοση του Λυσία, αλλά αναφέρθηκε από τον κριτή Διονύσιο τον Αλικαρνασσεά¹³¹, που έζησε στη Ρώμη τον 1^ο αιώνα π.Χ. Ο Διονύσιος διαφυλάσσει την εισαγωγή, την αφήγηση και το μεγαλύτερο μέρος της απόδειξης αυτής της ομιλίας, ως παράδειγμα του στυλ του Λυσία στην δικανική ρητορεία¹³².

Η χρονολογία του λόγου

Ο λόγος «*Κατά Διογείτονος*» είναι η τελευταία από τις ομιλίες του Λυσία που μπορούν να χρονολογηθούν με λογική βεβαιότητα. Η χρονολογία της δίκης αυτής όπου εκφωνήθηκε ο λόγος προσδιορίζεται το 400, αφού ο Διογείτων είχε επιχειρήσει

¹²⁸ Διονύσιος Αλικαρνασσεάς Λυσίας 16

¹²⁹ Ράπτης (2002): 234

¹³⁰ Κυριάκης (1993): 110

¹³¹ Carey (2000): 102

¹³² Usher (2001): 80

να καθυστερήσει την επίλυση της διαφοράς. Αυτή η χρονολογία έχει προκύψει από ένα ιστορικό γεγονός που ο Λυσίας αναφέρει στο λόγο του. Ο Διόδωτος, πατέρας του ενάγοντος και αδερφός του εναγομένου σκοτώθηκε στην Έφεσο ενώ ήταν κάτω από την υπηρεσία του Θρασύλλου το 409. Αυτός άφησε πίσω του δύο γιούς και μία κόρη. Την κηδεμονία του νεκρού αδελφού ο Διογείτων σταμάτησε οχτώ χρόνια αργότερα όταν ο μεγαλύτερος από τους δύο γιούς έφτασε την ηλικία των 18 χρόνων.

Το νομικό πλαίσιο

Ο λόγος «*Κατά Διογείτονος*» είναι ένας λόγος που εκφωνήθηκε σε δίκη επιτροπής, δηλαδή σε υπόθεση σχετικά με πλημμελή άσκηση των καθηκόντων επιτρόπου ορφανών ανηλίκων, στην Ηλιαία, υπό την προεδρία του επώνυμου άρχοντα.

Ο επώνυμος άρχοντας είχε στην εποπτεία του τον οίκο και την οικογένεια και ως εκ τούτου είχε τη φροντίδα και τον έλεγχο των ορφανών. Ήταν υπεύθυνος για την εκμίσθωση περιουσιακών στοιχείων των ανηλίκων ορφανών μέχρι την ηλικία των δεκατεσσάρων ετών. Από το καθήκον του για τη φροντίδα των οίκων και των οικογενειών απέρρεε και η δικαστική του αρμοδιότητα για τις οικογενειακές και κληρονομικές διαφορές μεταξύ των Αθηναίων πολιτών. Οι σχετικές αγωγές εγείρονταν ενώπιον του και ο ίδιος αναλάμβανε την ανάκριση, την εισαγωγή στο δικαστήριο και την προεδρία του δικαστηρίου¹³³, όπως συνέβη και στη δίκη κατά του Διογείτονα.

Σε αυτή λοιπόν τη δίκη ο κατηγορος είναι ο μεγαλύτερος γιος του Διοδότου, του οποίου το όνομα δεν είναι γνωστό, ενώ ο κατηγορούμενος είναι ο αδερφός του Διοδότου και ταυτόχρονα θεός του μεγαλύτερου γιου του Διοδότου, ο Διογείτων.

Ο μεγαλύτερος γιος κατηγορεί τον Διογείτονα αποδίδοντάς του τη σπατάλη της περιουσίας που είχε να διαχειριστεί αναλαμβάνοντας την επιτροπεία των ορφανών παιδιών του Διοδότου, ο οποίος σκοτώθηκε πολεμώντας στην Έφεσο.

Παρόλο που ο μεγαλύτερος γιος του Διοδότου είχε ενηλικιωθεί και μπορούσε σύμφωνα με το νόμο να διατυπώσει την κατηγορία, λόγω της νεαρής του ηλικίας και

¹³³ Αδάμ-Μαγνήσαλη (2008): 19-20

της απειρίας του που θα τον εμπόδιζαν στην αποτελεσματική άσκηση των έργων του κατηγορού, ανέλαβε την διατύπωση της κατηγορίας ο γαμπρός του¹³⁴.

Η υπόθεση

Η υπόθεση του λόγου σύμφωνα με την εκδοχή του προσώπου που εκφωνεί τον λόγο και του οποίου το όνομα δεν το μαθαίνουμε, έχει ως εξής: στην Αθήνα γύρω στο 425 π.Χ. ή λίγο μετά, ζούσαν δύο αδέρφια, ο Διόδοτος και ο Διογείτων (§ 4). Ο ανύπαντρος Διόδοτος είχε ασχοληθεί με το εμπόριο και είχε αποκτήσει μεγάλη περιουσία (§ 4). Ο Διογείτων, υστερόβουλα όπως φαίνεται, έπεισε τον αδερφό του να του δώσει ως γυναίκα την μοναχοκόρη του (§ 4), καθώς ο αθηναϊκός νόμος επέτρεπε τέτοιους γάμους. Ο Διογείτων με τη γυναίκα του απέκτησαν δύο γιούς και μία κόρη (§ 4).

Λίγα χρόνια αργότερα ο Διόδοτος κλήθηκε να πάρει μέρος σε εκστρατεία στην Μικρά Ασία και κατατάχτηκε στο στρατό του στρατηγού Θρασύλου (§ 5). Πριν την αναχώρησή του συγκέντρωσε τη γυναίκα του και τον πατέρα της και τους ανακοίνωσε ότι αφήνει ως επίτροπο των παιδιών του τον ίδιο το Διογείτονα, αφού τον θεωρούσε τον καταλληλότερο άνθρωπο να αναλάβει αυτή τη θέση (§ 5). Επίσης άφησε ένα σχετικά μικρό χρηματικό ποσό και ένα σημείωμα για άλλα ποσά στην γυναίκα του, ενώ ένα πολύ μεγαλύτερο ποσό σε μετρητά το εμπιστεύτηκε στον Διογείτονα (§ 6). Παράλληλα τον ενημέρωσε και για άλλα ποσά που είχε δανείσει και του έδωσε οδηγίες για την περίπτωση που θα της συνέβαινε κάτι (§ 6). Αφού λοιπόν άφησε αντίγραφα για όλα έφυγε (§ 7). Τελικά το 409 π.Χ. ο Διόδοτος σκοτώθηκε στην Έφεσο (§ 7). Ο Διογείτων, στην αρχή, απέκρυψε από την κόρη του το θάνατο του άντρα της, ενώ φρόντισε, με προσχήματα, να πάρει το σφραγισμένο σημείωμα που είχε αφήσει στην γυναίκα του ο Διόδοτος (§ 7). Αργότερα αποκάλυψε την αλήθεια και ενεργούσε πλέον ως επίτροπος των ανήλικων παιδιών, όπως προέβλεπε ο νόμος (§ 8).

Τον πρώτο χρόνο έζησαν όλοι στον Πειραιά (§ 8). Στη συνέχεια ο Διογείτων ξαναπάντρεψε την κόρη του και μητέρα των παιδιών προσφέρονται προίκα μικρότερη από αυτή που της είχε αφήσει ο Διόδοτος, ενώ τα ίδια τα παιδιά τα έστειλε να ζήσουν

¹³⁴ Κυριάκης (1993): 109

στην Αθήνα (§ 8). Οκτώ χρόνια αργότερα, όταν ενηλικιώθηκε το μεγαλύτερο από τα αγόρια, και η αδερφή τους είχε παντρευτεί, κάλεσε ο Διογείτων τα αγόρια, τους είπε ότι ο πατέρας τους τους είχε αφήσει ένα πολύ μικρό ποσό και προφασιζόμενος ότι είχε και ο ίδιος δυσκολίες, τα προέτρεψε να κοιτάζουν να τα βγάλουν πέρα μόνα τους (§ 9).

Όταν τα δύο αγόρια άκουσαν τα λόγια του παππού τους με μεγάλη θλίψη πήγαν στην μητέρα τους και μαζί με αυτήν ζήτησαν βοήθεια από έναν άντρα της οικογένειας που του έδειχναν εμπιστοσύνη. Πρόκειται για τον γαμπρό των παιδιών, δηλαδή τον άντρα της αδερφής τους. Του ζήτησαν να τους βοηθήσει να μη χάσουν την περιουσία τους με τόσο άθλιο τρόπο (§ 10).

Τελικά το θέμα οδηγήθηκε στο δικαστήριο της Ηλιαίας. Εκεί ο γιος του Διοδότου κατηγορεί το Διογείτονα για την αδικία που έχει διαπραχθεί σε βάρος του και σε βάρος δύο ανήλικων ακόμα αδελφών του. Στο δικαστήριο ακούγονται και τα λόγια της μητέρας των παιδιών όπως αυτά είχαν ειπωθεί σε ένα οικογενειακό συμβούλιο πριν πραγματοποιηθεί η δίκη (§ 11-17. Κατηγορίες σε βάρος του Διογείτονα απαγγέλει και ο σύζυγός της θυγατέρας του Διοδότου για τον οποίο έγραψε τον προκείμενο λόγο ο Λυσίας με πολύ καλά δομημένη επιχειρηματολογία, εμφανίζοντας μια σειρά από αποδείξεις (§ 19-29).

Η δομή του λόγου

Όπως έχει ήδη αναφερθεί αυτός ο λόγος *Κατά Διογείτονος* δεν απαντάται στην άμεση παράδοση των ομιλιών του Λυσία, αλλά αναφέρεται από τον Διονύσιο στο έργο του για τον Λυσία. Ο Διονύσιος αναφέρει σε βάθος από τρεις λόγους για να απεικονίσει τις ιδιότητες του Λυσία στα διαφορετικά είδη ρητορείας, δικανική, συμβουλευτική, επιδεικτική. Ο ίδιος διαφυλάσσει την εισαγωγή, την αφήγηση και το μεγαλύτερο μέρος της απόδειξης αυτού του λόγου, ως παράδειγμα του στυλ του Λυσία στη δικανική ρητορεία και προωθείται ως ένας από τους καλύτερους στο είδος του από όλες τις μετέπειτα μελέτες.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ο κάθε ρητορικός λόγος αποτελείται από δύο μέρη, αφού είναι ανάγκη ο ρήτορας πρώτα να εκθέσει το θέμα του και ύστερα να το αποδείξει. Σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται είτε να εκθέτει κανείς απλώς το θέμα

του και να μην προχωράει στην απόδειξή του είτε να δίνει το αποδεικτικό υλικό του χωρίς πρώτα να κάνει την έκθεση του θέματός του. Από τα δύο αυτά το ένα είναι η πρόθεση και το άλλο η αποδεικτική διαδικασία. Σήμερα γίνονται κι άλλες διαιρέσεις, αυτές είναι το προοίμιο, η πρόθεση, η απόδειξη και ο επίλογος.

Όσον αφορά τη διάρθρωση, ο Λυσίας διακρίνεται, από όλους τους άλλους Έλληνες ρήτορες, από μια ομοιόμορφη απλότητα. Ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς χαρακτηρίζει τον Λυσία στη διάρθρωση απλό, ειλικρινή και άδολο¹³⁵. Οι λόγοι του αποτελούνται συνήθως από τέσσερα μέρη, τα οποία ακολουθούν το ένα το άλλο με κανονική σειρά: προοίμιο, διήγηση, απόδειξη, επίλογος. Χρησιμοποιεί πάντοτε το ίδιο απλό πρότυπο, χωρίς ποτέ να παρεισάγει, να υποδιαιρεί ή να ερμηνεύει. Έτσι λοιπόν ο λόγος *Κατά Διογείτονος* έχει την τυπική δομή ενός δικανικού λόγου, αποτελείται δηλαδή ειδικότερα από το προοίμιο, τη διήγηση, τις πίστεις και τον επίλογο, αν και αυτός έχει δυστυχώς χαθεί. Έχουν σωθεί 29 παράγραφοι του λόγου αυτού. Οι τρεις πρώτες παράγραφοι αποτελούν το προοίμιο (§ 1-3), οι επόμενες δέκα πέντε τη διήγηση (§ 4-18) και οι τελευταίες έντεκα παράγραφοι τις πίστεις (§ 19-29), ενώ λείπει ο επίλογος. Στη συνέχεια θα γίνει ειδικότερη αναφορά σε κάθε τμήμα του λόγου, καθώς ο ίδιος έχει να επιδείξει διαφορετικές αρετές στο προοίμιο, στη διήγηση, στην απόδειξη και στον επίλογο.

Προοίμιο (§ 1-3)

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη για τα προοίμια στον δικανικό λόγο, πρέπει να δεχτούμε ότι αυτά λειτουργούν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που λειτουργούν οι πρόλογοι στα δράματα και τα προοίμια στα έπη. Στους (δικανικούς), πάντως, λόγους και στα έπη πρόκειται για μια πρόγευση από το θέμα, ώστε οι ακροατές να γνωρίζουν από πριν περί τίνος ο λόγος, και ο νους τους να μη μένει μετέωρος· γιατί το αόριστο παραπλανά. Δίνοντας λοιπόν στην αρχή το χέρι στον ακροατή τον βοηθούμε να κρατηθεί γερά από αυτήν και έτσι να παρακολουθήσει τον λόγο¹³⁶.

Δύο είναι οι βασικοί, γενικοί στόχοι του πρώτου μέρους του λόγου, της εισαγωγής του: να δώσει στον ακροατή μια εικόνα της θέσης του ομιλητή εισάγοντάς τον στο θέμα με τρόπο που προκαλεί την προσοχή και το ενδιαφέρον και να τον

¹³⁵ Διονύσιος Αλικαρνασσεύς Λυσίας 15

¹³⁶ Αριστοτέλης Ρητορική 1414b

προδιαθέσει να παρακολουθήσει με ευνοϊκή διάθεση τον λόγο. Στον λόγο *Κατά Διογείτονος* επιτυγχάνονται και οι δύο στόχοι.

Το προοίμιο του λόγου αποτελούν οι παράγραφοι 1-3 και ο τρόπος με τον οποίο επιλέγει ο ρήτορας να εισάγει τους ακροατές στο λόγο είναι μοναδικός. Υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τρόποι τους οποίους ο ρήτορας χρησιμοποιεί για να αρχίσει το λόγο του. Άλλοτε επιλέγει να τους αρχίσει στο πρώτο πρόσωπο με αυτοέπαινο, άλλοτε με κατηγορίες για τον αντίδικο, αντικρούοντας αρχικά τις κατηγορίες εις βάρος του, αν τύχει να έχει κατηγορηθεί πρώτος. Μερικές φορές επιλέγει να κερδίσει την εύνοια των δικαστών στο πρόσωπό του και στην υπόθεση, επαινώντας και κολακεύοντάς τους. Άλλοτε υποδεικνύει τη δική του μειονεκτική θέση και την πλεονεκτική θέση του αντιδίκου και ότι ο αγώνας μεταξύ τους είναι άνισος. Κάποιες φορές παρουσιάζει την υπόθεσή του ως κοινού ενδιαφέροντος, σημαντική για όλους και τέτοια που αξίζει την προσοχή των δικαστών ή γενικά επινοεί οποιοδήποτε άλλο επιχείρημα που μπορεί να ωφελήσει τον ίδιο και να μειώσει τον αντίδικό του. Ωστόσο ο Λυσίας επιλέγει να αρχίσει τον λόγο κερδίζοντας την εύνοια των δικαστών στο πρόσωπό του κατηγορού και στην υπόθεση, επαινώντας και κολακεύοντάς τους.

Το προοίμιο αυτό έχει όλες τις αρετές που πρέπει να έχει ένα προοίμιο, γεγονός που αποθαρρύνει τις προσδοκίες της πρωτοτυπίας και δεν υπάρχει τίποτα άλλο να σημειωθεί. Ακόμη και το συναίσθημα ότι οι διαφορές μεταξύ των συγγενών πρέπει να λησμονηθούν, δεν εκφράζεται εδώ για πρώτη φορά¹³⁷. Γίνεται προσπάθεια εισαγωγής στην υπόθεση με όλους τους δυνατούς τρόπους που προτείνουν τα ρητορικά εγχειρίδια για το προοίμιο και που απαιτούν οι περιστάσεις.

Πρώτα πρώτα επειδή η αντιδικία είναι μεταξύ συγγενών δίνεται προσοχή ώστε να μη φανεί ο κατήγορος κακός ή ενοχλητικός. Επίσης η ευθύνη και για την κατηγορία και για το δικαστικό αγώνα αποδίδεται στον αντίδικο και ο κατήγορος λέει ότι η αδικία που υπέστη ήταν μεγάλη και δεν μπόρεσε να την αντέξει σιωπηλά. Ακόμα λέει ότι τα πρόσωπα για χάρη των οποίων ενεπλάκη σε αυτό το δικαστικό αγώνα του είναι πιο πολύτιμα από τον κατηγορούμενο, ανυπεράσπιστα και αξίζουν περισσότερο τη βοήθεια του, και ότι αν δεν τα βοηθούσε θα φαινόταν φαύλος. Το τμήμα αυτό του λόγου γεμίζει με ειλικρίνεια την υπόνοια και την εχθρότητα που

¹³⁷ Usher (2001): 80

αναπόφευκτα προκαλεί το θέαμα ενός άνδρα που διώκει έναν συγγενή, παρουσιάζοντας τόσο την δράση όσο και την παρέμβαση του ομιλητή ως μια ανεπιθύμητη πορεία που τους αναγκάστηκε από τον Διογείτονα (§1). Είναι απολύτως λογικό το ακροατήριο να σκεφτεί κακοπροαίρετα όταν ένας άνδρας έρχεται αντιμέτωπος με κάποιο πρόσωπο από το στενό οικογενειακό του περιβάλλον γι' αυτό ο ομιλών βάζει τα πράγματα στη θέση τους τονίζοντας την κρισιμότητα της κατάστασης (§ 1).

Ο δικανικός ρήτορας, όπως ισχυρίζεται ο Αριστοτέλης, απευθύνεται στους ακροατές όταν ο λόγος είναι για κάτι το παράξενο ή για κάτι το δύσκολο με στόχο να φανούν αυτοί επιεικείς απέναντί τους, έτσι συμβαίνει κι εδώ. Το παράξενο που συμβαίνει στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι οι αντίδικοι είναι συγγενείς και γι' αυτό ο κατήγορος κάνει αναφορά στους δικαστές από την αρχή του λόγου (§1).

Επιπλέον ο κατήγορος προτείνει στον αντίδικο κάποιο διακανονισμό, να αναθέσει την υπόθεση σε διαιτησία φίλων¹³⁸. Φαίνεται ότι είχε την διάθεση να κάνει όλες τις δυνατές παραχωρήσεις, αλλά δεν στάθηκε δυνατό να κερδίσει την συμφωνία (§ 2).

Επίσης ο κατήγορος αναφέρει κάποια γεγονότα και κάποια επιχειρήματα ανάλογα με αυτά που θα χρησιμοποιηθούν αργότερα και περιγράφουν σε γενικές γραμμές την υπόθεση προκειμένου να κατανοήσουν οι δικαστές πιο εύκολα την υπόθεση και να μην την αγνοούν (§ 2-3).

¹³⁸ Η διαιτησία, δημόσια ή ιδιωτική, ήταν ένας θεσμός πανελλήνιος. Μεταξύ της ιδιωτικής και της δημόσιας διαιτησίας υπήρχαν πολλά κοινά σημεία, αλλά και αρκετές σημαντικές διαφορές. Δημόσιοι και ιδιωτικοί διαιτητές είχαν το ίδιο όνομα και η απόφαση που εξέδιδαν ονομαζόταν και στις δύο περιπτώσεις «δίαιτα». Στην προκειμένη περίπτωση αφού μιλάμε για διαιτησία φίλων αναφερόμαστε σε ιδιωτικό διαιτητή. Πρόκειται για έναν αμερόληπτο τρίτο που κατέφευγαν συνήθως δύο πρόσωπα προκειμένου να επιλύσουν μια ιδιωτική τους διαφορά. Οι ιδιωτικοί διαιτητές επιλέγονταν ελεύθερα από τους ενδιαφερόμενους, συνήθως από το φιλικό και συγγενικό κύκλο, και μπορούσαν να είναι Αθηναίοι πολίτες, μέτοικοι ή ξένοι. Η ιδιότητα του Αθηναίου πολίτη δεν ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για να οριστεί κάποιος ιδιωτικός διαιτητής. Το έργο της διαιτησίας πραγματοποιείτο σε δύο στάδια. Το πρώτο στάδιο ήταν αυτό της απόπειρας συμφιλίωσης των δύο αντίθετων μερών και το δεύτερο στάδιο αυτό της επίλυσης της διαφοράς, αν η απόπειρα συμφιλίωσης αποτύγχανε. Έργο του διαιτητή ήταν να οδηγήσει τα δύο μέρη σε διακανονισμό και, αν ήταν εξουσιοδοτημένος, να εκδώσει ο ίδιος απόφαση. Στην περίπτωση του ιδιωτικού διαιτητή η εξουσιοδότηση έπρεπε να προέρχεται από τα δύο αντίδικα μέρη τα οποία συμφωνούσαν γραπτά ή προφορικά εκ των προτέρων. Η απόφαση των διαιτητών είχε δύο πολύ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: α) μπορούσε να μην ακολουθεί αυστηρά τους κανόνες του δικαίου, σε αντίθεση με την δικαστική απόφαση και β) έπρεπε να γίνει αποδεκτή και από τα δύο μέρη, για να έχει ισχύ και να καταστεί έτσι τελεσίδικη. Στην ιδιωτική διαιτησία τα δύο μέρη δεσμεύονταν εκ των προτέρων να σεβαστούν την απόφαση του διαιτητή του. Η διαιτητική απόφαση με τον τρόπο αυτό καθίσταται οριστική και χωρίς δυνατότητα εφέσεως, παραπομπής δηλαδή στα τακτικά δικαστήρια. Συνεπώς καθίστατο τελεσίδικη και εκτελεστή, όπως και μια απόφαση δικαστηρίου.

Όσον αφορά το θέμα της προσοχής των δικαστών, ο ομιλητής θέλοντας να κερδίσει την προσοχή του ακροατηρίου του λέει πράγματα εκπληκτικά και ασυνήθιστα και παρακαλεί τους δικαστές να τον ακούσουν. Εκτός από το να κερδίσει την προσοχή του ακροατή, προσπαθεί να προκαλέσει το ενδιαφέρον και τη διάθεσή του να ακούσει και να μάθει, κι ακόμη να κερδίσει την εύνοιά του. Ο ομιλητής κερδίζει την εύνοια των ακροατών του όταν δίνει μια θετική εικόνα για τον εαυτό του ή επαινεί τους ακροατές του. Ο τρόπος με τον οποίο αναφέρεται ο γαμπρός της κόρης του Διοδότου προς τους δικαστές είναι ο γνώριμος τρόπος του Λυσία. Τους εξυμνεί για την υψηλή αποστολή του λειτουργήματός τους και «γνωρίζει» καλά ότι υπερασπίζονται με πάθος την έννοια της δικαιοσύνης (§ 1). Άρα, επειδή η αδικία σε βάρος τους είναι ολοφάνερη, δεν φοβούνται μήπως χάσουν τη δίκη. Η απόφαση θα είναι θετική για τους κατηγορούς του Διογείτονα. Αυτό λέγεται, γιατί ήταν διάχυτη μια διαχρονική άποψη για τους δικαστές, ότι οι πλούσιοι με τα χρήματά τους εξαγοράζουν τις δικές, ενώ οι φτωχοί λόγω της φτώχειας τους υποχρεώνονται να είναι συνετοί. Με άλλα λόγια, όταν ο κατηγορός εκ των προτέρων δηλώνει την εμπιστοσύνη του στη σύνθεση του δικαστηρίου, πιστεύει απόλυτα ότι θα βρει το (οφθαλμοφανές γι' αυτόν) δίκαιο.

Το προοίμιο αποτελεί το πιο πρόσφορο έδαφος για τη σκιαγράφηση του εκάστοτε χαρακτήρα εκ μέρους ενός λογογράφου. Το γεγονός ότι προσαρμόζεται ο χαρακτήρας του ομιλητή στο βασικό θέμα που αναπτύσσεται κάθε φορά φανερώνει ένα έντονο στοιχείο δραματικής σύνθεσης.

Πρώτα από όλα ο Λυσίας σκιαγραφεί θετικά την προσωπικότητα του ομιλητή με σκοπό να προκαλέσει τη συμπάθεια του ακροατηρίου προς το πρόσωπό του. Δίνει έμφαση στη σοβαρότητα της κατάστασης λέγοντας πως αν δεν ήταν κρίσιμη η κατάσταση δεν θα άφηνε τα παιδιά του Διοδότου και τη γυναίκα αυτού να φτάσουν στο δικαστήριο (§1). Με αυτό τον τρόπο ο λογογράφος εμφανίζει τον κατηγορο ως ενάρετο και δίκαιο πολίτη. Επιπλέον ο ομιλών δικαιολογεί την παρουσία του στο δικαστήριο, αφού ως γαμπρός έχει έννομο συμφέρον (§2). Φαίνεται ότι είναι ένας άνθρωπος χαμηλών τόνων αφού προτού να φτάσει στο σημείο να απευθυνθεί στο δικαστήριο πρότεινε και στις δύο πλευρές να βρουν λύση μέσω διαιτησίας (§2). Το αίσθημα δικαίου που τον διακατέχει είναι εμφανές στην τελευταία παράγραφο του προοιμίου όπου δέχεται ακόμη και να αθώσει το δικαστήριο τον Διογείτονα σε

περίπτωση που αποδειχθεί ότι η συμπεριφορά του ήταν η πρόπουσα απέναντι στα παιδιά (§3).

Με έξυπνο τρόπο ο Λυσίας σκιαγραφεί αρνητικά το χαρακτήρα του Διογείτονα λέγοντας πως τα παιδιά του Διοδότου έχουν χάσει πολύ μεγάλη περιουσία από αυτόν που δεν θα έπρεπε λόγω του βαθμού συγγένειας (§1) και επιπλέον ότι αυτός είναι που αρνήθηκε να λυθεί το πρόβλημα με διαιτησία (§2).

Όπως ισχυρίζεται ο Διονύσιος¹³⁹ ο Λυσίας είναι ο πιο ικανός από όλους και ο πιο ευχάριστος, όταν αρχίζει τους λόγους. Επιπλέον είναι πρωτότυπος σε κάθε λόγο του, σε ό, τι αφορά την αρχή και το προοίμιο. Το προοίμιο είναι σύντομο και περιεκτικό και έτσι κερδίζει την προσοχή του κοινού. Μας κάνει να αντιληφθούμε από την αρχή του λόγου ένα από τα χαρακτηριστικά του ρήτορα που είναι η απλότητα στο ύφος του. Η απλότητα εκτός από το ύφος συναντάται και στη δομή του λόγου και επιπλέον υπάρχει ομαλότητα στις εκφράσεις. Πρόκειται για αρετές που πρέπει να έχουν όσοι αρχίζουν έναν λόγο υπέρ συγγενών. Είναι επίσης το προοίμιο αληθινό και συνδέεται στενά με την υπόθεση, γι αυτό και δεν μοιάζει με κανένα άλλο. Εξάλλου χαρακτηριστικό του Λυσία είναι ότι, ενώ έγραψε πάνω από διακόσιους δικανικούς λόγους, σε κανέναν από αυτούς δε βρέθηκε να έχει γράψει ένα μη πειστικό προοίμιο ή να έχει χρησιμοποιήσει μια άσχετη με την υπόθεση αρχή ή να έχει ανατρέξει στα ίδια επιχειρήματα ή να έχει καταφύγει στις ίδιες ιδέες. Έτσι γίνεται αντιληπτή η ευρηματικότητα και η πλούσια επιχειρηματολογία του. Με τον τρόπο αυτό αποφεύγει την κοινοτυπία και αναδεικνύει έτσι την υπόθεσή του προοιμαίνοντας στο προοίμιο αυτό που ακολουθεί στη διήγηση. Πρόκειται για δείγμα προοιμίου δύσκολης υπόθεσης που εισάγεται με πολλή ευγένεια και λεπτότητα (§1).

Διήγηση (§ 4-18)

Οι παράγραφοι 4-18 αποτελούν το μέρος της διηγήσεως¹⁴⁰ του λόγου. Στη διήγηση παρουσιάζεται η κρίσιμη για την υπόθεση που εκδικάζεται ή συζητιέται δράση. Πιο συγκεκριμένα, στόχος της διήγησης είναι να ενημερώσει το κοινό για τον πυρήνα της υπόθεσης, να δια φωτίσει, να κατατοπίσει τον ακροατή με τρόπο επωφελή για την πλευρά που εκπροσωπείται, να τον προετοιμάσει για την απόδειξη που

¹³⁹ Διονύσιος Αλικαρνασσεάς Λυσίας 17

¹⁴⁰ Αριστοτέλης Ρητορική 1414a

ακολουθεί, προκαλώντας του παράλληλα το ενδιαφέρον να παρακολουθήσει την ανάπτυξη του θέματος. Ορισμένα βασικά στοιχεία της απόδειξης διασπείρονται στη διήγηση.

Όπως ισχυρίζεται ο Αριστοτέλης διήγηση μπορεί ο ρήτορας να παρεμβάλλει σε πολλά σημεία του λόγου του εκτός από την αρχή. Αυτός ο λόγος προσφέρει παράλληλα και αποδεικτικά μέσα στη διήγηση. Με αριστοτεχνικό τέχνασμα ο Λυσίας εντάσσει στις αποδείξεις της διήγησης τα όσα είπε η μητέρα των παιδιών (και θυγατέρα του Διογείτονα) εναντίον του πατέρα της Διογείτονα για τις καταχρήσεις και απάτες που διέπραξε όλα αυτά τα χρόνια που διαχειρίστηκε την περιουσία των παιδιών (§ 11-17).

Η διήγηση για να είναι αποτελεσματική, δηλαδή ενδιαφέρουσα και πειστική, θα πρέπει να διακρίνεται από συγκεκριμένα θετικά χαρακτηριστικά που αποτελούν τις αρετές της διηγήσεως. Θα πρέπει να είναι σύντομη, σαφής και αληθοφανής. Επιπλέον να είναι, όπου αυτό ενδείκνυται, μεγαλοπρεπής, να προκαλεί την αίσθηση του ωραίου, ώστε να γοητεύει τον ακροατή.

Σύμφωνα με τον Διονύσιο τον Αλικαρνασσέα ο Λυσίας ήταν ασυναγώνιστος στη διήγηση. Αυτό το μέρος του λόγου ασκεί απaráμιλλη γοητεία και πειστικότητα. Στη πειστικότητα βοηθούσαν οι αρετές που χαρακτηρίζουν τον ρήτορα οι οποίες είναι η απλότητα, η σαφήνεια και η χάρη. Έτσι τα εξιστορούμενα έχουν τέτοια δύναμη πειθούς και τόση χάρη ούτως ώστε να μην συνειδητοποιούν οι ακροατές αν είναι αληθινά ή φανταστικά.

Στη διήγηση του λόγου του ο Λυσίας εκθέτει με σαφήνεια και αληθοφάνεια την υπόθεση. Έτσι ο γαμπρός του μεγαλύτερου γιου του Διοδότου αρχίζει να αφηγείται τα γεγονότα προσπαθώντας να είναι όσο το δυνατόν πιο αναλυτικός έτσι ώστε να λύσει όλες τις απορίες του ακροατηρίου (§4-12). Θέλει να είναι σαφής και πειστικός και σε καμία περίπτωση να μη δημιουργήσει καχυποψία και χάσματα στο δικαστήριο. Αυτό το μέρος του λόγου αξιοποιείται πλήρως ως μέσον πειθούς αφού τα γεγονότα παρουσιάζονται με οικονομία, καθαρότητα και ευφράδεια, αλλά παράλληλα η ιστορία που λέγεται χαρακτηρίζεται από ζωντάνια, συνέπεια και αληθοφάνεια.

Η απλότητα του Λυσία φαίνεται καθ' όλη τη διάρκεια της διήγησης. Μιμείται τη γλώσσα της καθημερινής, ενώ το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί είναι απλό, καθαρό και σαφές. Επίσης οι προτάσεις και οι φράσεις συνδέονται μεταξύ τους με τρόπο που

να απεικονίζουν ελεύθερη σύνταξη. Έτσι ο λόγος του φαίνεται ανεπιτήδευτος και αυτό επιτυγχάνεται με την αποφυγή της χρήσης καλολογικών σχημάτων.

Στενά συνδεδεμένη με την απλότητα είναι η σαφήνεια. Ο Λυσίας είναι σαφής και σε ό, τι αφορά τη σκέψη και σε ό, τι αφορά την έκφραση. Στη διήγηση του λόγου μιλάει λεπτομερώς για όλα όσα έχουν συμβεί με όσο πιο απλά λόγια μπορεί έτσι ώστε να μην δημιουργήσει χάσματα. Χρησιμοποιεί την κυριολεκτική σημασία των λέξεων και αυτό γιατί η μεταφορική σημασία είναι συχνά πηγή σύγχυσης των νοημάτων. Η σαφήνεια του ρήτορα απορρέει από την αποφυγή χρήσης σχημάτων λόγου.

Στο πρώτο μέρος της διήγησης (§ 4-10) έγιναν οι ρυθμίσεις για την ιδιοκτησία από τον Διόδοτο και είναι περιγραμμένα τα γεγονότα μέχρι το θάνατό του, είναι πραγματική και στερείται από το σχόλιο που έχουμε παρατηρήσει σε μερικές από τις άλλες διηγήσεις του Λυσία¹⁴¹.

Στο δεύτερο μέρος της διήγησης (§ 11-18) που είναι ένα από τα πιο σημαντικά σημεία του λόγου ο ομιλητής κάνει αναφορά στην μητέρα των παιδιών και ταυτόχρονα γυναίκα του Διοδότου, κόρη του Διογείτονα και πεθερά του ίδιου. Πρόκειται για μια εξαιρετικά φορτισμένη σκηνή. Είναι τόσο πειστική η επιχειρηματολογία της και τόσο έκδηλη η αγάπη της μητέρας απέναντι των παιδιών της που δε φείδεται χαρακτηρισμών εναντίον του πατέρα της, αποδεικνύοντας πόσο ισχυρότερο από οτιδήποτε είναι το μητρικό φίλτρο. Τα όσα εντάχθηκαν στο λόγο που εκφωνεί ο κατήγορος είναι η επιχειρηματολογία που ανέπτυξε η μητέρα σε οικογενειακό συμβούλιο, γιατί δεν είχε δικαίωμα να καταθέσει στο ηλιακό δικαστήριο. Τα αδικήματα είναι τόσο εξόφθαλα, όπως τα περιέγραφε η μητέρα των παιδιών, που πρέπει να υποθέσουμε ότι από τη μια κατασυγκίνησε τους συγγενείς και, τώρα, με την έντεχνη επανάληψή τους στο δικαστήριο εκ μέρους του γαμπρού της, θα συντελέσουν να γείρει η πλάστιγγα υπέρ του δικαίου των παιδιών της.

Η διήγηση δείχνει ότι ο Λυσίας είναι διαυγής, σταθερός και συγκρατημένος, προκαλώντας το συναίσθημα όχι από την εμφανή χρήση φορτισμένης γλώσσας αλλά από την σαφή παρουσίαση μιας εγγενώς κινούμενης και ενοχλητικής ιστορίας, μαζί με την καταπίεση των δυσάρεστων γεγονότων. Στο Διογείτονα ο Λυσίας δημιουργεί ένα ζωντανό και πειστικό πορτραίτο από ψυχρόαιμη αλαζονεία και ατιμία. Εξίσου ζωντανή είναι και η εικόνα της μητέρας των αγοριών, της οποίας αναφέρεται ο λόγος στο οικογενειακό συμβούλιο από τον ομιλητή. Αν και έχει σχεδιαστεί με πολύ

¹⁴¹ Usher (2001): 80

λιγότερες λεπτομέρειες, αυτή αναδύεται ως ισχυρός χαρακτήρας και ο αγώνας μεταξύ γυναικείας σεμνότητας και μητρικού ενστίκτου παρουσιάζεται με πειστικό τρόπο.

Πίστεις (§ 19-29)

Ο Διονύσιος λέει ότι το τμήμα της απόδειξης είχε δύο μέρη. Το πρώτο που σώζεται από τον Διονύσιο, προσπαθεί να διαψεύσει τον Διογείτονα για τα ποσά που δέχτηκε να λάβει. Το δεύτερο μέρος λείπει όπου προσπαθεί να αποδείξει ότι είχε λάβει περισσότερα από ό,τι παραδέχτηκε. Το μήκος του τμήματος που λείπει μπορεί να μαντευθεί μόνο¹⁴².

Ο Λυσία είναι εξίσου ικανός στην παράθεση γεγονότων και στο σχηματισμό αποδείξεων, όπου συμπλέκει την πραγματικότητα με τα συναισθήματα.

α) Ο κατηγορος-γαμπρός του Διοδότου ζητά από τους δικαστές να δώσουν προσοχή στον αναλυτικό λογαριασμό των εξόδων που παρουσίασε στην αρχή μαζί με το δριμύ κατηγορητήριο σε βάρος του Διογείτονα. Έτσι λοιπόν αναφερόμενος στα έσοδα και έξοδα κατά τη διαχειριστική περίοδο οχτώ ετών επισημαίνει πρώτα από όλα ότι παραφούσκωσε τα έξοδα που έκανε για την ανατροφή και εκπαίδευση των εγγονών του και απέκρυψε δεδηλωμένα έσοδα. Μάλιστα, αποδίδει λογαριασμό γενικό και χοντρικό, υπολογίζοντας έξοδα σε φαγητό, καθαριστήριο, κουρείο, υποδηματοποιείο κλπ, αφύσικα φουσκωμένα (§19-20). Επιπλέον αδίστακτος ο Διογείτονας παραφούσκωσε και τη δαπάνη για το μνήμα του Διοδότου, αδερφού του και πατέρα των ορφανών του (§21). Μάλιστα τη μοίρασε ανάμεσα στον ίδιο και στα ορφανά. Ακόμα φούσκωσε και το λογαριασμό για το αρνί που αγόρασαν για το μνημόσυνο του Διοδότου στη γιορτή των μεγάλων Διονυσίων (§21).

Το συγκεκριμένο επιχείρημα είναι μια κλασική περίπτωση ενθυμήματος και εντάσσεται στις έντεχνες πίστεις. Είναι παράλογα όλα τα ποσά που εμφάνισε στο λογαριασμό ο Διογείτονας. Ήταν «μαέστρος» στην απάτη. Κανόνιζε έτσι τα έσοδα-έξοδα, ώστε ούτε να έχει να πάρει ούτε να δώσει στα ορφανά, λες και είχε διοριστεί επίτροπος για να ισοσκελίζει τις δαπάνες και τα έσοδα και να δείχνει κατάστιχα, χαρτιά δηλαδή, και όχι χρήματα ή πράγματα.

¹⁴² Carey (2002): 219

β) Ο κατήγορος αναφερόμενος σε νόμο της εποχής τονίζει πως αν ήταν δίκαιος απέναντι στα ορφανά μπορούσε να μισθώσει την περιουσία και να απαλλαγεί από πολλά προβλήματα ή να αγοράσει γη και από τα έσοδα να συντηρήσει τα παιδιά (§23).

Οι νόμοι γενικά ανήκουν στις άτεχνες αποδείξεις. Στην συγκεκριμένη περίπτωση πρόκειται για το θεσμό της ενοικίασης σπιτιών που είναι πανάρχαιος. Πάντα υπήρχαν οι ιδιοκτήτες και οι άστεγοι. Μάλιστα η αντικειμενική αξία των διαμερισμάτων στην πόλη ήταν πολύ μεγαλύτερη από ό,τι στις αγροτικές κατοικίες, οπότε η διαφορά ενοικίου ήταν ένα σίγουρο και σταθερό έσοδο για τα ορφανά που κληρονομούσαν σπίτι στην πόλη. Εύκολη ήταν και η αγορά αγροικίας, αν πωλούσαν το σπίτι στην πόλη.

γ) Ένα ατράνταχτο επιχείρημα το οποίο αναφέρει ο γαμπρός του Διοδότου είναι ότι ενώ ήταν συντριήραρχος μαζί με τον Άλεξι του Αριστοδίκου, έλεγε ότι του κατέβαλε χρήματα χρεώνοντας το μισό ποσό στα ορφανά, τα οποία η πόλη είχε απαλλάξει από την καταβολή όχι μόνο επειδή ήταν παιδιά αλλά και αφότου ενηλικιώνονταν τους παραχωρούσε για ένα χρόνο απαλλαγή από όλες τις λειτουργίες (§24).

Η τριηραρχία ήταν μία από τις «λειτουργίες», ένας από τους έκτακτους φόρους που πλήρωναν στην αρχαία Αθήνα. Πρόκειται για την ανάληψη των εξόδων για την συντήρηση ενός πολεμικού πλοίου και των πληρωμάτων για ένα χρόνο. Η δαπάνη αυτή ήταν βαριά και άγγιζε τα δύο τάλαντα, δηλαδή περίπου 10.000 με 12.000 δραχμές. Στα πλαίσια των Περσικών πολέμων, ιδίως μεταγενέστερα, στα χρόνια του Περικλή, ένας πλούσιος κάλυπτε όλα τα έξοδα. Μετά όμως από τον Πελοποννησιακό πόλεμο και τα «ερείπια» που άφησε στην Αθήνα, τα έξοδα τα μοιράζονται δυο και τρεις πλούσιοι Αθηναίοι πολίτες. Αυτοί λέγονται συντριήραρχοι. Ο Διογείτονας ορίστηκε συντριήραρχος με τον Άλεξη, τον γιο του Αριστοδίκου. Και εδώ ο Διογείτονας διέπραξε μεγάλη απάτη, αφού καταλόγισε τη δαπάνη στα ορφανά αλλά αυτός καρπωνόταν την απαλλαγή από το φόρο.

Εκτός από την τριηραρχία υπήρχε η χορηγία, η αρχιθεωρία, η λαμπαδαρχία, η γυμνασιαρχία και η εστίαση. Η χορηγία αφορούσε στη δαπάνη προετοιμασίας του χορού για τις αρχαίες τραγωδίες και κωμωδίες, η αρχιθεωρία κάλυπτε τα έξοδα της μεταβίβασης αποστολής των Αθηναίων αντιπροσώπων στη Δήλο, η λαμπαδαρχία

κάλυπτε τα έξοδα της λαμπαδοφορίας σε πέντε γιορτές στην Αθήνα, η εστίαση ήταν γεύμα σε όσους ανήκαν στην ίδια φυλή, ενώ η τριηραρχία ήταν η δαπάνη για τη συντήρηση ενός πολεμικού πλοίου για ένα χρόνο.

Πρόκειται για μαρτυρική κατάθεση, η οποία ανήκει στις άτεχνες πίστεις, αφού ο ίδιος ο κατηγορος πήρε από τον Αριστόδοκο το λογαριασμό της τριηραρχίας όπου αναφερόταν ότι του είχε καταβάλει για την τριηραρχία ο Διογείτονας μικρότερο ποσό από αυτό που ισχυριζόταν ο ίδιος. Επομένως είναι ολοφάνερο ότι καταλόγισε στα παιδιά όσα είχε συνολικά ξοδέψει ο ίδιος. Έτσι αποδείχθηκε μεγάλος απατεώνας ο Διογείτονας με την αντιπαραβολή και σύγκριση των πραγματικών εξόδων στη συμμετοχή της «λειτουργίας» της τριηραρχίας και των δηλωμένων.

δ) Ακόμα ένα πονηρό σχέδιο που σχεδίαζε ο Διογείτονας ήταν όταν έστειλε σε επικίνδυνη αποστολή εμπορικό πλοίο στην Αδριατική με φορτίο σίτου αξίας δύο ταλάντων. Στην περίπτωση που το σχέδιο δεν πετύχαινε, το ρίσκο θα καταλογιζόταν στα ορφανά, ενώ αν πετύχαινε, το διπλασιασμό της αξίας του φορτίου θα τον εισέπραττε ο ίδιος, όπως και έγινε τελικά (§25).

ε) Υπολογίζοντας ο κατηγορος τα έξοδα που έκανε ο Διογείτονας για τη συντήρηση και ανατροφή των εγγονών του, απλόχερα και με το παραπάνω, βγάζει το συμπέρασμα ότι έφταναν ακόμη και για μια πενταμελή οικογένεια να περνά πλουσιοπάροχα (§28). Άρα, ο Διογείτονας δεν μπορεί να αμφισβητήσει αυτόν τον υπολογισμό των εξόδων, αφού έχει υπολογιστεί περί τις τρεις δραχμές την ημέρα. Με όποιον τρόπο κι αν υπολογιστούν τα έξοδα, συνάγεται αβίαστα το συμπέρασμα ότι ο Διογείτονας είναι μέγας καταχραστής της περιουσίας των εγγονών του (επίκληση στη λογική).

Έτσι ο κατηγορούμενος βρίσκεται σε δεινή θέση και αδυνατεί να δικαιολογήσει τα δικαιολογητικά. Χειρίστηκε ως επίτροπος την περιουσία των ορφανών εγγονών του με σωρεία παράνομων πράξεων. Καταχράστηκε σοβαρά ποσά, προέβη σε πλήθος ατασθαλιών και άρα είναι άξιος τιμωρίας. Τα ορφανά έπρεπε να έχουν τώρα αξιόλογη περιουσία, την οποία κατακρατεί ο Διογείτονας και την ξοδεύει ως δική του για την δεύτερη οικογένεια που δημιούργησε. Ούτε πάλι μπορεί να δικαιολογήσει ότι την δαπάνησε για άλλους λόγους, αφού ούτε έπεσε θύμα ληστών, ούτε καταδικάστηκε από την πόλη για κάποιο εξαγοράσιμο αδίκημα ούτε πλήρωσε σε πιθανούς δανειστές του Διοδότου. Οπότε είναι πασιφανώς καταχραστής.

Δεδομένου ότι ο Διονύσιος παραθέτει μόνο το πρώτο μέρος του τμήματος της απόδειξης, δεν μπορούμε να προφέρουμε με απόλυτη εμπιστοσύνη σε αυτό το τμήμα της ομιλίας το σύνολο του. Αλλά αυτό που κάνει είναι αναμφισβήτητα αποτελεσματικό. Από την ίδια του τη φύση, το θέμα της έκτασης της παρουσίας του Διοδότου και η ορθότητα της χρήσης αυτής από τον αδερφό του προκαλεί σύγχυση. Σε ό,τι επιβιώνει ο Λυσίας επιδέξια επιδεικνύει μια σειρά από συγκεκριμένα στοιχεία μικρά και μεγάλα, τα οποία αντιπροσωπεύουν την κακή διοίκηση του Διογείτονα, αντί να επιχειρεί να αποδείξει λεπτομερώς την απάτη. Με αυτόν τον τρόπο είναι σε θέση να παράσχει μια πειστική επίδειξη της υπόθεσης χωρίς να συγχύσει το κοινό ή να χάσει την προσοχή του¹⁴³.

Ηθοποιία

Η πειστικότητα του ρήτορα εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την εντύπωση που θα προξενήσει στο ακροατήριο ο ίδιος ως προσωπικότητα. Αν κατορθώσει να επιβάλει την εικόνα του ως έντιμου ανθρώπου και πολίτη, οι λόγοι του γίνονται πειστικότεροι, αφού είναι λογικό οι άνθρωποι να εμπιστεύονται τους φρόνιμους και ενάρετους. Αντιθέτως προσπαθεί να μειώσει ηθικά τον αντίπαλο και έτσι να εξουδετερώσει την πειστικότητα των επιχειρημάτων του. Συγχρόνως φροντίζει να γίνει συμπαθής στους ακροατές επαινώντας π.χ. τους προγόνους των, κολακεύοντας αυτούς τους ίδιους ή δικαιολογώντας τα λάθη και τις αδυναμίες τους. Και όταν ακόμη είναι υποχρεωμένος να ψέξει τη συμπεριφορά τους, σπεύδει να την αποδώσει στην κακή επίδραση ή την προδοτική δράση άλλων, των αντιπάλων του. Αυτή η ηθοποιία (ρήτορα, αντιπάλου, ακροατή) ασκούσε μεγάλη επίδραση στο ακροατήριο και απαντάται σε όλα τα μέρη του ρητορικού λόγου.

Κυρίως στο προοίμιο του λόγου φαίνεται αυτή η σημαντική αρετή του Λυσία. Ο λογογράφος καταφέρνει με αριστοτεχνία να προσαρμόσει στο πρόσωπο του κατηγορού, προκειμένου να παρασύρει το δικαστήριο με το μέρος του, έναν ηθικό χαρακτήρα. Έτσι ο γαμπρός του μεγαλύτερου γιου του Διοδότου βρισκόμενος μπροστά στους δικαστές αρχίζει το λόγο του λέγοντας ότι τα ζητήματα που διακυβεύονται είναι μεγάλα και γι' αυτό το λόγο άφησε τους γιους του Διοδότου να βρεθούν ενώπιον του δικαστηρίου (§1). Ως ηθικός και δίκαιος χαρακτήρας μπορεί να

¹⁴³ Carey (2002): 207

αντιληφθεί την αδικία που έχει προκύψει και έτσι ο Λυσίας αποφασίζει να ξεκινήσει τον λόγο του με ένα υποθετικό λόγο του μη πραγματικού (§1 «εἰ μὴ ἦν, οὐκ ἄν... εἶσα») με σκοπό να προβάλλει το δίκαιο που πνίγει τον ομιλούντα. Αυτός ο υποθετικός λόγος καθιστά τον πρόλογο θεαματικό.

Από τα πρώτα του λόγια ο ομιλητής αναλαμβάνοντας την υπεράσπιση των παιδιών δηλώνει ότι πρόκειται για οικογενειακή διαφορά και ότι είναι ατιμωτικό να λύνονται οικογενειακές διαμάχες ενώπιον δικαστηρίου (§1), συμβάλλοντας έτσι στην καθιέρωση ενός ευθύγραμμου ηθικού χαρακτήρα (ήθος) και επομένως δημιουργεί δεσμό συμπάθειας μεταξύ του διαδίκου και των δικαστών¹⁴⁴. Ο βαθμός τη συγγένειας είναι πολλαπλός. Ο Διογείτονας είναι αδερφός του Διοδότου, έχει παντρευτεί την κόρη του και έχει αποκτήσει μαζί της (με την ανιψιά του δηλαδή) τρία παιδιά¹⁴⁵. Αναφέρει αναλυτικά τον συγγενικό δεσμό που έχει ο ίδιος με τα ανήλικα για πολύ καιρό παιδιά του Διοδότου, τα οποία εκμεταλλεύτηκε επί δεκαετία ο Διογείτονας¹⁴⁶, καθώς συστήνεται στην κριτική επιτροπή λέγοντας πως γυναίκα του είναι η αδερφή τους, ανιψιά του Διογείτονα (§2). Από το γεγονός ότι αναφέρει πρώτα την σχέση που έχει η γυναίκα του με τα παιδιά του Διοδότου και στη συνέχεια την σχέση που έχει αυτή με τον Διογείτονα φανερώνει ότι ο ομιλητής συνδέεται στενότερα με τα παιδιά και τα υποστηρίζει¹⁴⁷, άρα με την πλευρά του Διοδότου, παρά με τον αντίπαλο, δηλαδή τον Διογείτονα.

Πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξε το γεγονός ότι ο κατηγορος στο λόγο του ανέφερε ότι αγωνίστηκε και εξάντλησε όλα τα μέσα για να μην φτάσει η υπόθεση σε ακροαματική διαδικασία ενώπιον της Ηλιαίας¹⁴⁸. Με αυτόν τον τρόπο δείχνει τη σύνεσή του και ότι πρόκειται για άνθρωπο ο οποίος αποφεύγει τα δικαστήρια όταν μπορεί να βρεθεί λύση με διαφορετικό τρόπο. Προσπάθησε λοιπόν να συμφιλιώσει τους πρωταγωνιστές αυτής της συγγενικής διαμάχης διαλύοντας με αυτόν τον τρόπο οποιαδήποτε υποψία αμφισβήτησης¹⁴⁹. Πρότεινε και στα δύο αδέρφια να αναθέσουν την υπόθεση σε διαιτησία φίλων (§2). Ο ομιλητής φαίνεται να βάζει το κύρος της οικογένειας πάνω από όλα τα άλλα και να επιθυμεί να μην διασυρθούν και γίνουν

¹⁴⁴ Carey (2002) : 208

¹⁴⁵ Ράπτης (2002): 257

¹⁴⁶ Ό.π.: 258

¹⁴⁷ Carey (2002): 209

¹⁴⁸ Ράπτης (2002): 258

¹⁴⁹ Carey (2002): 209

περίγελοι δημόσια¹⁵⁰. Γι' αυτό ο κατηγορος θα επιθυμούσε τα εσωτερικά της οικογένειας να μην τα γνωρίζει κανείς (§2). Μέσα από αυτή του τη στάση φαίνεται το ήθος του, κερδίζοντας έτσι την εύνοια του δικαστηρίου.

Ο δίκαιος χαρακτήρας του κατηγορου ξεπροβάλει και στο τέλος του προλόγου αφού είναι τόσο σίγουρος για την πειστικότητα των επιχειρημάτων που θα χρησιμοποιήσει κατά την αποδεικτική διαδικασία και είναι τόσο οφθαλμοφανείς οι παράνομες πράξεις και καταχρήσεις του παππού σε βάρος των εγγονών του που, αν δεν πείσει το δικαστήριο, αποδέχεται ύστερα οτιδήποτε κακό θα πει ο οποιοσδήποτε σε βάρος του¹⁵¹. Φαίνεται λοιπόν να δείχνει πρόθυμος ακόμα και να δεχτεί να θεωρηθεί ο Διογείτονας έντιμος πολίτης και πιστευτός σε οτιδήποτε λέει για οποιοδήποτε θέμα αν καταφέρει να πείσει τους δικαστές για την αθωότητά του (§3). Αυτό συμβαίνει διότι είναι πεπεισμένος ότι τα ορφανά του Διοδότου (και εγγόνια του Διογείτονα) «επιτροπεύτηκαν» από τον παππού τους με τον πιο αίσχιστο τρόπο. Ατύχησαν δηλαδή να έχουν κηδεμόνα και προστάτη της περιουσίας τους και υπεύθυνο για την αγωγή τους και την ένταξη στο κοινωνικό κορμό ένα από τα πιο υπεύθυνα, παραδοσιακά, άτομα του οικογενειακού περιβάλλοντος αλλά, δυστυχώς, αυτός όχι απλά δεν ανταποκρίθηκε στην ηθική αυτή υποχρέωση, αλλά με πράξεις και όχι μόνο με παραλείψεις κατέφαγε ολοφάνερα την περιουσία τους¹⁵².

Ενώ στο προοίμιο η ηθοποιία του Λυσία βασίζεται στο να κατορθώσει να επιβάλει την εικόνα ενός έντιμου ανθρώπου και πολίτη προκειμένου ο λόγος του να γίνει πειστικός και να κερδίσει την εύνοια του δικαστηρίου, στα υπόλοιπα μέρη του λόγου προσπαθεί να μειώσει ηθικά τον αντίπαλο.

Έτσι λοιπόν σε διάφορα σημεία της διήγησης του λόγου ο κατηγορος προσπαθεί μέσα από τα λόγια του να δείξει στους δικαστές ότι ο Διογείτονας είναι ένας απατεώνας. Η συμπεριφορά του Διογείτονα είναι αυτή που θα οδηγήσει στην καταδίκη του, καθώς σε πολλά σημεία του λόγου είναι ολοφάνερη η ενοχή του. Αρχικά φαίνεται ότι κάτι πονηρό είχε στο μυαλό του ο επίτροπος αφού θέλησε να κρύψει από την κόρη του το θάνατο του άντρα της (§7). Εκτός αυτού πήρε τα γραμμάτια που είχε σφραγισμένα ο Διόδοτος ως τραπεζίτης, έχοντας εισπράξει σημαντικό ποσό από δανειολήπτες του στην Χερσόνησο, στην Θράκη και θέλησε να

¹⁵⁰ Ράπτης (2002): 258

¹⁵¹ Ο.π.: 259

¹⁵² Ο.π.: 258-259

τα παραθέσει ως αποδεικτικά στοιχεία για να εισπράξει το ναυτικό τόκο (§7). Μέσα σε αυτά τα γραμμάτια που περιλαμβάνουν τις συμβάσεις που αφορούν τα δάνεια πιθανόν να υπήρχε και το αντίγραφο της διαθήκης που είχε αφήσει πριν φύγει. Επομένως ο Διογείτονας ψεύδεται μπροστά στην κόρη του και με δόλιο τρόπο καταφέρνει να αποσπάσει από το σπίτι της όλα τα αντίγραφα ισχυριζόμενος πως ήρθε η ημερομηνία να τα πληρωθεί. Ακόμα φαίνεται να έφαγε από την κόρη του χίλιες δραχμές (§ 8), αφού παραβίασε τα όσα ήταν γραμμένα στη διαθήκη του Διοδότου. Μια πλήρης αλλαγή προκύπτει όταν του Διογείτονα η κηδεμονία έρθει στο τέλος της. Εδώ ο Λυσίας σχεδιάζει μια δραματική σκηνή, δίνοντας στο Διογείτονα μια ζωντανία και περιγράφει τις συναισθηματικές αντιδράσεις των πληγέντων, καθώς τους ενημερώνει για τα σχέδια του¹⁵³. Δεν φανέρωσε την έκταση της περιουσίας του Διοδότου, αφού όταν το μεγαλύτερο από τα παιδιά του πέρασε τη δοκιμασία της ενηλικίωσης τους κάλεσε επίσημα και τους είπε ψέματα για το μέγεθος της περιουσίας που τους είχε αφήσει ο πατέρας τους (§9). Φούσκωσε τους λογαριασμούς για όσα ξόδεψε για την ανατροφή τους την προηγούμενη οκταετία και με πολύ εύκολο τρόπο υποκρίθηκε τον φτωχό και τους είπε να παλέψουν στο εξής οι ίδιοι μόνοι τους για την επιβίωσή τους. Επιπλέον η ενοχή του Διογείτονα φαίνεται από το γεγονός ότι αρνούνταν αρχικά να δώσει λογαριασμό για τον τρόπο που διαχειρίστηκε ως επίτροπος την περιουσία των παιδιών, αλλά στη συνέχεια, με την παρέμβαση του γαμπρού του Διοδότου, αναγκάστηκε να λογοδοτήσει (§12).

Ένα από τα πιο σημαντικά σημεία του λόγου είναι όταν ο ομιλητής κάνει αναφορά στην μητέρα των παιδιών και ταυτόχρονα γυναίκα του Διοδότου, κόρη του Διογείτονα και πεθερά του ίδιου (§12). Μεγάλο μέρος της διήγησης του λόγου λοιπόν καταλαμβάνεται από το «κατηγορώ» της μητέρας των παιδιών εναντίον του Διογείτονα. Πρόκειται για μια εξαιρετικά φορτισμένη σκηνή.

Ο Λυσίας παραθέτει το συγκεκριμένο μέρος του κειμένου σε ευθύ λόγο και αυτή η λεπτομέρεια είναι που καθιστά το κείμενο από μια άποψη μοναδικό. Με τον ευθύ λόγο ο ρήτορας πέτυχε κάτι που θα ήταν αδιανόητο στην πραγματικότητα να συμβεί. Κατάφερε να ακουστεί, έστω εμμέσως, ο διαφορετικός λόγος μιας γυναίκας στο δικαστήριο. Πρόκειται για κάτι πρωτοφανές αφού οι γυναίκες δικαιούνταν να παρίστανται στο δικαστήριο μόνο για να προκαλέσουν τον οίκτο και να πετύχουμε έτσι την αθώωση αρρένων συγγενών. Δεν θεωρείτο πρόπον να τις βλέπουν οι άνδρες,

¹⁵³ Usher (2001): 80

να κοιτάζουν εκείνες τους άνδρες κατάματα ή να μιλούν μπροστά τους, ακόμα και αν επρόκειτο για άνδρες του σπιτιού.

Στην παράγραφο 11 του λόγου η φράση «*ήντεβόλει με και ίκέτευε*» συμβάλλει στην συμπαθητική απεικόνιση της γυναίκας και δείχνει το μέγεθος των καταστροφών του Διογείτονα. Επίσης υποδηλώνει την ικανότητα για επηρεασμένη παρέμβαση από μια γυναίκα εντός των νομικών και κοινωνικών περιορισμών που επιβάλλει η ελληνική κοινωνία, αλλά πάντα ασκείται μέσα στην οικογενειακή σφαίρα.

Η περιγραφή του Λυσία των συναισθημάτων των συγγενών (§10-11) είναι ένα από τα πιο δυναμικά και θλιβερά αποσπάσματα όπου η πιο εντυπωσιακή προσωπικότητα στο λόγο κάνει την είσοδό της. Σε μια οικογενειακή συνάντηση με την απρόθυμη συμμετοχή του Διογείτονα, αυτή αναφέρει έναν αναλυτικό λογαριασμό των εσόδων και των δαπανών του. Ζωντανή ομιλία χρησιμοποιείται στην αρχή αυτού του λογαριασμού όταν η μητέρα ορκίζεται (§13) ότι είναι αλήθεια και μιλά πάλι για να περιγράψει την κατάσταση που έχει δημιουργήσει ο Διογείτονας. Η απόδοση της εδώ επιτυγχάνει ακόμη μεγαλύτερα ύψη συναισθημάτων (§ 15-16)¹⁵⁴ (Επίκληση στο συναίσθημα).

Ο κατηγορος αφού αναφέρει πως είχε πέσει μεγάλη δυστυχία στο σπίτι εκείνη τη χρονιά (§11) και όλοι βρίσκονταν σε θλιβερά αδιέξοδα, επειδή έπρεπε να καταγγείλουν τον παππού τους ως καταχραστή της περιουσίας τους, θα μιλήσει για τη μητέρα τους και τη στάση που κράτησε αυτή απέναντι στη δύσκολη αυτή κατάσταση που επικρατούσε. Όλα όσα εντάχθηκαν στο λόγο που εκφωνεί ο κατηγορος είναι η επιχειρηματολογία που ανέπτυξε η μητέρα σε οικογενειακό συμβούλιο, γιατί δεν είχε δικαίωμα να καταθέσει στο ηλιαστικό δικαστήριο.

Η κοινωνία της Αθήνας των κλασικών χρόνων ήταν μια ανδροκρατούμενη κοινωνία και αυτός είναι ο λόγος που η γυναίκα δεν είχε το δικαίωμα να καταθέσει στο ηλιαστικό δικαστήριο. Ο ρόλος της Αθηναίας ήταν περιορισμένος τόσο απέναντι στο νόμο όσο και στην κοινωνία. Στην Αθήνα, ειδικά, όχι μόνο δεν επιτρεπόταν να κυκλοφορεί δημόσια παρά μόνο σε γιορτές και κηδείες, αλλά θεωρούνταν τιμημένη η γυναίκα για την οποία δε γινόταν λόγος ούτε για τις αρετές ούτε για τα ελαττώματα της¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Usher (2001): 81

¹⁵⁵ Fantham (2004): 111

Επιχειρώντας να ορίσουμε νομικά τη θέση της Αθηναίας αυτό που πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας είναι ότι πρόκειται για μια αιώνια ανήλικη¹⁵⁶. Με τον όρο Αθηναία εννοείται αυτήν που είναι κόρη ή σύζυγος Αθηναίου πολίτη. Οι γυναίκες στο σύνολό τους θεωρούνταν αιώνιες ανήλικες. Βρίσκονταν στον ίδιο βαθμό με τα παιδιά, τους ξένους και τους δούλους, έμεναν στο περιθώριο της κοινότητας, όμως ήταν απαραίτητες για να εξασφαλίζουν την αναπαραγωγή, αλλά χωρίς κανένα δικαίωμα. Αποκλείονταν από την συμμετοχή στις συνελεύσεις και στα δικαστήρια, όπως και από το σύνολο των εκδηλώσεων της πόλης με εξαίρεση ορισμένες θρησκευτικές τελετές¹⁵⁷.

Πράγματι στον αθηναϊκό νόμο η αδυναμία ενηλικίωσης της γυναίκας επιβεβαιώνεται από την ανάγκη να εμφανίζεται σε όλη τη ζωή της ως φορέας των δικαιωμάτων της κάποιος άνδρας - κηδεμόνας, ένας κύριος, ο πατέρας της πρώτα, έπειτα ο σύζυγός της, και αν αυτός πεθάνει πρώτος, ο γιος της ή, σε απουσία του γιου της, ο πιο κοντινός συγγενής. Δεν ήταν νομικά αρμόδια, αυτόνομη, υπεύθυνη για τις δικές της πράξεις ή για να καθορίσει τα δικά της συμφέροντα¹⁵⁸. Η ιδέα μιας ανύπαντρης γυναίκας, ανεξάρτητης, που διαχειρίζεται την προσωπική της περιουσία, ήταν αδιανόητη. Βρισκόταν κατά τη διάρκεια της ζωής της κάτω από κάποιο είδος κηδεμονίας και δεν μπορούσε να επικαλεστεί για δικά της θέματα στο δικαστήριο¹⁵⁹. Σε τέτοιες περιπτώσεις αναλάμβανε δράση για λογαριασμό της ο κύριός της.

Ο κύριος μιας γυναίκας ήταν υπεύθυνος για την κατοικία της, την συντήρησή της, την ανατροφή της, όπως ακριβώς συνέβαινε και με ένα ανήλικο παιδί. Η γενική ευημερία της τον αφορούσε εξολοκλήρου. Την εκπροσωπούσε και ενεργούσε για λογαριασμό της σε όλες τις επιχειρήσεις που υπόκεινται σε νομικές διατάξεις ή από τις οποίες προέκυψαν έννομες συνέπειες, κυρίως ο γάμος της¹⁶⁰. Επιπλέον επειδή στις γυναίκες δεν δινόταν το δικαίωμα να πραγματοποιούν με δική τους πρωτοβουλία σημαντικές συναλλαγές, με τη συγκατάθεση του κυρίου τους και μόνο μπορούσαν να πραγματοποιήσουν τέτοιες συναλλαγές.

Σε πρώτη φάση, ο κύριος ενός κοριτσιού ήταν ο πατέρας της. Αν ο πατέρας της ήταν νεκρός ενεργούσε ως ο κύριός της ο ομοπάτριος αδελφός της ή ο παππούς της από την πλευρά του πατέρα της. Αργότερα όταν αυτή παντρευόταν ο σύζυγός της

¹⁵⁶ Mosse (2004): 56

¹⁵⁷Ο.π.: 56

¹⁵⁸Just (2000): 26

¹⁵⁹Ο.π.: 26

¹⁶⁰Ο.π.: 26

γινόταν ο κύριός της. Αν ήταν χήρα ή διαζευγμένη τότε επέστρεφε στον αρχικό της κύριο. Αν ήταν έγκυος από τον αποθανόντα σύζυγό της θα μπορούσε, και ίσως έπρεπε, να παραμείνει υπό την κηδεμονία του κληρονόμου του συζύγου της μέχρι να γεννηθεί το παιδί. Αν ήταν χήρα με γιούς που ήταν ανήλικοι πιθανώς θα μπορούσε να επιλέξει να παραμείνει κάτω από την κηδεμονία του διορισμένου κηδεμόνα των γιων της μέχρι να γίνουν ενήλικοι. Αν οι γιοί της ήταν ενήλικοι αυτή θα μπορούσε να τεθεί υπό την κηδεμονία τους¹⁶¹.

Ωστόσο παρά τις νομικές αδυναμίες της μια γυναίκα, όσο περιορισμένη κι αν ήταν κοινωνικά, μπορούσε να κληρονομήσει σημαντικό πλούτο και να είναι τουλάχιστον ο ονομαστικός ενάγων μιας περιουσίας¹⁶². Μπορεί οι γυναίκες να εκπροσωπούνται από τους κύριους τους, αλλά ο νόμος αναφέρει τις γυναίκες ως συνηθισμένους ιδιοκτήτες με κληρονομικότητα. Παρόλο που συγκέντρωνε σημαντικό πλούτο στο όνομά της, σε όλη της τη ζωή ήταν υποχείριο των ανδρών πράγμα που την καθιστά το παθητικό θύμα των ανδρικών φιλοδοξιών.

Η περιουσία δεν μεταδίδεται μόνο μέσω γυναικών αλλά και κληρονομείται από γυναίκες. Όμως παρά τα όσα έχουν αναφερθεί, όταν λέγεται ότι οι γυναίκες έχουν περιουσία αυτό δεν αντικατοπτρίζει την πλήρη αλήθεια. Στην πραγματικότητα αυτές έχουν την περιουσία αλλά ο κύριος τους είναι αυτός που έχει την πλήρη εξουσία να την διαχειρίζεται.

Παρά τα όσα έχουν αναφερθεί ήταν φυσικό η πλειοψηφία των αθηναίων γυναικών και κοριτσιών να μην ήταν επαρκώς προστατευμένες από τους κύριούς τους. Ο σεβασμός και η αφοσίωση στην οικογένεια ήταν βασικά στοιχεία της αθηναϊκής ηθικής. Παρόλο που ο κύριος μιας γυναίκας ήταν κανονικά, αν και όχι απαραίτητα, ένας στενός συγγενής ή ο σύζυγός της, πολλές φορές συνέβαινε αυτός να υποπέσει σε παράπτωμα και τότε να προκύψουν δυσκολίες για μία γυναίκα. Υπήρχαν όμως ορισμένες νομικές διατάξεις από τις οποίες θα μπορούσαν να ωφεληθούν οι γυναίκες.

Έτσι λοιπόν σε περίπτωση που ο κηδεμόνας μιας γυναίκας υποπέσει σε παράπτωμα τότε υπάρχουν δύο κατηγορίες δικών που θα μπορούσαν να ασκηθούν εναντίον του. Πρόκειται για τη *δίκη επιτροπής* και τη *δίκη σίτου*¹⁶³. Το πρόβλημα είναι ότι και οι δύο ήταν δίκες, δηλαδή ιδιωτικές αγωγές, που θα μπορούσαν να

¹⁶¹Just (2000): 26-27

¹⁶²Ο.π.: 29

¹⁶³Just (2000): 32

υποκινηθούν από τον ίδιο τον ενάγοντα ή από τον κηδεμόνα. Αν έπρεπε να ασκηθεί μια κατηγορία εναντίον ενός κηδεμόνα, είναι δύσκολο να δει κανείς από ποιον θα μπορούσε να υποκινηθεί. Στην περίπτωση ενός άνδρα ανήλικου η πιθανότητα είναι ότι η *δίκη επιτροπής* θα μπορούσε να ασκηθεί μόνο από τον ίδιο τον ενάγοντα όταν θα γινόταν ενήλικας. Αν πρόκειται για γυναίκα ωστόσο και επομένως σε μόνιμη κατάσταση νόμιμης μειονότητας τότε όπως ισχυρίζεται ο Harrison (1968: 119) «ήμασταν εντελώς στο σκοτάδι ως προς την ηλικία και το πρόσωπο μέσω του οποίου η *δίκη επιτροπής* θα μπορούσε να τοποθετηθεί». Το ίδιο συμβαίνει και με τη *δίκη σίτου*. Η κατάσταση περιπλεκόταν όταν ο κύριος μιας γυναίκας την κακομεταχειριζόταν διότι δεν ήταν εύκολο μια γυναίκα να μηνύσει τον κηδεμόνα της παρά μόνο αν είχε ενήλικο γιο και αναλάμβανε αυτός την όλη διαδικασία. Μια τέτοια συζήτηση όμως εγείρει το ερώτημα της πολλαπλής κυρίας πάνω σε μια γυναίκα και κατά συνέπεια την προστασία μιας γυναίκας που μπορεί να είχε κακομεταχειριστεί από τον κύριό της. Επιπλέον παρόλο που κατά τη διάρκεια του γάμου της μια γυναίκα περνούσε στην κυριότητα του συζύγου της, ο κύριος του γενέθλιου οίκου της διατηρούσε ακόμη ορισμένα υπολειπόμενα δικαιώματα. Ένα από αυτά τα δικαιώματα ήταν και αυτό της διάλυσης του γάμου της. Αν αυτό συνέβαινε τότε μία γυναίκα μπορούσε να προσφύγει στον πατέρα της κατά της ενδεχόμενης κακομεταχείρισης του προσώπου της ή της ιδιοκτησίας από το σύζυγό της και η κατάσταση μπορούσε να επιλυθεί με διαζύγιο ή με απειλή διαζυγίου, το οποίο στερούσε κάθε δικαίωμα από το σύζυγό της επάνω στην προίκα της συζύγου του¹⁶⁴.

Στον λόγο πρώτα από όλα αυτό που μας γίνεται γνωστό εξ αρχής είναι ότι η γυναίκα δεν ήταν συνηθισμένη να μιλά μπροστά σε ανδρικό πληθυσμό (§11), παρόλα αυτά το κάνει για πρώτη φορά και ο λόγος είναι σοβαρός. Έχει αναγκαστεί λοιπόν να σταθεί μπροστά στον γαμπρό του Διοδότου και να τον παρακαλέσει.

Το γεγονός ότι αποφασίζει να σταθεί μπροστά σε άνδρες και να μιλήσει για τα δεινά της φανερώνει πως είναι πολύ δυναμική αφού ζητά να συγκεντρωθούν οι συγγενείς και να τους ενημερώσει για όσα άδικα γίνονται στο σπίτι τους, που έχουν να αντιμετωπίσουν έναν υπεράνω πάσης υποψίας επίτροπο, τον παππού δηλαδή και θείο των παιδιών της και ταυτόχρονα πατέρα της. Το να τα βάζει κανείς με τον πατέρα και να τον διασύρει με αποδείξεις και όχι απλά με ενδείξεις απαιτούσε μεγάλο θάρρος και ήταν σπάνιο τόλμημα ιδίως για μία γυναίκα. Έτσι σε ένα ευρύτατο οικογενειακό συμβούλιο η δυναμική γυναίκα εκθέτει την απαράδεκτη κατάσταση που

¹⁶⁴Just (2000): 32-33

δημιούργησε ο πατέρας της σε βάρος των παιδιών της. Εδώ φαίνεται πόσο ισχυρότερο σε σχέση με οτιδήποτε είναι το μητρικό φίλτρο. Η κόρη του Διογείτονα φροντίζει ολοφάνερα για το δίκαιο και την εξασφάλιση της περιουσίας των παιδιών της και όχι για τον πατέρα της, που τον εξευτελίζει ενώπιον όλων των συγγενών τους.

Οι παρευρισκόμενοι είχαν βαθιά πληγεί από τα λόγια της (§18). Ο Λυσίας θέλει σαφώς η κριτική επιτροπή να νιώσει το ίδιο. Το θέαμα μιας κόρης που αντιμετωπίζει τον πατέρα της και τον κατακρίνει για τερατώδη κακοποίηση των εγγονών του είναι ένα ισχυρό δράμα πραγματικής ζωής και η ζωντανή ομιλία βρίσκει το πιο φυσικό και, επομένως, πιο αποτελεσματικό περιβάλλον όταν η συζήτηση είναι μεταξύ συγγενών και γνωστών. Αλλά ακούμε μόνο μια πλευρά του σε αυτή την δραματοποιημένη μορφή¹⁶⁵.

Η κόρη του Διογείτονα αναρωτιέται πως μπόρεσε και σπατάλησε την περιουσία των παιδιών της, αυτός που είναι ταυτόχρονα θείος των παιδιών, πατέρας της και ο παππούς τους (§12). Η συγγένεια είναι τόσο στενή και αυτός είναι ο λόγος που η ίδια έχει βγει εκτός ορίων.

Δικαιολογημένα αναρωτιέται αν ο πατέρας της είναι και αθεόφοβος (§13), αφού προβαίνει σε τέτοιου είδους και μεγέθους καταχρήσεις. Η πίστη στην μεταθανάτια ζωή και η κρίση του καθενός στο μεγάλο δικαστήριο ενώπιον του Θεού δρούσε ανέκαθεν ανασταλτικά για διάπραξη εγκλημάτων.

Η ίδια είναι αποφασισμένη να μιλήσει για τα πάντα, σε όποιο δικαστήριο χρειαστεί, χωρίς φόβο, επιβεβαιώνοντάς τα με όρκο (§13). Τόσο σίγουρη είναι για τις καταχρήσεις του πατέρα της απέναντι στην περιουσία των παιδιών της. Ο όρκος της είναι αληθινός αφού σε καμία περίπτωση δεν θα πέθαινε γνωρίζοντας ότι αφήνει τα παιδιά της εκτεθειμένα στις συνέπειες του ψεύτικου όρκου που ορκίστηκε στα κεφάλια τους, παραλληλίζοντας το αδίκημα εναντίον των παιδιών της με εκείνο εναντίον του πατέρα της.

Έτσι λοιπόν φαίνεται από τα λεγόμενα της ότι πρόκειται για μία γυναίκα με στέρεα γνώση, πολύ αποφασισμένη και σίγουρα θεοφοβούμενη. Δεν λατρεύει το χρήμα αλλά δεν το χαλαλίζει στις άνομες ορέξεις του πατέρα της. Προπαντός δεν θέλει να περάσει από το μυαλό κανενός ότι ψεύδεται, γιατί δεν είναι διατεθειμένη να περάσει την υπόλοιπη ζωή της με το βάρος της ψευδομάρτυρος, όχι εναντίον κανενός άλλου αλλά του ίδιου του πατέρα της.

¹⁶⁵ Usher (2001): 81

Επιπλέον η ίδια παρουσίασε έναν κατάλογο που βρήκαν τα παιδιά παραπεταμένο στο σπίτι στον Κολυττό (§14). Πρόκειται για τη διαθήκη την οποία παρέδωσαν στη μητέρα τους και αυτή την εμφάνισε ως αποδεικτικό στοιχείο της ενοχής του πατέρα της, αφού σε αυτή ήταν γραμμένος ο τρόπος με τον οποίο διαχειριζόταν την περιουσία των παιδιών ο Διογείτονας ως επίτροπος. Από αυτό το βιβλίο φαινόταν ότι ο Διογείτονας είχε εξαργυρώσει και τα γραμμάτια που είχε εισπράξει ο Διόδοτος από δοσοληψίες του με ναυτικούς πράκτορες στη Θράκη, καθώς επίσης και ότι ο Διογείτονας εισέπραττε, αντί τόκου ποσότητα σίτου από τη Χερσόνησο της Θράκης (§15), από χρήματα που είχε δανείσει ο Διόδοτος σε επιχειρηματίες-εμπόρους στην περιοχή, εγκατεστημένους εκεί για εμπορικούς λόγους.

Ακόμη ένας λόγος που η ίδια τον κατηγορεί είναι γιατί ένα ποσό που της είχε αφήσει ο Διόδοτος και αυτή το έδωσε στον Διογείτονα μετά το θάνατο του άνδρα της ο Διογείτονας ισχυρίστηκε ότι του το είχε αφήσει ο Διόδοτος (§15).

Η ακεραιότητα του χαρακτήρα της συζύγου που αναπτύσσει την επιχειρηματολογία της φαίνεται από το γεγονός ότι τους είχε εμπιστευτεί για φύλαξη ο σύζυγός της τριάντα χρυσά νομίσματα και αυτή όταν πληροφορήθηκε το θάνατό του στην Έφεσο, τα παρέδωσε στον Διογείτονα.

Η ίδια πειστικότητα και μέχρι δακρύων αποδεικνύει όλη την αναλγησία του κατηγορουμένου που, παρότι παππούς, καταχράστηκε την περιουσία των εγγονών του ως επίτροπος, αφού τους έδιωξε από το σπίτι με παλιόρουχα, χωρίς παπούτσια, χωρίς παιδαγωγό, χωρίς στρώματα και έπιπλα και χωρίς τίποτε από όσα του εμπιστεύτηκε ο Διόδοτος όταν έφευγε στην εκστρατεία στην Έφεσο (§16), ακολουθώντας τον στρατηγό Θράσυλο.

Ο Διογείτονας είχε ξαναπαντρευτεί και για έξοδα της νέας του οικογένειας δεν τσιγκουνευόταν τίποτε. Με τα χρήματα του Διοδότου μεγάλωνε πλουσιοπάροχα τα παιδιά από τον δεύτερο γάμο (§17).

Ευθεία επίθεση της κόρης του Διογείτονα εναντίον του για σειρά παράνομων πράξεων σε βάρος των παιδιών της και δριμύτατο «κατηγορώ» εναντίον ενός αθεόφοβου πατρός και παππού που είχε θεοποιήσει το χρήμα.

Η ακλόνητη επιχειρηματολογία της και το μητρικό φίλτρο επικράτησε έναντι της αγάπης ή του σεβασμού προς τον πατέρα της και παππού των παιδιών της. Η επιχειρηματολογία αυτή αναπτύχθηκε σε οικογενειακό συμβούλιο, αλλά ο Λυσίας ως

μέγας λογογράφος την ενέταξε στο λόγο του κυρίως κατηγορού, γαμπρού του Διοδότου.

Παθοποιία

Οι εντονότερες ψυχικές συγκινήσεις που έχουν σχετικά σύντομη διάρκεια, η έντονη επιθυμία, η συμπόνια, ο φόβος, το μίσος, η οργή, ο φθόνος, χαρακτηρίζονται ως πάθη. Ο ομιλητής μπορεί να πείσει τους ακροατές του διεγείροντας τα πάθη τους κι αυτό γιατί εκείνος που βρίσκεται υπό την επήρεια του πάθους δεν σκέφτεται νηφάλια και λογικά, άρα δεν αναζητά την αλήθεια, αλλά αποφασίζει και κρίνει με βάση το έντονο συναίσθημα που τον καταλαμβάνει¹⁶⁶.

Για να προκαλέσει ο ομιλητής πάθος, θα πρέπει να καταληφθεί ο ίδιος από αυτό. Ένας τρόπος, για να το πετύχει, είναι να φανταστεί εικόνες για τα πράγματα, τις δράσεις ή τα πρόσωπα στα οποία θα αναφερθεί: πράγματα και πρόσωπα αναπαριστώνται στον νου του ομιλητή, ώστε ο λόγος του να μεταδίδει αυτούσια την εντύπωση πως βλέπει ο ίδιος μπροστά του ό,τι φαντάζεται κι έτσι να προκαλεί την ίδια εντύπωση στο ακροατήριο, ότι συμμετέχει δηλαδή το ίδιο με τις δικές του αισθήσεις στη *φαντασία* του ομιλητή. Όποιος είναι σε θέση να γεννά με τον νου του τέτοιες ζωντανές και εναργείς εικόνες, να φαντάζεται λόγια, πράξεις, πράγματα και να τα μεταφέρει με τον λόγο του, ένας *εὐφαντασίωτος άνθρωπος*¹⁶⁷, μπορεί να προκαλέσει με τον λόγο του έντονα πάθη. Η καρδιά (το στήθος) είναι αυτό που δίνει ευλωτία και δύναμη στον νου¹⁶⁸.

Σε όλη τη διάρκεια της αγορεύσεως ο ρήτορας, εκτός από την εντύπωση που θέλει να προξενήσει στο ακροατήριο ο ίδιος ως προσωπικότητα, γνωρίζοντας ότι οι άνθρωποι αποφασίζουν περισσότερο συναισθηματικά παρά λογικά, προσπαθεί να διεγείρει στις ψυχές των ακροατών του τα πάθη (τα συναισθήματα) που τον συμφέρουν ή να μεταγγίσει τα πάθη που κυριαρχούν στη δική του ψυχή.

Ωστόσο παρόλο που ο ομιλητής μπορεί να αξιοποιήσει σε ολόκληρη την έκταση του λόγου του τους τόπους που προκαλούν το πάθος, η χρήση τους ενδείκνυται κυρίως στον επίλογο.

¹⁶⁶ Κοϊντιλιανός *Institutio oratoria* 6.2.6

¹⁶⁷ Κοϊντιλιανός *Institutio oratoria* 6.2.29-31

¹⁶⁸ Κοϊντιλιανός *Institutio oratoria* 10.7.15

Ο Λυσίας σε διάφορα σημεία του λόγου απευθύνεται προς ακροατές του με δύναμη προκειμένου να προκαλέσει το συναίσθημα αποφεύγοντας όμως κάθε είδους υπερβολή. Προσπαθεί να κινήσει την συμπάθεια του ακροατηρίου του μόνο ευκαιριακά και πάντα μέσα στα όρια της δικής του αίσθησης.

Ο ρήτορας χρησιμοποιεί διάφορους τρόπους με σκοπό να προκαλέσει συγκίνηση ακόμα και στις πιο σκληρούς ακροατές. Όμως παρόλο που γνωρίζει ότι πρέπει να επηρεάσει το ακροατήριο του συναισθηματικά θα το κάνει με απόλυτη αξιοπρέπεια. Πρώτα απ' όλα το γεγονός ότι παρακαλάει ο κατηγορος τους δικαστές φανερώνει την συμπάθεια που θέλει να κερδίσει προς το πρόσωπό του. Την πρώτη φορά που το κάνει (§3) φαίνεται πως είναι διατεθειμένος ακόμη και να κριθεί ένοχος από την δικαστές αν αυτοί το θεωρήσουν πρέπον, σε αντίθετη περίπτωση όμως τους παρακαλάει να βοηθήσουν τα παιδιά. Την επόμενη φορά που το κάνει (§19) ζητάει από τους δικαστές αφού ελέγξουν τη διαθήκη να νιώθουν οργή για τον Διογείτονα και έλεος για τα παιδιά.

Ο Λυσίας χρησιμοποιεί έντονο λεξιλόγιο, αρκετά φορτισμένο συναισθηματικά, που, όμως, ποτέ δεν ξεπερνά τα όρια της υπερβολής, αφού χρησιμοποιεί απλές και αξιοπρεπείς λέξεις. Έτσι όταν ο Διογείτονας ανακοίνωσε στα παιδιά ότι πρέπει να φροντίσουν πλέον μόνοι τους τους εαυτούς τους τα παιδιά βρέθηκαν προ εκπλήξεως και ο ρήτορας επιλέγει λέξεις με έντονο συναισθηματικό φορτίο. Έκπεπληγμένοι, δακρύνοντες, έκπεπτωκότες, κλάοντες, παρακαλοῦντες ὕβρισμένους (§10) είναι λέξεις που δείχνουν τη θλίψη που είχε κυριεύσει τα παιδιά, καθώς δεν πίστευαν ότι ο παππούς τους θα τους συμπεριφερόταν με τόσο άθλιο τρόπο. Μέσω του λεξιλογίου που χρησιμοποιεί ο ρήτορας προσπαθεί να προκαλέσει συμπόνια στους δικαστές για τα δεινά των παιδιών.

Και ο λόγος της γυναίκας-μητέρας των παιδιών (§12-17) προκαλεί έντονα συναισθήματα στο ακροατήριο. Απευθύνεται με τόσο μίσος και οργή προς τον Διογείτονα και τα αδικήματα είναι τόσο οφθαλμοφανή που δεν γίνεται να αφήσει ασυγκίνητους τους συγγενείς. Και τώρα που τα λόγια αυτά ακούγονται και στο δικαστήριο με έντεχνη επανάληψη είναι απολύτως λογικό να προκαλέσουν τα ίδια συναισθήματα και στους δικαστές.

Επομένως θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο κατηγορος μέσα από τα λόγια του προκαλεί τους δικαστές εκτίμηση, σεβασμό και συμπάθεια, επειδή είναι

αποφασισμένος να μιλήσεις για όλα προκειμένου να αθωωθούν τα παιδιά, με απόλυτο σεβασμό όμως και προς το ακροατήριο και προς τον ίδιο του τον εαυτό, εξαιρώντας την σύνδεση, την μετριοπάθεια και την ταπεινότητα του. Από την άλλη ωστόσο δημιουργεί στο ακροατήριο αισθήματα απέχθειας, οργής, μίσους και αγανάκτησης προς τον κατηγορούμενο, επειδή ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρθηκε στα παιδιά ήταν άθλιος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά, ο λόγος *Κατά Διογείτονος* γράφτηκε από τον Λυσία για λογαριασμό του ομιλητή με σκοπό την εκφώνηση σε δίκη επιτροπής, δηλαδή σε υπόθεση σχετικά με πλημμελή άσκηση των καθηκόντων επιτρόπου ορφανών ανηλίκων.

Ο λόγος αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα των λόγων του Λυσία, αφού αναδεικνύει όλα τα κύρια χαρακτηριστικά του ρήτορα και όσον αφορά τη δομή, καθώς αποτελείται από το προοίμιο, τη διήγηση, τις αποδείξεις και τον επίλογο (παρόλο που δεν έφτασε σε εμάς), και όσον αφορά το ύφος, αφού συναντάμε στο λόγο καθαρότητα στο λεξιλόγιο, ακρίβεια στην διάλεκτο, χρήση των λέξεων με την κυριολεκτική σημασία και όχι μεταφορικά, σαφήνεια, συντομία, περιεκτικότητα και πυκνότητα των νοημάτων, απόδοση στα πρόσωπα ζωντάνιας και ήθους, απόλαυση από την σύνδεση των λέξεων, που είναι παρμένες από την καθημερινή γλώσσα, η επιλογή των επιχειρημάτων που είναι ταιριαστά για το κάθε πρόσωπο και την κάθε περίπτωση, πειστικότητα και χάρη.

Μέσα στον λόγο δίνονται τρανταχτά επιχειρήματα τα οποία χρησιμοποίησε ο ομιλητής με στόχο της ισχυροποίησης της θέσης του και του υποβιβασμού του αντιδίκου. Η επιχειρηματολογία στέκεται στο να αποδείξει ότι ο Διογείτονας σπατάλησε την περιουσία που είχε να διαχειριστεί ως επίτροπος των ορφανών παιδιών. Το ισχυρότερο επιχείρημα για το οποίο αναμφιβόλως ο λόγος μπορεί να θεωρηθεί ιδιαίτερος είναι η χρήση του λόγου της γυναίκας-μητέρας των παιδιών. Ο Λυσίας χρησιμοποιεί τα λόγια της, τα οποία παραθέτει σε ευθύ λόγο, με σκοπό να γίνει περισσότερο απίστευτος και ζωντανός ο λόγος.

Δυστυχώς ο λόγος κόβεται πολύ απότομα σε ένα σημαντικό σημείο της πίστεως, ενώ δεν σώζεται καθόλου κομμάτι του epilόγου. Αυτό μας δημιουργεί πολλές απορίες για το τι τελικά συνέβη. Ωστόσο η έκβαση της δίκης ήταν κατά πάσα βεβαιότητα ευνοϊκή για τους ενάγοντες¹⁶⁹. Επομένως παρά την ελλιπή διάσωση του έργου η απόφαση οπωσδήποτε θα έπρεπε με βάση τα επιχειρήματα που έχουν ειπωθεί να είναι καταδικαστική για το Διογείτονα. Έχει αναπτυχθεί με τόση αριστοτεχνική

¹⁶⁹ Κυριάκης (1993): 110

μέθοδο και με τόση μυστικότητα και πειθώ, που σίγουρα ο διεφθαρμένος από το χρήμα Διογείτονας δεν θα έπρεπε να τη γλιτώνει¹⁷⁰.

Ασφαλώς στον επίλογο, αν υπήρχε, ο Λυσίας θα τόνιζε στους δικαστές ότι δεν πρέπει να τον αθώσουν άδικα ενώ μπορούν να σώσουν τα ορφανά δίκαια (όπως και στον «Υπέρ Αδυνάτου λόγο»). Και ούτε μπορούν να κλείσουν τα μάτια μπροστά σε μια αδικία που δεν είναι «στιγμιαία» αλλά διαπράχτηκε επί οκτώ συναπτά έτη¹⁷¹.

Έτσι, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο κατηγορος θέτει το σεβαστό δικαστήριο ενώπιον των ευθυνών του και ότι οι δικαστές υποχρέωσαν το Διογείτονα να επιστρέψει στο ακέραιο την περιουσία που καταχράστηκε ή κατακράτησε από τα ορφανά. Αυτό είναι οπωσδήποτε αναμενόμενο και η ευαισθησία των δικαστών απέναντι στα ορφανά πρέπει να θεωρείται δεδομένη, αφού έμειναν απροστάτευτα από την βουλμία του παππού και το μόνο στήριγμα που τους έχει απομείνει είναι η προσφυγή τους στους θεσμούς της συντεταγμένης πολιτείας, τουτέστιν της δικαιοσύνης¹⁷².

Παρόλα αυτά όπως έχει ήδη αναφερθεί πρόκειται για έναν από τους καλύτερους λόγους του Λυσία, καθώς ο ίδιος δομεί και συνδέει μεταξύ τους όλα τα μέρη που σχηματοποιούν το ρητορικό λόγο με τον πιο κατάλληλο τρόπο. Υπάρχει αριστοτεχνική δομή και παράθεση επιχειρημάτων¹⁷³.

Το προοίμιό του διεξέρχεται όλους τους δυνατούς τρόπους εισαγωγής στην υπόθεση, σκιαγραφώντας θετικά την προσωπικότητα του ομιλητή και εφιστώντας την προσοχή των δικαστών στην εκδικαζόμενη υπόθεση. Στη συνέχεια στη διήγησις αφηγείται τα γεγονότα με τον πιο σαφή τρόπο και με τόσο λεπτομερή στοιχεία που μόνο αληθινά φαίνονται. Τέλος τα αποδεικτικά στοιχεία που χρησιμοποιεί αποτελούνται από μια σειρά από έντεχνες και άτεχνες αποδείξεις μέσω των οποίων ο Λυσίας αποδεικνύει ότι είναι ένας από τους σημαντικότερους ρήτορες της αρχαιότητας.

Μέσα από αυτόν τον λόγο θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι ο Λυσίας είναι ειδήμων στη συγγραφή λόγων. Ο ίδιος βάζει τους πελάτες του να μιλούν με

¹⁷⁰ Ράπτης (2002): 271

¹⁷¹ Ο.π.: 271

¹⁷² Ο.π.: 271-272

¹⁷³ Ο.π.: 272

απλότητα και με φυσικότητα, που είναι πραγματικά τα βασικά χαρίσματα της τέχνης του. Επιπλέον θαυμάζουμε την ικανότητά του να διεγείρει συναισθήματα, πράγμα που είναι σημαντικό για έναν ρήτορα¹⁷⁴. Με λεπτότητα ο ρήτορας μπαίνει αληθινά στο πνεύμα και στο χαρακτήρα του πελάτη του και τον βάζει να λέει λόγια αληθοφανή και κατάλληλα συγχρόνως για να πείσουν ή για να συγκινούν τους δικαστές. Έχει ένα πολύ σημαντικό προτέρημα, να μπαίνει κάθε φορά στο χαρακτήρα και στη θέση των προσώπων για τα οποία γράφει. Έτσι συμβαίνει και στο λόγο «*Κατά Διογείτονος*».

Επιπλέον πληροφορούμαστε για τον θεσμό της επιτροπείας. Μαθαίνουμε για τα καθήκοντα του επιτρόπου και τις υποχρεώσεις αυτού, για το δικαίωμα που είχαν όσοι βρίσκονταν υπό επιτροπεία απέναντι στο νόμο, καθώς επίσης και για τα χρονικά όρια άσκησης της επιτροπείας. Υπάρχει και στις μέρες μας ο θεσμός αυτός ο οποίος τίθεται σε εφαρμογή όταν κανένας γονέας δεν έχει ή δεν μπορεί να ασκήσει τη γονική μέριμνα.

Τέλος, οι λόγοι είναι σημαντικοί όχι μόνο επειδή αποτελούν την πρωταρχική πηγή μας ιστορικών αποδεικτικών στοιχείων, αλλά κυρίως λόγω του κεντρικού ρόλου που θα έπαιζαν στα αθηναϊκά δικαστήρια¹⁷⁵. Όπως φαίνεται και από αυτή την εργασία, μέσα από τα διασωθέντα κείμενα του αττικού λόγου πληροφορούμαστε για διάφορους θεσμούς του αττικού δικαίου και διαπιστώνουμε πόσο σημαντική πηγή είναι οι δικανικοί λόγοι των αττικών ρητόρων για το δίκαιο στην Αθήνα την εποχή εκείνη. Το ίδιο συνέβη και με αυτόν το λόγο καθώς μέσα από την ανάλυσή του μάθαμε πολλά για τον τρόπο ζωής και τους νόμους στην Αθήνα των κλασικών χρόνων.

¹⁷⁴ Montanari (2008): 552

¹⁷⁵ Gagarin (2005): 98

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Biscardi, A., (2004): *Αρχαίο ελληνικό δίκαιο*, μτφ. Π. Δημάκης, εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα
- Carawan, E., (2007): *Oxford readings in the Attic orators*, εκδ. Oxford University Press, New York
- Carey, C., (2000): *Trials from classical Athens*, εκδ. New York: Routledge, London
- Carey, C., (2002): *Selected Speeches*, εκδ. Cambridge University Press, Cambridge
- Easterling, P. E. & Knox, B. M. W., (2008): *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, μτφ. Ν. Κονομής, Χ. Γρίμπα, Μ. Ν. Κονομή, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα
- Edwards, M., (2002): *Οι αττικοί ρήτορες*, μτφ. Δ. Σπαθάρας, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα
- Edwards, M., (2004): *Narrators, narrates, and narratives in ancient Greek literature*
- Fantham, E., (2004): *Οι γυναίκες στον αρχαίο κόσμο*, μτφ. Κ. Μπούρας, εκδ. Πατάκης, Αθήνα
- Gagarin, M., (2005): *The Cambridge companion to ancient Greek law*, εκδ. New York: Cambridge University Press, Cambridge
- Jebb, R. C., (2008): *Για το ύφος των αττικών ρητόρων: από τον Αντιφώντα ως τον Ισαίο*, μτφ. Β. Θ. Θεοδωρακόπουλος, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα
- Just, R., (2000): *Women in Athenian law and life*, εκδ. New York: Routledge, London
- Kennedy, G. A., (2005): *Ιστορία της κλασικής ρητορικής: αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής*, μτφ. Ι. Β. Ανασασίου, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμας, Αθήνα
- Kerferd, G. B. (1999): *The Sophistic movement*, εκδ. Cambridge University Press, Cambridge
- Mosse, C., (2004): *Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα*, μτφ. Α. Δ. Στεφανής, εκδ. Δημ. Ν. Παπαδήμας, Αθήνα

- Nesselrath, H., (2005): *Εισαγωγή στην αρχαιογνωσία*, εκδ. Δημ. Ν.Παπαδήμας, Αθήνα
- Pernot, L., (2005): *Η ρητορική στην αρχαιότητα*, μτφ. Ξ. Τσελέντη, εκδ. Δαίδαλος – Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα
- Romilly, J., (1988): *Αρχαία ελληνική γραμματολογία*, μτφ. Θ. Χριστοπούλου-Μικρογιαννάκη, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα
- Said, S. Tredé, M. Boulluec, A., (2001): *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας*, τόμος 2, μτφ. Γ. Ξανθάκη-Καραμάνου, Δημ. Δ. Τσιλιβέρδης, Β. Πόθου, Α. Κυριαζόπουλος, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα
- Todd, S. C., (2000): *Lysias*, εκδ. University of Texas Press, Austin
- Usher, S., (2001): *Greek oratory: tradition and originality*, εκδ. New York: Oxford University Press, Oxford
- Worthington, I., (1993): *The classical quarterly*, εκδ. Cambidge University Press
- Worthington, I., (1994): *Persuasion: Greek rhetoric in action*, εκδ. New York: Routledge, London

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αδάμ – Μαγνήσαλη, Σ., (2008): *Η απονομή της δικαιοσύνης στην αρχαία Αθήνα (5^{ος} και 4^{ος} π.Χ. αι.)*, εκδ. Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Αθανασάτος, Κ. Π. (2011): *Πλάτων και σοφιστική ρητορική*, εκδ. Δεδεμάδη, Αθήνα
- Αριστοτέλης (1993): *Αθηναίων Πολιτεία*, εκδ. Κάκτος, Αθήνα
- Αριστοτέλης (2004): *Ρητορική*, εκδ. Ζήτρος, Αθήνα
- Διονύσιος Αλικαρνασσεύς (2003): *Άπαντα , Αρχαία Ελληνικά και Νέα Ελληνικά*, εκδ. Κάκτος. Αθήνα
- Κυριάζης, Γ. Κ. (1993) *Λυσίας Άπαντα*, εκδ. Κάκτος, Αθήνα

Κωνσταντινόπουλος, Β. Λ., (2014): *Το ύφος του αρχαίου ελληνικού πεζού λόγου*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα

Κωνσταντινόπουλος, Β. Λ., (2010): *Το ύφος του αρχαίου ελληνικού πεζού λόγου*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα

Λιακόπουλος, Ι. Γ., (1999): *Η νομοθεσία της αρχαίας αθηναϊκής πολιτείας*, εκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη

Μανουσόπουλος Γ. Π. (2009) *Πλάτωνος Απολογία Σωκράτους*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα

Ράπτης, Γ. Α., (2002): *Λυσίας*, εκδ. Ζήτρος, Αθήνα

Φίλιος, Π., (2007): *Οικογενειακό δίκαιο*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα